

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія
«Країнознавство
і міжнародний туризм»

ВИПУСК 5

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2019

УДК 327(092)
ББК 66.4(0)
С 88

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 27 березня 2019 року)*

Редакційна колегія: Олександра Фомін, Анастасія Верховецька, Артур Колдомасов.

Рецензенти:

Кулаковський П. М., доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»;

Подворна О. Г., кандидат політичних наук, доцент кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія».

С 88

Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. Вип. 5. 132 с.

Збірник студентських наукових праць містить результати досліджень з країнознавства та міжнародного туризму, що розкривають проблеми європейської інтеграції, відносин його членів з Україною, динаміки розвитку міжнародного туризму як одного з глобалізаційних процесів сучасного світу.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2019

ЗМІСТ

Олег Бойко

ВІДНОСИНИ КОСОВО ТА СЕРБІЇ У 2018 РОЦІ: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ	5
--	---

Вікторія Воляннюк

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ПОЛІТИКА ЧОРНОГОРІЇ	15
---	----

Аліна Галіцька

РЕЗУЛЬТАТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАЦІЇ ОБАМИ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ БЛИЗЬКОСХІДНИХ ПРОБЛЕМ: УСПІХИ ТА ПРОРАХУНКИ	23
---	----

Ірина Галушко

ТАЙВАНСЬКЕ ПИТАННЯ: ПОЗИЦІЯ КНР ЩОДО ЙОГО ВИРІШЕННЯ	31
--	----

Андрій Гой

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	37
--	----

Ірина Голуб

КРИТЕРІЇ ЄС ДЛЯ КРАЇН-КАНДИДАТІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТУПІНЬ ВІДПОВІДНОСТІ ЇМ ТУРЕЧЧИНИ	45
--	----

Владислав Горбаченко

ПРОБЛЕМИ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН СВІТУ	52
--	----

Ольга Конопліцька

ГУМАНІТАРНА КРИЗА В ЄМЕНІ ЯК НАСЛІДОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ	63
--	----

Анна Ліра

ЧИННИКИ НЕДОВІРИ ТА ЗАГОСТРЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН США – РФ ВПРОДОВЖ 2017-2018 РР.	71
---	----

Ігор Марвін

БЕЗПЕКОВА ТА ОБОРОННА ПОЛІТИКА ШВЕЦІЇ В УМОВАХ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	79
--	----

Анастасія Марискевич

ПОЗИЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ КАТАЛОНІЇ У ПИТАННІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ	91
--	----

Володимир Мельничук

ЗІТКНЕННЯ ІНТЕРЕСІВ КНР ТА ІНШИХ
ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ В СХІДНІЙ АФРИЦІ 99

Ольга Пенчак

ТЕРОРИЗМ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ПОЧАТКУ
XXI СТОЛІТТЯ 107

Ярослав Смірнов

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПРЕЗИДЕНТА
ФРАНЦІЇ ЕММАНУЕЛЯ МАКРОНА 113

Тетяна Чикунда

СУТНІСТЬ РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА В КОНТЕКСТІ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 122

Олег Бойко,

Національний університет «Острозька академія»

ВІДНОСИНИ КОСОВО ТА СЕРБІЇ У 2018 РОЦІ: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дано оцінки теперішньому стану відносин між Косово та Сербією з урахуванням загострення політичних відносин між країнами у 2018 році. Визначено основні проблеми, що стосуються неможливості урегулювання відносин між країнами та подальшою стагнацією міжнародних відносин Косово та Сербії. Розглянуто ключові події у політичній сфері протягом 2018 року, що стосувалися ескалації або деескалації конфлікту між країнами. Сформульовано висновки щодо потреби перегляду сучасних механізмів стабілізації ситуації на Балканському півострові. По-перше, Косово має визнати політичні реалії та наміри Сербії та відповідно адаптувати свої очікування щодо подальшого розвитку відносин між країнами. По-друге, оновлений підхід до відносин між країнами має бути прийнятий Сербською стороною заради вирішення подальшого курсу інтеграції в ЄС. По-третє, виникнення нового підходу до урегулювання політичного конфлікту на Балканах є потребою, яка може бути реалізованою в рамках резолюції ООН або саміту ЄС.

Ключові слова: Сербія, Косово, реформи, політичний аспект, 2018 рік, дипломатія.

Oleh Bojko

KOSOVO-SERBIA RELATIONS IN 2018: THE POLITICAL ASPECT

Assessments of the current state of relations between Kosovo and Serbia are given, taking into account the aggravation of political relations between the countries in 2018. The main problems concerning the impossibility of the settlement of relations between the countries and the further stagnation of the international relations of Kosovo and Serbia are determined. The key events in the political sphere during 2018 were overtaken by the escalation or de-escalation of the conflict between the countries. Formulated conclusions on the need to review modern mechanisms for stabilizing the situation on the Balkan Peninsula. First, Kosovo must recognize the political realities and intentions

© Олег Бойко, 2019

of Serbia and, accordingly, adapt its expectations for further development of relations between the countries. Secondly, an updated approach to relations between the countries should be adopted by the Serbian authorities in order to resolve the further course of EU integration. Thirdly, the emergence of a new approach to the settlement of the political conflict in the Balkans is a necessity that can be conducted within the framework of the UN resolution or the EU summit.

Key words: Kosovo, Serbia reforms, political aspect, 2018, diplomacy.

Політичний аспект у відносинах Косово та Сербії завжди визначався експертами як найбільш напружений для розгляду. 2018 рік відзначився загостренням відносин між Косово та Сербією. Основними причинами ескалації відносин був силовий арешт керівника Адміністрації Косово і Метохії Марко Джурича у березні 2018 року, заклик сербських націоналістів ввести війська у Косово для захисту сербського народу від дій албанських терористів, заяви президента Сербії Александара Вучича щодо наміру розмежувати території Сербії та Косово та заяви Приштини про створення національної армії на основі сил безпеки Косово. Зазначені події вплинули на характер розвитку вирішення Косовської кризи, а більшість з них ще не отримали логічного завершення.

Відсутність прямого конструктивного діалогу між Белградом та Приштиною відхиляє можливість появи позитивного вирішення теперішнього загострення у відносинах, а отже сприяє подальшій стагнації політичних відносин між країнами. Оскільки політичний аспект у 2018 році був яскраво виражений у серії публічних заяв політичного характеру, ігнорувань офіційних візитів та агресивної зовнішньої політики, необхідно розглянути ці події окремо з метою ідентифікації тенденцій у відносинах між країнами у 2018 році. В понеділок 26 березня у місті Митровиця, що знаходиться на півночі Косово, мав відбутися круглий стіл щодо майбутнього «сербської провінції Косово та Метохії» [9]. У цьому контексті варто відзначити, що політичні лідери Косово та Сербії запропонували розглянути ідею підпорядкування північних муніципалітетів Косово, які переважно населені сербами, Сербії, та західних провінцій Сербії, які переважно населені албанцями, Косово. Не зважаючи на те, що цю ідею не можна назвати беззаперечно прийнятною для обох сторін, вона тимчасово заклала фундамент для подальшого діалогу між країнами. Ключовою проблемою, що унеможливила перерозподіл кордонів, стала відкрита опозиція до прийняття рішення в даному вигляді Косово та заява Німеччини щодо неможливості перерозпо-

ділу політичних кордонів у межах етнічних ліній в розумінні того, що такі рішення можуть дестабілізувати політичну ситуацію на Балканах [12]. Також важливим уточненням є розуміння неможливості урегулювання політичних конфліктів між Косово та Сербією навіть при теоретичному перерозподілі політичних кордонів через відсутність механізмів побудови нейтральних відносин [7].

Круглий стіл у Митровиці. А отже, зазначений круглий стіл, що відбувся у Митровиці, продемонстрував небажання адміністрації Косово сприяти “стабілізації” політичного конфлікту. Він був виражений у формі заборони на офіційне повідомлення про заплановану поїздку. Публічна відповідь Приштини наголошувала на побоюванні, що виступи кількох Сербських урядовців поширюватимуть ворожнечу. МЗС Косово заявило в ЗМІ, що в разі порушення заборони, сербські урядовці будуть затримані. Відповідь Сербії на заборону була радше базована на ігноруванні попереджень через номінальну центральну владу у північних регіонах Косово та Митровиці; Белград відправив урядовців на заплановану зустріч. Кілька посадовців змогли дістатися до Митровиці, включаючи Марко Джурича, та долучитися до круглого столу, що проходив під сербським прапором.

Косовський спецназ прибув до місця переговорів та ув’язнив Джурича, який є фактично уособленням сербської влади у Косово. Після депортації Джурича, ЗМІ Косово заявили про відображення повного суверенітету та дії закону на території Косово, але цей жест не повинен сприйматися як загроза для нормалізації діалогу між країнами. Відповідь Белграду була радше радикальною через заяву про фактичний крах можливостей двостороннього діалогу та сприйняття ситуації як найбільшого конфлікту із часів воєнних дій. Президент Алаксандар Вучич зазначив, що дія була провокацією та злочином, а також розкритикував європейську місію EULEX, що, за його словами, не доклала зусиль для побудови правоохоронної системи у Косово. Ключовими висновками цієї скандальної ситуації є заклик Сербії до відновлення діалогу лише у межах Сербської Конституції та публічні наміри створення Асоціації сербських муніципалітетів в межах Косово попри незгоду центральної влади Косова [1].

Створення національної армії. Одним з рушійних чинників, що значно вплинули на ескалацію у політичному контексті та погіршення відносин між країнами, стало утвердження парламентом Косово формування національної армії на основі сил безпеки Косово. Не зважаючи на те, що сербські депутати бойкотували голосування,

утверджений проект пройшов через голосування та ініціював процес реформування оборонної структури Косова [5]. Реакція на таку заяву була виключно негативною в Белграді, Брюсселі та Москві. Алаксандар Вучич зазначив, що створення національної армії протирічить міжнародному праву та Конституції Косово. Відповіддю Москви було незадоволення щодо дій адміністрації Косово через порушення резолюції Ради Безпеки ООН та рецидив військового конфлікту у регіоні.

У цьому конфлікті, Косово не знайшло підтримки в ЄС та НАТО, які зазначили, що адміністрація вибрала недоречний час для ініціації дій подібного характеру, особливо враховуючи загальну тенденцію до загострення відносин між країнами у 2018 році. Сербія вимагала скликання надзвичайної сесії Ради Безпеки ООН через рішення Косово, підкреслюючи, що Сербія спроможна та рішуче налаштована захистити Сербське населення у Косово у разі реального створення національних військових підрозділів. Генеральний Секретар НАТО Столтенберг наголосив, що створення національної армії підриває політичну стабільність у регіоні, уможлиблює відновлення військових зіткнень та має серйозні наслідки для майбутнього євроатлантичної інтеграції Косово [4]. Очевидним висновком цієї події у політичному контексті 2018 року є відновлення політики Косово щодо відстоювання національного суверенітету шляхом альтернативних методів вирішення переговорних питань.

Запровадження мит, Інтерпол та політичний аспект. 21 листопада уряд Косова запровадив мита на товари, що надходять з Сербії та Боснії і Герцеговини, у розмірі 100% від вартості. За інформацією щодо деталей запроваджених мит, вони торкнуться фактично всіх товарів, виготовлених на території Сербії та Боснії і Герцеговини, за виключенням кількох позицій продукції міжнародних компаній. Причини для цього рішення були зовсім не економічними, а радше політичними. Косово в 2018 р. втретє не змогло отримати членство в Інтерполі, що є критичним політичним механізмом для Приштини поширювати «червоне повідомлення» (Red Notice). Це вважатиметься легальною підставою для арешту сербських посадовців та діячів, які вважаються воєнними злочинцями, у межах Сербських муніципалітетів [2].

Згідно з заявами Приштини, ще одна відмова від членства в Інтерполі була ініційована агресивною політикою Белграду. Рішення уряду Косова запровадити стовідсоткові мита на товари з Сербії та Боснії і Герцеговини у відповідь на неотримання членства в Інтерполі мусить розглядатися в політичному, а не економічному контек-

сті. Рішення Приштини викликало незадоволення та критику з боку ЄС щодо невиконання зобов'язань Косова у рамках Центрально-європейської асоціації вільної торгівлі [3]. Враховуючи той факт, що Косово є головним торговельним партнером Сербії в регіоні, ця дія теж вплинула на ескалацію відносин між країнами.

Заяви щодо військового втручання. Дії Сербії в контексті заяв щодо створення національної армії Косово та можливого втручання Сербії заради забезпечення безпеки сербського населення у Косово також мають бути розглянуті в контексті заяв про пряме вторгнення. А саме, у грудні Сербія оголосила готовність проведення прямого військового втручання як дії спротиву щодо переформування Косовських сил безпеки у регулярну національну армію. Ключовим механізмом, що посилив вплив даної риторики, було використання недостовірної інформації. Вона була опублікована на Косовських медіа-ресурсах, які контролюються Сербськими муніципальними адміністраціями [10]. Зважаючи на те, що уряд Белграду таким чином міг би виправдати пряме військове втручання у Косово, ситуація відображає використання медіа-ресурсів для політичних цілей пропагандистського характеру.

Москва відреагувала на дані заяви у формі звернення до військового підрозділу НАТО, розташованого у регіоні для миттєвого обеззброєння такої структури, як національна армія Косово. В цьому питанні також важливим уточненням є неможливість залагодити питання перерозподілу кордонів, яке мало б бути регулюючим механізмом для зменшення тиску з боку Сербії. Також, за межами Балканського регіону, Сполучені Штати Америки підтримали ідею перерозподілу, але зустріли значну опозицію цієї ідеї від Німеччини, що оголосила про подальше посилення етнічних конфліктів, базованих на політичній кризі у регіоні. Генеральний Секретар НАТО Столтенберг підтримав ідею розгляду впливу військових підрозділів у регіоні для забезпечення безпеки, особливо враховуючи ситуацію на політичних кордонах між Косово та Сербією.

Саміт ЄС-Західні Балкани. 17 травня 2018 року відбувся саміт ЄС-Західні Балкани, що також пройшов не без політичного скандалу. Одразу чотири країни заявили про свої наміри бойкотувати саміт через відкрите небажання сідати за стіл переговорів з керівництвом невизнаного Косово. А саме, президент Сербії Алаксандер Вучич офіційно оголосив невизнання даної моделі переговорів, а також зазначив, що участь Косово є політичним нонсенсом. Одночасно із заявою непризнання Косово як навіть теоретичного учасника саміту, прем'єр-міністр Сербії Ана Брнабич зазначила, що рі-

шення Сербії щодо участі в саміті залежатиме від кроків Приштини щодо встановлення та утвердження Асоціації сербських муніципалітетів на території Косова. Окрім гучної заяви Сербії, такі країни як Румунія, Кіпр та Іспанія оголосили рішення щодо бойкоту саміту через незгоду з допуском Косова як повноправного члена саміту [6]. Важливим уточненням в даному контексті є той факт, що країни-члени ЄС могли заблокувати рішення щодо проведення саміту на стадії його планування, але такого рішення не було прийнято. Події травня 2018 року підкреслюють бажання вищезазначених чотирьох країн викликати політичний резонанс у публічному просторі, а отже не сприяти подальшій розв'язці політичного конфлікту між Косово та Сербією.

Огляд зовнішньої політики Сербії у 2018 році: курс зближення з ЄС. Перші кілька місяців 2018 року відзначилися візитами Федеріки Могеріні та Дональда Туска, які підкреслили необхідність та важливість підтримання курсу Європейської інтеграції, що також можна інтерпретувати як заклик знизити очікування щодо вирішення Косовського питання шляхом агресивної політики. Ангела Меркель, канцлер ФРН, двічі приймала чинного президента Алаксандера Вучича у Берліні, таким чином показуючи необхідність урегулювання ідеї перерозподілу Косовських кордонів. Найважливішим питанням, що суперечить курсу зближення з ЄС, є статус Косово, який може змінити характер через події 2018 року.

Очікуваним кроком вперед в розумінні нормалізації політичної ситуації між Косово та Сербією є виконання так званої «юридично обов'язкової угоди», що дозволить Косово вступити в Організацію Об'єднаних Націй [11]. Причиною суперечок є те, що Сербія виступає проти можливості вступу Косово до ООН, але в той ж час допускає можливість компромісу, який був би прийнятним для Сербії. Станом на 2019 рік, прогресу в переговорах за даною моделлю не було досягнуто. Однак, політичні експерти вважали, що нормалізація відносин між Косово та Сербією в рамках Брюссельської угоди є єдиною суттєвою основою обговорення для ЄС. 2018 рік також був важливим у розумінні дотримання Брюссельських угод, які можуть принести користь обох сторонам щодо прискорення інтеграції в ЄС та подальшого поліпшення загального статусу обох держав у міжнародній спільноті [8]. Також варто зазначити той факт, що прийнятий курс зближення Сербії з ЄС теоретично може послабити теперішній конфлікт між Косово та Сербією, особливо враховуючи негативну позицію ЄС та НАТО щодо подій 2018 року.

Політична ситуація в Косово 2018 року: агресивні дії та пошук компромісу. Бажання та готовність Косово шукати компроміс є значно ширшими та помітнішими через обмеження визнання Косово на міжнародній арені, що на пряму пов'язано з діями Сербії. Дії парламенту Косово відіграли важливу роль у поширенні парламентського конфлікту, що виражався в питаннях створення національної армії та введення 100% мит на товари з Сербії та Боснії і Герцеговини. 2018 рік значно відрізнявся від попередніх у розумінні того, що зазначені вище дії є значно агресивнішими, ніж події до 2017. Таким чином, Приштина заявляє про свою незалежність агресивними діями, що підривають процес нормалізації відносин між Косово та Сербією.

Непорозуміння щодо вирішення проблем в межах ЄС також впливає на готовність Косово активно впливати на ситуацію в Західних Балканах, яке в той же час намагається поєднати пошук компромісу та оголошення безпрецедентних політичних дій. В цьому контексті варто відзначити, що позиція Косово на міжнародній арені протягом 2018 року значно погіршилася, перш за все через бажання США винайти швидкий компроміс стосовно перерозподілу кордонів між Косово та Сербією.

Однак, небажання йти на компроміс щодо перерозподілу кордонів, очевидні провокативні дії з боку Белграду та ігнорування Сербією заяв щодо неприйняття ідеї створення Асоціації сербських муніципалітетів вплинули на ескалацію конфлікту [11]. А отже, політичний аспект відносин між Косово та Сербією мусить розглядатися в розумінні відкритого спротиву Приштининю стосовно прийняття політично невігідних або авторитетно збиткових ініціатив Белграду. Беручи до уваги курс зближення з країнами-членами ЄС та можливості вступу до ООН, Косово докладає зусиль, щоб втриматися від агресивних дій на прикордонних територіях та в північних провінціях. Не зважаючи на те, що Косово прагне компромісу більше, ніж сербська сторона, через часткове невизнання Косова на політичній арені, а отже стабілізація відносин є основною мотивацією для покращення відносин у регіоні та з важливими міжнародними організаціями, включаючи НАТО та ЄС.

Розглядаючи рекомендації щодо урегулювання політичного конфлікту між Косово та Сербією, потрібно підкреслити факт необхідності Косово поступово адаптуватися до політичних реалій сербського керівництва, особливо враховуючи позиції ЄС та США щодо цього питання. Адаптація очікувань та політичних дій з боку Косово є кроком назустріч потенційній нормалізації відносин між

країнами та подальшому політичному діалогу щодо ключових політичних питань. Агресивні дії Косова на політичній арені у 2018 році відзначили готовність рішуче реагувати на виклики Сербії, одночасно відстоюючи власні позиції у політичному контексті. Важливим нюансом є визначення максимально допустимих поступків по відношенню до Сербії, водночас вимагаючи подібного підходу для урегулювання питань політичного кордону, визнання Косово ООН та подальше проведення курсу зближення з ЄС.

Другим зазначеним пунктом є необхідність створення оновленого підходу Сербією заради вирішення майбутнього подальшого курсу інтеграції до ЄС. Дане твердження є особливо важливим через чіткі наміри та визначений курс Сербії зблизити відносини з ЄС, що є дещо нереалістичним у контексті відкритого політичного конфлікту з Приштиною та невизнання будь-яких компромісів Косовських урядовців. Очевидним є той факт, що Белград може сповільнити або зупинити процес урегулювання відносин з Косово через події 2018 року, а отже відкинути принцип миру в регіоні.

Такий підхід може бути аргументований демонстрацією власної позиції Сербії щодо Косовського питання. З метою уникнення ескалації конфлікту, оновлення підходу щодо відносин між Сербією з Косово та ЄС є пріоритетом. Таке припущення є також чітко окресленим у заяві Могеріні, яка заявила, що подальший шлях зближення відносин ЄС з обома країнами залежить від їхньої здатності урегульовувати політичні конфлікти та загальної ситуації в регіоні. Останньою рекомендацією є важливість створення нових або реформації чинних правових документів щодо політичного аспекту в рамках відносин між Косово та Сербією. Як вже було зазначено, новий підхід для урегулювання політично напружених відносин між Косово та Сербією напряму залежить від сили правового документу або рамок переговорів. Оскільки підписання договору між країнами є майже нереальним варіантом в контексті ескалації конфлікту, реалізація урегулювання є можливою у рамках саміту ЄС або резолюції ООН. Можливим варіантом є процес переговорів щодо компромісного рішення про Асоціацію сербських муніципалітетів, Інтерпол та членства Косово в ООН. Таким чином, 2018 рік чітко окреслив ключові проблемні зони у відносинах між країнами в політичному контексті, які мають бути вирішені заради стабільності у регіоні та компромісу щодо ключових проблемних зон.

Підсумовуючи, політичний контекст у відносинах Косово та Сербії має бути переглянутий за кількома напрямками. По-перше, двостороннє визнання компромісного рішення є першочерговим

пріоритетом для регуляції відносин між Косово та Сербією. По-друге, перерозгляд курсу на зближення з ЄС є ключовим пунктом для обох держав, а особливо Сербії, що має на меті стабілізацію у політичному контексті Західних Балкан. По-третє, концентрація на винайденні нового підходу для деескалації конфлікту була особливо необхідною протягом 2018 року, що був наповнений політичними проблемами та кризовими ситуаціями. Загалом, інтенсифікація агресивних дій політичного характеру обома країнами у 2018 році чітко окреслює бажання Косово заявити про свою незалежність міжнародній спільноті та Белграду, коли ж як Сербія планує підтримувати політику зближення з ЄС та продовження відповідей до Косовських політичних викликів одночасно. Розгляд ключових подій 2018 року відображає не лише низку проблемних нюансів між Косово та Сербією, а й кризу в межах Косовського парламенту, неможливість компромісу в межах ЄС та протилежну реакцію на події з боку Вашингтону та Москви. Подальше дослідження на тему нормативно-правової бази відносин між Косово та Сербією розширить формат дослідження та підкреслить проблемні сфери.

Джерела та література:

1. Іщенко Н. За крок до кривавого минулого: Сербія та Косово дійшли межі нового конфлікту. Європейська Правда. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/28/7079563/>.
2. Косово втретє не змогло стати членом Інтерполу. Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kosovo-interpol/29610886.html>.
3. Косово запровадило мита у розмірі 100% на товари із Сербії. Європейська Правда. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/11/21/7089676/>.
4. Сербія вимагає надзвичайної сесії Радбезу ООН через рішення Косова про армію. Українська Правда. 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/12/15/7201310/>.
5. Хачатрян К. Косово: армія вопреки Сербии, ЕС и НАТО. *Euronews*. 2018. URL: <https://ru.euronews.com/2018/12/15/kosovo-army>.
6. Чотири країни планують бойкотувати саміт ЄС-Західні Балкани через Косово – ЗМІ. Європейська Правда. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/04/4/7079871/>.
7. Gordy E. Why Borders Are Not the Problem – or the Solution – for Serbia and Kosovo. *Foreign Affairs*. 2018. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/kosovo/2018-10-10/why-borders-are-not-problem-or-solution-serbia-and-kosovo>.

8. Kovačević M. Serbia's Foreign Policy Beyond the Kosovo Conundrum. *Italian Institute for International Political Studies*. 2018. URL: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/serbias-foreign-policy-beyond-kosovo-conundrum-20509>.

9. Morina D. Kosovo Arrests Serbian Official for Illegal Entry. *BalkanInsights*. 2018. URL: <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-arrest-serb-official-marko-djuric-03-26-2018>.

10. Rettman A. Serbia threatens to invade Kosovo, stirring bad memories. *Euobserver*. 2018. URL: <https://euobserver.com/foreign/143620>.

11. Szpala M. Serbia-Kosovo: a controlled increase in tension. *OSW-Centre for Eastern Studies*. 2018. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2018-09-12/serbia-kosovo-a-controlled-increase-tension>.

12. Szpala M. Serbia-Kosovo negotiations – playing for time under pressure from the West. *OSW – Centre for Eastern Studies*. 2018. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2018-08-21/serbia-kosovo-negotiations-playing-time-under-pressure-west-0>.

Вікторія Воляннюк,

Національний університет «Острозька академія»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ПОЛІТИКА ЧОРНОГОРІЇ

У статті проаналізовано основні напрямки євроінтеграційної та євроатлантичної політики Чорногорії, що є сьогодні надзвичайно актуальним вектором зовнішньополітичних досліджень у європейському регіоні. Також окреслено наповнений реформами шлях Чорногорії до НАТО та сучасні перспективи вступу до ЄС.

Ключові слова: європейська інтеграція, НАТО, ЄС, безвізовий режим, Шенгенська зона.

Viktoriia Volianiuk

EUROINTEGRATION AND EURO-ATLANTIC POLICY OF MONTENEGRO

The article analyzes the main directions of Eurointegration and Euro-Atlantic policy of Montenegro, which today there is a highly relevant vector of foreign policy researching in the European region. The reform of Montenegro's path to NATO and the current prospects of EU membership are also outlined.

Key words: Eurointegration, NATO, EU, a visa-free regime, Schengen zone.

Актуальність. Непростий шлях Чорногорії до незалежності 3 червня 2006 року, розширення ЄС 2004 та 2007 років і вдалий приклад інтеграції балканських сусідів заклали фундамент у намірі співпрацювати саме із західним світом, вбачаючи у цьому більше перспектив для власної держави. Навіть офіційний орган зовнішніх зносин країни має назву – Міністерство зовнішніх справ і європейської інтеграції. Постбіполярний період у міжнародній практиці ознаменовують часом не лише посиленних процесів глобалізації та розвитком інформаційного середовища, але й етапом становлення нових держав на політичній карті світу, які обирають власний курс

своєї зовнішньої політики. Таким чином для новоутвореної балканської країни Чорногорії основним пріоритетом стала інтеграція західного зразка у формації НАТО та ЄС, шлях до яких і окреслено у роботі.

Мета. Основною метою статті є розкриття сучасного стану відносин Чорногорії з НАТО та ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання актуальності вступу Чорногорії до НАТО та ЄС постало з отриманням державою незалежності 3 червня 2006 року. Основний масив інформації щодо цієї проблеми можемо знайти не лише в основоположних документах співпраці Чорногорії з ЄС і НАТО, але й у публікаціях Б. Варги, Т. Мійович, Ю. Панченка, які займаються питанням євроінтеграційної та євроатлантичної політики Чорногорії як незалежні експерти. Таким чином завдяки цим роботам можемо прослідкувати основні засади євроатлантичної політики країни та перспективи розвитку відносин з ЄС.

У 2008 році Чорногорія подала заявку на вступ до ЄС, у 2009 році запрацював безвізовий режим, і незабаром, 17 грудня 2010 року Чорногорія стала офіційним кандидатом на вступ до ЄС. На підставі рішення Ради міністрів ЄС від 15 вересня 2006 року на рівні міністрів було встановлено політичний діалог між урядом Чорногорії та інституціями ЄС. Перший такий діалог відбувся 22 січня 2007 року, і відтоді зустрічі проводять щорічно [4].

22 січня 2007 року Рада ЄС прийняла рішення про прийняття нового європейського партнерства з Чорногорією. Пріоритети, викладені в цьому документі, були включені до Плану дій щодо реалізації Рекомендацій Європейського партнерства, прийнятих урядом у травні 2007 року. Звіти про виконання рекомендацій подають регулярно. 15 жовтня 2007 року Чорногорія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію та Тимчасову угоду з питань торгівлі. Остання вступила у силу з 1 січня 2008 року, а перша набрала чинності з 1 травня 2010 року [6].

Через акт підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію Чорногорія формально погодила асоціацію з Європейським Союзом та її державами-членами, тим самим визнаючи відповідальність за своє європейське майбутнє. Угода була одностронно підтримана всіма парламентськими партіями і була ратифікована в парламенті Чорногорії 13 листопада 2007 року. Згода на угоду була надана Європейським парламентом 13 грудня 2007 року [1].

Станом на 19 грудня 2009 року було змінено візовий режим ЄС, що надає громадянам Чорногорії (разом із сусідами з Сербії та Ма-

кедонії) безвізовий доступ до всіх країн-членів Шенгенської зони. Це стало результатом процесу, який був започаткований у травні 2008 року. Надання безвізового режиму потребувало виконання ключових критеріїв у сфері верховенства права, проїзних документів та безпеки на кордоні.

Чорногорія подала заявку на членство в ЄС 15 грудня 2008 року. Відповідно до статті 49 Договору про ЄС, держави-члени 23 квітня 2009 року просили Європейську комісію підготувати висновок щодо суті заяви. 22 липня 2009 року Європейський комісар з питань розширення Оллі Рен передав владі Чорногорії анкету для підготовки оцінки готовності країни виконувати зобов'язання щодо членства в ЄС. 9 грудня 2009 року Прем'єр-міністр Чорногорії Міло Джуканович відповів на запитання анкети Європейської Комісії.

Європейська комісія визнала, що Чорногорія досягла значного прогресу в справі відкриття переговорів щодо членства в ЄС, висловила свою підтримку і дала рекомендацію щодо свого статусу кандидата 9 листопада 2010 року, а 17 грудня 2010 року Європейський Союз надав Чорногорії офіційного статусу країни-кандидата. Переговори про вступ з Чорногорією були відкриті 29 червня 2012 року. Станом на 20 червня 2017 року було відкрито 28 переговорних розділів [6].

Дипломатичні відносини між Чорногорією та Європейським Союзом здійснюються через Місію Чорногорії до ЄС у Брюсселі, яка повністю функціонує з 2006 року, та Представництво ЄС в Чорногорії в Подгориці, яке було відкрито у листопаді 2007 року [5].

Брюссель та Подгориця розпочали переговори щодо двох нових розділів: про вільне переміщення товарів та регіональну політику. Проте загальна швидкість інтеграції Чорногорії є повільною, одна з причин такої ситуації полягає в тому, що ЄС не має чіткого графіку для розширення. Проте ЄС задоволений здійсненими реформами, необхідними для вступу, сподівається, що чорногорська опозиція припинить бойкотувати парламент. Народні депутати від чорногорських опозиційних партій бойкотували парламентські засідання, вимагаючи встановити нову дату проведення парламентських виборів. Раніше опозиція запропонувала провести голосування разом із президентськими виборами, призначеними на березень 2018 року.

12 червня 2017 року Комісар ЄС з питань європейської політики сусідства та переговорів щодо розширення Йоханнес Хан заявив, що розширення Європейського Союзу з однією або декількома країнами Західних Балкан буде можливе лише за наступного мандата Європейської Комісії, розпочатого в 2019 році [2].

Раптовий поворот на Захід Джуканович використав для вступу до НАТО і зокрема для того, щоб менше говорилося про корупцію та організовану злочинність у Чорногорії. Втім Тадіч Мійович вважає, що хоча Чорногорія рухається до ЄС, країна і досі є недостатньо розвинутою за рівнем демократичних стандартів. Вона вважає Чорногорію єдиною колишньою югославською республікою, яка ще жодного разу не змінила владу за результатом демократичних виборів. Загалом Захід повинен пришвидшити вступ Чорногорії до ЄС, що є зразком євроатлантичної інтеграції для інших балканських держав, адже таким чином зміцнюються не лише політичні, але й ментальні зв'язки [9].

Вступ до НАТО історично прийнято вважати одним з основних кроків для майбутнього членства у ЄС, тому Чорногорія надзвичайно ретельно і наполегливо підійшла до цього питання, розставивши пріоритети вчасно і, відповідно, розпочавши серйозну підготовку до євроатлантичної інтеграції. Перший цикл Плану дій щодо членства у НАТО розпочався восени 2010 року з поданням першої Річної національної програми. Цей процес дозволив країні визначити основні виклики, які потребують вирішення, що стосувалось посилення верховенства права, відповідності стандартам НАТО, реформам сектору безпеки та боротьбі з корупцією, а також організованою злочинністю. Роки вдосконалення системи управління дали результати, і так у грудні 2015 року Альянс вирішив запросити країну на переговори про остаточне приєднання. Члени НАТО заявили, що очікують подальшого прогресу в реформах, особливо у сфері верховенства права, і що НАТО продовжуватиме надавати підтримку та допомогу в рамках Плану дій щодо членства.

19 травня 2016 року міністри закордонних справ країн-членів Альянсу підписали Протокол про приєднання Чорногорії. Після підписання Протоколу Чорногорія мала статус «запрошеної», що дозволило їй представникам брати участь у статусі спостерігачів на засіданнях Альянсу. Новою сторінкою в історії Чорногорії стало 7 червня 2017 року, коли її офіційно оголосили 29-им членом організації [7].

«Вступ Чорногорії надсилає сигнал усім країнам, які хочуть стати членами НАТО, якщо країна справді реформується, підтримує демократію, дотримується верховенства права, посилює свою військову спроможність та робить внесок у колективну безпеку, вона також може приєднатись до Альянсу», – запевнив Столтенберг [8].

Європейська комісія та Чорногорія парафували угоду, яка дозволить розгортати європейські бригади прикордонної та берегової охорони в балканській країні.

Після набуття чинності угоди прикордонне агентство ЄС зможе надавати допомогу Чорногорії в управлінні кордонами та здійснювати спільні операції з Чорногорією, зокрема у випадку різкої зміни міграційних потоків.

«Сьогодні ми робимо ще один крок для зміцнення нашої співпраці з західними балканськими партнерами, коли йдеться про управління кордоном, міграцію та безпеку», – сказав єврокомісар з питань міграції, внутрішніх справ та громадянства Дімітріс Аврамопулос.

У 2016 році Єврокомісія зміцнила мандат Європейської прикордонної та берегової охорони, щоб дозволити їй розгортання в сусідніх з ЄС країнах. Відповідно до цих правил, агентство може здійснювати розгортання та спільні операції на території сусідніх країн, що не входять до ЄС, за умови попереднього укладення угоди між ЄС та відповідною країною.

Проект договору буде офіційно підписаний пізніше, після того, як обидві сторони завершать необхідні юридичні процедури. Також його має затвердити Європарламент.

Це вже п'ята подібна угода ЄС із країнами Західних Балкан. Минулого року таку угоду були підписані із Албанією, Македонією, Сербією, а в січні цього року – з Боснією і Герцеговиною [11].

У Чорногорії, навіть, діє неурядовий рух, який підтримує входження країни до європейської формації, що є ще одним підтвердженням посиленого євроінтеграційного курсу цієї балканської держави.

Європейський рух у Чорногорії є неурядовою організацією, яка займається проектами та діяльністю у сфері європейської інтеграції в Чорногорії.

Європейський рух у Чорногорії окреслює такі цілі:

- покращення розуміння та співпраці між людьми, громадами та країнами регіону;
- заохочення всебічної та вільної комунікації у сфері культури, інформації, економіки;
- поширення ідей європейської інтеграції в Чорногорії.

Основним напрямком діяльності Європейського руху є освіта у Європейському Союзі, його цінності та структура, спосіб функціонування, а також процес європейської інтеграції. Організація займається освітою громадян різних цільових груп, а особливо – освітою

працівників державних установ та органів місцевого самоврядування [10].

Важливим напрямком співпраці НАТО з Чорногорією є розвиток спроможності сил країни працювати разом з силами країн НАТО та інших партнерів, особливо в операціях з підтримання миру та врегулювання криз. Важливою є участь у спільному плануванні, тренуванні та військовій підготовці в рамках програми «Партнерство заради миру». У лютому 2010 року Чорногорія вирішила виділити війська до Міжнародних сил сприяння під проводом НАТО в Афганістані, які були розгорнуті там разом з хорватською одиницею. Реформа сектора оборони та безпеки продовжує залишатись ключовими елементами співробітництва. Альянс в цілому та окремі союзники мають значний досвід, який країна може використати в цій галузі. Союзники також підтримують більш широкий процес демократичних, інституційних та судових реформ, що відбуваються в Чорногорії [3].

Чорногорія також бере участь у програмі побудови цілісності НАТО для зміцнення належного врядування у секторі оборони та безпеки. Ця програма спрямована на підвищення обізнаності, пропаганди належної практики та надання практичних інструментів, які допоможуть країнам у підвищенні доброчесності та зменшенні ризиків корупції в секторі безпеки шляхом посилення прозорості та підзвітності. Чорногорія бере участь у різних ініціативах з кіберзахисту.

У співпраці з Євроатлантичним центром координації реагування на катастрофи НАТО, Чорногорія створила національну систему раннього попередження, національний центр кризових ситуацій та розвиває можливості реагування на надзвичайні ситуації.

Чорногорія активно займається питаннями в рамках програми НАТО «Наука заради миру та безпеки» з 2006 року. Сприяючи міжнародним зусиллям, зокрема з регіональним спрямуванням, Програма спрямована на вирішення нових викликів безпеці, підтримку операцій під проводом НАТО та заохочення раннього попередження та прогнозування для запобігання катастроф. Сьогодні вчені та фахівці з Чорногорії працюють над вирішенням низки питань безпеки, зокрема в галузі екологічної безпеки та прогнозування стихійних лих та запобігання природним катастрофам.

Шлях Чорногорії до членства в НАТО вимагав широкого громадського доступу до інформації про переваги співпраці та членства в НАТО. Відділ громадської дипломатії НАТО активно співпрацює з владою Чорногорії, а також з широким колом партнерів з грома-

дянського суспільства, представниками засобів масової інформації, членами парламенту, місцевих муніципалітетів тощо. Програми громадської дипломатії, як візити до штаб-квартири НАТО, семінари, розмовні тури та освітні молодіжні програми, спрямовані на підвищення обізнаності громадськості щодо НАТО, що позитивно сприяє іміджу організації [7].

Неоднозначним лишається позиція опозиції щодо здійсненого вступу, в парламенті висловлюють побоювання та невдоволення таким станом речей, проте фактично вступ відбувся і будь-які здогадки щодо подальшого лишаються лише здогадками. Опозиція вже вимагає дострокових виборів, але вони не можуть нічого змінити. Строкатість опозиції перешкодила антинатівським виступам у багатьох містах. У опозиції була дуже велика спокуса спробувати радикалізувати ситуацію, де вони мають більшість у міських радах, але нічого не вийшло – адже далеко не вся опозиція підтримує такі гасла. Зрештою, вони зрозуміли, що єдиним результатом таких дій буде переформатування коаліцій у міських радах та позбавлення їх влади [8].

Проаналізувавши основні засади євроінтеграційної та євроатлантичної політики Чорногорії можна сказати, що вдала імплементація реформ, поставлених ЄС та НАТО, у життя вже допомогла державі вступити до Альянсу, а зона вільної торгівлі з ЄС, безвізовий режим, посилена регіональна політика є ключовими чинниками до тенденцій можливості вступу і до Європейського Союзу.

Основними сферами співпраці Чорногорії з ЄС є економічна, культурна, гуманітарна. Натомість з НАТО Чорногорія активно веде співробітництво у безпековій та оборонній галузях, у секторі запобігання стихійним лихам та регулювання миру.

Джерела та література:

1. «Ми обрали право на вільне життя»: як Чорногорія стала членом НАТО попри істеріку Росії. Київ, 2018. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/6/7066707/>.

2. Шлях Чорногорії: зі Сходу – на Захід. Київ, 2018. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-39495276>.

3. ЄС і Чорногорія домовилися про спільні прикордонні операції. Київ, 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/5/7092457/>.

4. Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012: Montenegro 2011 Progress report Commission staff working paper. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – official. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2011:1204:FIN:EN:PDF>.

5. EU Official Explains Why Montenegro's EU Accession Talks Stall. *Sputnic International*. Strasburg, 2018. URL: <https://sputni-knews.com/politics/201706241054942591-montenegro-eu-official/>.

6. European Movement Montenegro. Podgorica, 2018. URL: <https://europeanmovement.eu/member/european-movement-montenegro/>.

7. Generalni direktorat za NATO i politiku bezbjednosti. Міністерство зовнішніх справ і європейської інтеграції Чорногорії. Kyiv, 2017. URL: http://www.mvp.gov.me/rubrike/nato/Generalni-direktorat_za_NA-TO_i_politiku_bezbjednos/.

8. International Agreement on the conclusion of the Stabilization and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Montenegro, of the other part: 29 March 2010/ Council and Commission decision – official. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2011:1204:FIN:EN:PDF>.

9. The European Union in Montenegro. Делегация ЕС в Чорногорії. Podgorica, 2018. URL: <http://www.delmece.europa.eu/code/navigate.php?Id=56>.

10. Razvoj odnosa Crne Gore i EU. Міністерство зовнішніх справ і європейської інтеграції Чорногорії. Kyiv, 2018. URL: <http://www.mv-p.gov.me/rubrike/GD-za-evropske-poslove/Crna-Gora-i-evropskeintegracije/Ra-zvoj-odnosa-Crne-Gore-i-EU/>.

11. Relations with Montenegro. North Atlantic Treaty Organization. Strasburg, 2018. URL: https://www.nato.int/-cps/en/natolive/to-pics_49736.htm#.

Аліна Галіцька,

Хмельницький національний університет

РЕЗУЛЬТАТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАЦІЇ ОБАМИ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ БЛИЗЬКОСХІДНИХ ПРОБЛЕМ: УСПІХИ ТА ПРОРАХУНКИ

У статті аналізуються результати зовнішньополітичної діяльності адміністрації Обами щодо врегулювання Близькосхідних проблем. Обама мав на меті стати миротворцем у мусульманському світі. До безперечних успіхів президента США належать: боротьба з міжнародним тероризмом, жорсткі санкції проти Ірану та виведення американських військ з Іраку. Серед найбільших невдач: відсутність прогресу у вирішенні ізраїльсько-палестинського конфлікту, вперте прагнення Ірану щодо виготовлення ядерної зброї та подальша втрата авторитету в мусульманському світі.

Ключові слова: Барак Обама, Близький Схід, США, вирішення, Ірак, Іран, успіхи, прорахунки, мирне врегулювання.

Alina Galitskaya

RESULTS OF EXTERNAL POLITICAL ACTIVITIES OF OBAMA ADMINISTRATION ON THE ADJUSTMENT OF NEIGHBORHOOD PROBLEMS: SUCCESSSES AND PROSPECTS

The article analyzes the results of the Obama administration's foreign policy for resolving the Middle East problems. Obama was about to become a peacemaker in the Muslim world. The decided successes of the US President include the struggle against global terrorism, harsh sanctions against Iran and the withdrawal of American troops from Iraq. Among the major failures is the lack of progress in resolving the Israeli-Palestinian conflict, Iran's stubborn pursuit in regard to production the nuclear weapons and further loss of authority in the Muslim world.

Key words: Barack Obama, The Middle East, USA, solution, Iraq, Iran, successes, faults, peaceful reconciliation.

Прихід до влади Барака Обама знаменував початок нового періоду в політичному житті Сполучених Штатів Америки. Приймаючи присягу в січні 2009 р., Обама вже мав чітке уявлення про свою роль у зовнішній політиці. Він мав твердий намір змінити імідж Америки за кордоном – насамперед у мусульманському світі і стати миротворцем на Близькому Сході. Обама, за його словами, замахнувся на те, щоб змінити хід історії в напрямку справедливості, миру і стабільності [1].

У стислому вигляді головні завдання на міжнародній арені, що стояли перед адміністрацією Білого дому в 2009 р., з точки зору самого 44-го президента США Барак Хусейна Обама можливо висловити наступним чином: змінити імідж Америки за кордоном, насамперед у мусульманському світі; завершити війни в Афганістані та Іраку; «простягнути руку» Ірану, перезавантажити відносини з Росією і спробувати зробити крок до звільнення світу від ядерної зброї. Він також збирався налагодити співпрацю з Китаєм та вирішити проблеми міжнародної безпеки й стати миротворцем на Близькому Сході.

За підсумками президентства Б. Обама, найбільших успіхів його адміністрація досягла у боротьбі з міжнародним тероризмом (з яким він завжди висловлював наміри покінчити, але водночас не сприймав концепцію Буша про «глобальну війну з терором»). Також Б. Обама спробував покласти край безперервним війнам в Іраку та Афганістані, зосередивши увагу на тому, щоб атакувати бойовиків «Аль-Каїди» в Афганістані, Пакистані та інших місцях й повністю усунути загрозу, що надходить від цієї організації для Сполучених Штатів і світу в цілому.

В цілому, така стратегія Обама виявилася достатньо ефективною. Заслугує на увагу також його гнучка здатність до перегляду своїх попередніх планів. Зокрема, до числа головних досягнень спеціалісти відносять узгодження передвиборчої обіцянки щодо виведення американських військ з Іраку з існуючими реаліями. Він істотно уповільнив цей процес, який завершився лише наприкінці 2011 р. за графіком, узгодженим і затвердженим ще президентом Дж. Бушем-молодшим та іракським прем'єр-міністром Нурі аль-Малікі в 2008 р. Тим не менше, торжество Обама з нагоди остаточного виведення військ було недоречним, якщо врахувати, що адміністрація намагалася досягти згоди з іракцями щодо розміщення контингенту на більш тривалий час. Але враховуючи можливість майбутніх військових інтервенцій за кордоном, стратегічно було розумніше відновити репутацію Америки, вивівши війська, коли її

про це попросили, замість того щоб залишатися там, де її присутність була небажаною[5].

Досягненням Б. Обами у боротьбі з тероризмом, в контексті перемоги на майбутніх президентських виборах, стала ліквідація в ході спеціальної операції на території Пакистану «невловимого» протягом десятиліття головного ворога США – лідера «Аль-Каїди» Усами Бен Ладена. Виступаючи 25 вересня 2012 р. на 67-й Генеральній Асамблеї ООН у Нью-Йорку, в своїй промові Б. Обама зазначив наступне: «Завдяки прогресу, досягнутому майже за чотири роки мого президентства, я з надією дивлюся на світ, в якому ми живемо. Війна в Іраку закінчилася і наші війська повернулися додому. Ми почали перехідний період в Афганістані, і Америка зі своїми союзниками завершить цю війну в установленний термін у 2014 р. «Аль-Каїда» ослаблена, Усами бен Ладена більше немає» [6].

Що стосується планів Обами з покращення іміджу США серед мусульманських країн, то кульмінацією його нового підходу стала «Каїрська промова» 4 червня 2009 р. В ній американський президент звернувся до всіх мусульман світу з трибуни Каїрського університету і закликав відкрити «нову сторінку» у відносинах США з ісламським світом – спільно боротися з екстремізмом та підвищити економічне і наукове співробітництво. У своєму виступі Б. Обама також підкреслив, що частиною його відповідальності як президента США буде боротьба з негативними стереотипами щодо ісламу. Тим самим, глава американської адміністрації підтвердив, що його підхід до взаємин з мусульманськими країнами кардинально відрізнятиметься від підходу адміністрації Дж. Буша-молодшого, яка прагнула нав'язувати західні цінності арабському світові.

Серед важливих питань, задля успішного вирішення яких Сполученим Штатам та мусульманським країнам вкрай необхідно співпрацювати, Обама назвав демократію: «Я вірю в систему правління, яка дозволяє народу висловлювати свою думку, при якій дотримується верховенство закону й права всіх людей. Я знаю, що в останні роки з приводу демократії виникли суперечки, і ці суперечки пов'язані з війною в Іраку. Дозвольте мені бути гранично ясним: ніяка система правління не повинна бути нав'язана одній країні іншою. Але я твердо вірю в те, що всі люди пристрасно бажають одного й того ж: можливості висловлювати свою думку і мати можливість впливати на те, як ними правлять, впевненості у верховенстві закону і в рівному для всіх застосуванні закону, щоб влада була прозорою та не займалася злодійством і можна було обирати спосіб

життя за власним розсудом. Це не тільки американські ідеї – це права людини, і тому ми будемо підтримувати їх всюди» [3].

Головний висновок, що був зроблений більшістю слухачів цього виступу, полягав у тому, що треба боротися за ідеали демократії, а Сполучені Штати будуть надавати цьому всіляку підтримку. І ця боротьба незабаром почалася, отримавши назву «Арабська весна».

Б. Обама вступив на посаду президента з твердим наміром «прагнути до миру і безпеки в світі без ядерної зброї», як він заявив у своїй Празькій промові в квітні 2009 р. [4]. Але Обама розумів, що без Росії він не зможе реалізувати свій план, а тому спробував «перезавантажити» відносини з нею і зняти напруженість, викликану наближенням НАТО до кордонів РФ і бажанням Буша-молодшого розмістити елементи протиракетної оборони в Чехії та Польщі.

Зауважимо, що найбільшим досягненням у «перезавантаженні» американсько – російських відносин стало підписання в Празі 8 квітня 2010 р. нової угоди між США та РФ про стратегічні наступальні озброєння та скорочення ракетно-ядерних арсеналів (СНО-3). Б. Обама та Д. Медведєв домовилися за сім років скоротити кількість розгорнутих стратегічних носіїв – міжконтинентальних балістичних ракет (МБР), балістичних ракет з підводних човнів, а також важких стратегічних бомбардувальників – до 700 одиниць.

Росія, в свою чергу, в рамках перемовин по СНО-3 зняла вимогу про обмеження політики США в сфері ПРО. Завдяки цьому, документ вдалося підписати до початку організованого Вашингтоном саміту з ядерної безпеки в квітні 2010 р. і до початку Оглядової конференції ДНЯЗ у травні 2010 р. Це також сприяло просуванню нової ядерної стратегії Б. Обами. На додаток, Росія підтримала введення санкцій ООН проти Ірану і добровільно відмовилася від постачань йому ракетних комплексів С-300 [7].

Втім, зазначені успіхи стали, по суті, або розчисткою завалів 1990–2000-х рр. або реалізацією (з певними додатками) того, що не було втілено в життя тоді. Вже всередині 2010 р. в політиці «перезавантаження» намітилися проблеми, а головним «каменем спотикання» стали елементи американської ПРО в Європі.

На зустрічі з Д. Медведєвим в Гонолулу 12 листопада 2011 р. Б. Обама остаточно підтвердив, що США не будуть укладати з Москвою юридично зобов'язуючої угоди про не спрямованість проти Росії, створюваної в Європі разом з союзниками по НАТО, системи ПРО. Максимум, на що був готовий піти Вашингтон – це підписати політичний рамковий документ про співпрацю в області ПРО. По тому стало остаточно зрозуміло, що у найближчій перспективі не

очікується яких-небудь істотних зрушень у вирішенні цього питання, яке дипломатичною мовою почало іменуватися «основним подразником у двосторонніх відносинах».

Зауважимо, що позиції РФ і США істотно відрізнялися щодо проблеми нерозповсюдження ядерної зброї. Адміністрація Обама наполягала на згортанні іранської програми збагачення урану та ліквідації ядерних об'єктів Північної Кореї під контролем МАГАТЕ. Але на думку росіян це суперечило духу і букві ДНЯЗ, який дозволяє всім неядерним державам мати технології ядерного паливного циклу, а тому вони до останнього не давали згоди на введення більш суворих санкцій проти Ірану в Раді Безпеки ООН, що також драгувало Вашингтон.

Отож Б. Обама спробував взаємодіяти з Іраном на початку свого президентського строку, але, коли ці зусилля не принесли плодів, він змінив тактику й почав чинити на Тегеран тиск. Обама хотів, щоб порушники загальних правил пожинали, як він висловився, «все більш серйозні наслідки», тобто проти них повинні були вводитися санкції, які можна охарактеризувати як «реальну розплату». В кінцевому рахунку, йому все ж таки вдалося переконати Росію та Китай проголосувати за введення більш суворих санкцій проти Тегерану за порушення останнім ДНЯЗ[10]. Спроби адміністрації Обама змінити поведінку Пхеньяна також не призвели до позитивного результату, але принаймні дозволили Сполученим Штатам отримати інші важливі дипломатичні переваги.

Таким чином, хоча досягти істотного прориву в області загального роззброєння Обамі не вдалося, він все ж таки зміцнив прихильність світової спільноти щодо режиму нерозповсюдження та ідеї ядерного роззброєння. З цієї ж причини посилилася ізоляція з боку міжнародної спільноти Ірану та Північної Кореї. Водночас, перспектива можливої розробки Іраном власної ядерної зброї поставила під питання ефективність усіх вище зазначених зусиль.

Отже, Близькосхідна політика адміністрації Обама хоч і не зовсім виправдала очікування світу, та все ж мала чималий перелік успішних дій. Проте існує й безліч критиків та розчаруваних політикою Обама на Близькому Сході. В цьому регіоні помічається розбіжність між обіцянками та реальними справами. Адже з першого ж дня свого президентства Обама урочисто обіцяв забезпечити мир на Близькому Сході своїм пріоритетом. Критики одноставно вважають головною його помилкою нереалістичну обіцянку повністю заморозити будівництво ізраїльських поселень на окупованих територіях [9]. Наполягаючи на цьому, Обама фактично усунув па-

лестинського президента Махмуда Аббаса від переговорів, оскільки від нього не можна було очікувати, що він погодиться на щось менше, аніж те, що зажадав від ізраїльтян сам президент США. Не добившись поставлених цілей в цьому регіоні, Обама тим самим підірвав довіру до Вашингтону, як посередника у врегулюванні палестино-ізраїльського конфлікту.

Його проривна, вже згадана промова 2009 р. в Каїрі явно призначалася для арабів. У той же час, не було відповідних візитів до Ізраїлю або слів, адресованих ізраїльтянам. У підсумку, він ще на ранньому етапі свого президенства втратив можливість впливати на ізраїльську громадську думку. У свою чергу, це призвело до провалу мирної дипломатії, оскільки Обама не міг впливати на позицію Нетаньяху, який завзято слідував опитуванням громадської думки й розумів, що він більше прирідбає, ніж втратить у себе на батьківщині, якщо відкине пропозиції президента США, якого його співгромадяни вважають недружнім.

Головна помилка Обама полягала в тому, що даючи власному спеціальному представнику на Близькому Сході Дж. Мітчеллу зелене світло на те, щоб домовлятися про щось менше, ніж повне заморожування будівництва на окупованих землях, він не скорегував декларовані раніше цілі. Через це виникла розбіжність між публічними вимогами адміністрації та її фактичними досягненнями.

Та ж проблема з промовою Обама на сесії Генеральної Асамблеї ООН у 2011 р. [8], в якій він заявив, що Палестинська держава повинна буде приєднатися до ООН. Але згодом, адміністрація не погодила ці слова. В результаті – відносини з Ізраїлем зіпсувалися, а введення лише тимчасового мораторію на нові поселення розчарувало арабів.

Все могло бути інакше, якби американський президент зміг переконати лідерів арабських країн зайняти більш конструктивну та обнадійливу дипломатичну позицію. Але коли Обама виявився нездатним виконати свої обіцянки щодо вирішення палестинської проблеми та закриття бази в Гуантанамо (табір для осіб, обвинувачених владою США в різних злочинах, зокрема, в тероризмі, веденні війни на боці супротивника, на безстроково орендованій США військово-морській базі в затоці Гуантанамо (Куба), в 30 км від однойменного міста), розчарувалися і вони. Зрештою, араби повернулися до нього спиною після того, як Обама зайняв сторону ізраїльтян напередодні чергових президентських виборів у США. Тож у підсумку – Обама позбувся підтримки як ізраїльтян, так і палестинців.

Навіть такий політик, як Г. Кіссінджер, завжди обережний в своїх оцінках, констатував, що «американська політика прагнула враховувати інтереси всіх сторін і, як наслідок, виявилася на межі втрати здатності впливати на ситуацію. США в даний час знаходиться в протиріччях або розходиться по цілому ряду питань з усіма впливовими силами в регіоні»[2].

Отже, підбиваючи підсумки досягнень та невдач зовнішньої політики Б. Обами, слід зазначити наступне. До безперечних успіхів 44-го президента США належить суттєве послаблення «Аль-Каїди» та ліквідація її лідера У. Бін Ладена; налагодження стосунків, в межах можливого з Китаєм, покращення міжнародної репутації США, (насамперед серед європейських партнерів по НАТО); «перезавантаження» відносин з Росією та ратифікація нового Договору про скорочення стратегічних озброєнь. Крім того, Обама вивів американські війська з Іраку та домігся ухвалення резолюції РБ ООН, що вводила жорсткі санкції проти Ірану.

Серед найбільших невдач – відсутність прогресу у вирішенні ізраїльсько-палестинського конфлікту, непереконливі результати в боротьбі зі зміною клімату, подальша втрата авторитету в мусульманському світі, посилення впертого прагнення Ірану до отримання засобів виробництва і доставки ядерних озброєнь, а також нарощування Північною Кореєю власного ядерного арсеналу.

Джерела та література:

1. Indyk M., Lieberthal K., O'Hanlon M. Scoring Obama's Foreign Policy. URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/137516/martin-indyk-kenneth-lieberthal-and-michael-e-ohanlon/scoring-obamas-foreign-policy>.
2. Kissinger H. A Path Out of the Middle East Collapse Oct. 16, 2015. URL: <http://www.wsj.com/articles/a-path-out-of-the-middle-east-collapse-445037513>.
3. Obama's Speech in Cairo: Full Text URL: www.nytimes.com/2009/06/04/us/politics/04obama.text.html.
4. Remarks by President Barack Obama. Prague, Czech Republic. 5 April 2009 URL: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered.
5. Ближний Восток после Обамы: 13 полугосударств вместо 4 стран URL: <https://easaily.com/ru/news/2017/01/20/blizhniy-vostok-posle-obamy-13-polugosudarstv-vmesto-4stran><https://easaily.com/ru/news/2017/01/20/blizhniy-vostok-posle-obamy-13-polugosudarstv-vmesto-4-stran>.
6. Заявление Барака Обамы на 67-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН URL: <http://www.voltairenet.org/article/176006.html>.

7. Обама й Медведєв підписали Договір про ЧО URL: https://www.bbc.com/ukrainian/world/2010/04/100408_obama_rus_nuclear_is.

8. Обращение президента Барака Обамы к Генеральной Ассамблее ООН 21 сентября 2011 г. URL: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/texttrans/2011/09/20110922004459x0.1083905.html#ixzz29HyA1xKH>.

9. Сербіна К. Ю. Еволюція стратегій Близькосхідної політики США за президенства Б. Обама URL: http://journals.iir.kiev.ua/indexphp/pol_n/article/view/2484/2216.

10. Щорічник СІПРІ 2010 «Озброєння, роззброєння і міжнародна безпека» URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB10UKR.pdf> С.15-17.

Ірина Галушко,

Національний університет «Острозька академія»

ТАЙВАНСЬКЕ ПИТАННЯ: ПОЗИЦІЯ КНР ЩОДО ЙОГО ВИРІШЕННЯ

У статті висвітлено сутність поняття «тайванська проблема», а також проаналізована позиція Китайської Народної Республіки щодо перспектив її вирішення. Розглянуті принципи державного врегулювання і нормалізації китайсько-тайванських відносин.

Ключові слова: КНР, АТР, безпека в регіоні, «тайванська проблема», доктрина «двох Китаїв», принцип «одного Китаю».

Iryna Halushko

THE TAIWAN PROBLEM: CHINA'S POSITION FOR RESOLVING IT

The article is about Taiwan problem, the history of development of this question and China's position for resolving it. The principles of state regulation and normalization of relations between China and Taiwan are analyzed.

Key words: China, Asia-Pacific region, safety of region, Taiwan question, One-China policy, Doctrine of Two Chinas.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день проблеми безпеки є досить актуальними як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Актуальність наукового дослідження полягає у аналізі впливів загроз регіонального і глобального характерів на трансформацію механізмів безпеки. Потреба дослідження даної проблеми є актуальною ще й тому, що у вітчизняній науці не створено комплексну працю, яка б повністю висвітлювала цю проблему. «Тайванська проблема» ось уже 70 років є найбільш спірним питанням в системі міжнародних відносин.

Мета дослідження: враховуючи недостатній рівень розробки проблеми, метою завдання є аналіз особливостей політичного курсу КНР щодо вирішення «тайванської проблеми».

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Якщо говорити про рівень дослідження «тайванського питання» у вітчизняній науковій діяльності, то слід зазначити, що він досяг лише початкового етапу. Проте, «тайванське питання» активно досліджується у працях зарубіжних науковців, зокрема американських та російських. Низка досліджень тайванської проблеми присвячена аналізу політичних витоків питання. Деякі з праць розглядають це питання з боку впливу на еволюцію системи міжнародних відносин та аналізу перспектив і моделей розвитку процесу об'єднання. Зокрема, це дослідження Л. Іванової, С. Шергіна, І. Кабардіна, В. Стадниченка, Є. Камінського, О. Івченка, спільна монографія О. Коппель та О. Пархомчук. Проблеми Далекого Сходу загалом, і питання возз'єднання Тайваню є ключовим пунктом у працях С. Гончарова та В. Баришнікова. Аналізуючи попередні дослідження і публікації, слід згадати, що 31 серпня 1993 року Прес-канцелярія Держради КНР опублікувала Білу книгу «Тайванське питання і об'єднання Китаю», в якій висвітлена історія виникнення проблеми та політичні установки китайського уряду щодо врегулювання питання.

Тайвань належав Китаю ще з давніх часів. У великій кількості історичних документів і книг йдеться про те, що процес розвитку цієї території відбувся за сприяння китайського народу. За часів правління династії Юань (1206-1368), на цій території були створені своєрідні адміністративні органи через які здійснювалося управління. Проте, освоєння китайцями Тайваню набуло глобального масштабу лише у XVII ст. [15]. В 1624 році голландські колоністи окупували південь Тайваню, в 1626 році іспанські колоністи вторглися на північ (проте через 15 років іспанських колоністів замінили нідерландські). Визволення Тайваню від колоністів відбулося лише в 1661 році, коли китайський генерал Чжен Ченгун увійшов на територію Тайваню і відвоював його у колонізаторів.

Програвши китайсько-японську війну в 1895 році, за умовами Сімоносекського договору, острови Пенху та Тайвань було передано Японії. Проте, вже в 1920-30-х рр. відбувся масовий виступ проти японського колоніального правління. В 1937 році китайський народ розпочав війну проти Японії [15]. В ході війни Сімоносекський договір було скасовано, а в 1945 році Тайвань було повернено під управління Китаю.

Під час китайської антияпонської війни, під впливом КПК, а також інших патріотичних сил, КПК і Гоміндан створили антияпонський національний фронт і боролися проти імперіалізму Японії. Після перемоги у війні, повинен був реалізовуватися план єдиного

Китаю, але група гомінданів на чолі з Чан Кайші, спираючись на підтримку США, вирішили будувати «Новий Китай» [15]. В результаті розгорілася громадянська війна, яка тривала 3 роки. В 1949 році, зазнавши поразки, Гоміндан евакуювався на острів Тайвань.

Проблему Тайваню слід відслідковувати ще від 1950 року, коли північнокорейський диктатор Кім Ір Сен атакував Південну Корею, щоб силою об'єднати дві країни. Проте, поставлених цілей диктатору так і не вдалося досягти. В результаті, силовий авантюризм призвів до поділу Кореї, поділу Азії, а також поділу Китаю на дві частини, зробивши провінцію Тайвань центром уваги [11].

Починаючи з 70-х рр. XX ст., як внутрішнє, так і міжнародне становище у Китаї зазнало значних змін – було встановлено дипломатичні відносини Китаю з США. Зокрема, в лютому 1972 року президент США Р. Ніксон відвідав Китай. В ході зустрічі було підписано так зване Шанхайське комюніке, яке визначало Тайвань як частину Китаю і затверджувало вирішення цього питання виключно китайцями і тільки мирним шляхом [9].

1 вересня 1979 року ПК ВЗНП КНР опублікував «Доповідь співвітчизникам Тайваню», в якій проголошувалася політика КНР щодо мирного врегулювання тайванського питання.

11 січня 1982 року Ден Сяопін висунув концепцію «одна країна – два устрої», яка в свій час використовувалася для вирішення «корейського питання». Керівництвом КНР Тайваню надавалося б право розширеної автономії, на території Тайваню не будуть розміщуватися воєнний чи адміністративний персонал. Головні положення концепції:

- існування одного Китаю (означає, що Тайвань – це невід'ємна частина Китаю, яку населяють китайці, а отже, мова про «самовизначення» нації йти не може);

- співіснування двох устроїв (означає, що китайський соціалізм і тайванський капіталізм розвиватимуться спільно протягом певного часу; при чому варіант поглинання одного іншим тут не розглядається);

- високий ступінь самоврядування (означає, що в результаті об'єднання Тайвань стане особливим адміністративним районом, який матиме високий ступінь самоврядування);

- реалізація мирних переговорів (означає, що об'єднання можливе лише мирним шляхом, тобто шляхом проведення переговорів).

Принцип «єдиного Китаю» піддається критиці з боку прихильників незалежності Тайваню (виступають лише за проголошення Республіки Тайвань). Зокрема, в 1990-х рр. позиція голови тайван-

ської адміністрації Лі Денхуея почала набувати все більш сепаратистських настроїв. В результаті чого почалося активне просування доктрини «двох Китаїв», а з 1999 року термін «принцип єдиного Китаю» був вилучений з дипломатичної лексики Тайваню.

Незважаючи на супротив Тайваню, в ході реалізації цієї концепції можна було прослідкувати певне налагодження відносин між Тайванем та Китаєм, і як наслідок, розширення економічної та культурної співпраці між обома сторонами.

Аналізуючи сучасний стан тайванського питання, слід зазначити, що 14 березня 2005 року в Китаї було прийнято Закон «Про протидію розколу країни», яким передбачається застосування будь-яких заходів для захисту суверенітету держави і її територіальної цілісності.

Особливу увагу слід звернути на 8 статтю Закону, в якій йдеться про те, що в разі будь-яких дій з боку Тайваню, спрямованих проти об'єднання з Китаєм, держава може використати немирні методи та інші заходи для збереження суверенітету і територіальної цілісності [7].

Весною 2014 року деякі американські політики заявляли, що в ході вирішення цієї проблеми Китай може використати досвід Росії про приєднання Криму [6]. А враховуючи наявність 8 статті, такий варіант розвитку подій не може бути повністю виключеним.

В підтвердження цієї думки, слід згадати нещодавнє звернення лідера КНР Сі Цзиньпіня, який закликав населення Тайваню готуватися до скорого об'єднання. Лідер КНР заявив про мирний план об'єднання, який відбуватиметься за принципом «одна країна – два устрої». Варто згадати також про те, що Сі Цзиньпін зазначив, що залишає за собою право застосування сили.

У відповідь на таку заяву президент Тайваню Цай Інвєнь заявила, що хоче закликати КНР визнати існування республіки на Тайвані. Також зазначила, що керівництву Китаю слід поважати бажання тайванських громадян і у вирішенні спірних питань дотримуватися лише мирних інструментів.

Звичайно, Китай є потужною державою у військовому плані. Проте, немає жодних гарантій, що відправка військ через Тайванську протоку буде успішною. Якщо розглядати виступ китайського лідера з іншої точки зору, то можна зробити висновок про зміну концепції врегулювання конфлікту. Ця концепція може включати не тільки збройне втручання, але й, наприклад, кібервійну. За твердженнями науковців, ця війна впливатиме, перш за все, на процедуру виборів у Тайвані задля того, щоб завадити приходу до влади

прихильників незалежності.

Тайванська проблема довгий час була дестабілізуючим фактором в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Перш за все, такий висновок впливає саме із законодавства КНР. Не є виключенням, що нещодавнє оголошення китайського лідера може призвести до військового втручання, що в свою чергу негативно вплине на безпеку в регіоні. Оскільки такі дії Китайської Народної Республіки можуть активізувати націоналістські течії не тільки в Тайвані, але й в інших країнах, наприклад, КНДР.

Отже, враховуючи все вищезгадане, слід зробити висновок, що возз'єднання Тайваню з Китаєм поєднує в собі, перш за все, первинні інтереси китайської нації. Історія Китаю нараховує близько 5000 років. Протягом цього періоду, не дивлячись на часту зміну правлячих династій, вторгнення ворогів, агресії з боку інших держав, поділ країни, возз'єднання було і залишається однією з основних тенденцій Китайської Народної Республіки.

Китайське керівництво покладає великі надії на політику «одного Китаю». На думку китайських експертів, за умови підтримки цієї політики міжнародним співтовариством, процес об'єднання може бути значно прискореним.

Возз'єднання Китаю є вигідним, як для Китаю, так і для Тайваню. Адже, завдяки спільним зусиллям, вони можуть прискореними темпами розвивати економіку. Також проблеми, які наразі характерні для Тайваню, неодмінно будуть вирішені в рамках «одного Китаю».

Щодо питання стабільності Азійсько-Тихоокеанського регіону, то процес возз'єднання стане своєрідним каталізатором для цього, а також для подальшого розвитку АТР.

Джерела та література:

1. Иванова Л. Тайваньская проблема. Современные проблемы науки и образования. 2009. № 3-1. С. 63-64. URL: http://elibrary.ru/download/elibrary_23937750_41090981.pdf.
2. Кабардин И. Последний шанс Тайваня. Военное обозрение. 2014. URL: <http://topwar.ru/60509-posledniy-shans-tayvanya.html>.
3. Кабардин И. Тихий переворот Китайской Республики. 2016. URL: <http://topwar.ru/89380-tihiy-perevorot-kitayskoj-respubliki.html>.
4. Ким Н. Тайваньский вопрос в период правления Чэнь Шуйбяня: квалификационная работа бакалавра. Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого. Санкт-Петербург, 2017. 76 с.
5. Принцип одного Китая и тайванский вопрос. Пресс-Канцелярия

Госсовета КНР. Пекин, 2000. URL: <http://russian.china.org.cn/russian/32987.htm>.

6. Терехов В. Современное состояние тайваньской проблемы. Москва, 2014. URL: <http://riss.ru/analytics/6380/>.

7. Трифонов В. Тайваньский вопрос на современном этапе. 2009. URL: <http://naukarus.com/tayvanskiy-vopros-na-sovremennom-etape>.

8. Бартко У. Тайванська проблема у міжнародних відносинах. Вісник Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2011. С. 77-84.

9. Шанхайське комюніке. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/Asia/13.htm>.

10. Alastair Iain Johnston. Solving the Taiwan Problem: A modest proposal. 1995. URL: <http://wcfia.harvard.edu/publications/solving-taiwan-problem-modest-proposal>.

11. Chas W. Freeman. The Taiwan problem and China's Strategy for resolving it. 2017. URL: <http://www.merc.org/speeches/taiwan-problem-and-chinas-strategy-resolving-it>.

12. Eleanor A. China-Taiwan relations. 2018. URL: <http://www.cfr.org/background/china-taiwan-relation>.

13. John F. Copper. The origins of conflict across the Taiwan Strait: The problem of differences in perceptions. 2007. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10670569708724276>.

14. Pasha L. Hsieh. The Taiwan question and the one-China Policy: legal challenges with renewed momentum. 2009. URL: http://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/13.

15. 台湾问题与中国的统一. 2002. URL: https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zt_674979/ywzt_675099/wzzt_675579/2296_675789/t10531.shtml.

Андрій Гой,

Національний університет «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано проблеми та перспективи функціонування розвитку Європейського Союзу. Зокрема, досліджено три блоки проблем: політичні, демографічні та економічні і запропоновано шляхи їх вирішення. Також, зацентовано увагу на правовій природі Європейського Союзу, сучасному демографічному стану співтовариства та певні проблеми єдиної європейської валюти.

Ключові слова: Європейський Союз, політика, договір, функціонування, членство, демографія, євро.

Andrii Hoi

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF MODERN DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION

The article analyzes the problems and prospects of the functioning of the European Union. Particularly, three blocks of problems were investigated: political, demographic and economical, and ways of their solution were proposed. The legal nature of the European Union, the current demographic situation of the society and the problems of the single European currency are highlighted.

Key words: European Union, politics, treaty, functioning, membership, demography, euro.

Актуальність. 23 червня 2016 року відбулась одна з найбільш неординарних подій в історії не тільки Великобританії, але й Європи в цілому – цього дня в Великобританії відбувся референдум про вихід держави з Європейського Союзу, за результатами якого фактично 52 відсотки громадян Британії підтримали ідею Брекзиту. Незважаючи на те, що на сьогодні процедура Брекзиту ще не завершена і Великобританія залишається повноправним членом Європейського Союзу (далі – ЄС), питання щодо подальшого функ-

ціонування та розвитку ЄС стає надзвичайно актуальним, оскільки протягом фактично 70-річної історії функціонування ЄС ще жоден член ЄС не вийшов з його складу, а навпаки, ЄС постійно розширюється і на сьогодні включає 28 держав-членів, що свідчить про те, що ідея об'єднаної Європи є досить актуальною. Прагнення вступити до ЄС чітко виражені і в інтеграційному курсі України, влада якої в лютому 2019 року в Конституції закріпила положення про курс України в НАТО і ЄС. В зв'язку з цими, досить контрверсійними ситуаціями, дослідження проблем і перспектив розвитку ЄС є надзвичайно актуальним.

Мета – дослідження проблемних аспектів і перспектив функціонування ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні проблемні аспекти функціонування ЄС, його правова природа, функціонування його інституцій, а також перспективи розвитку досліджувалися низкою науковців. Зокрема, вищезазначені питання були у центрі уваги таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Г. де Бурка, І. Грицяк, В. Малахов, І. Кравчук, О. Четвериков, Х. Якименко, В. Муравйов, О. Скаун, О. Трагнюк, І. Яковюк, Т. Хартлі, Ж. Рідо, Дж. Шо та інших. Але в зв'язку з останніми подіями, перспективи розвитку ЄС залишаються досить непередбачуваними, а тому, подальші дослідження вчених будуть надзвичайно важливими в даному аспекті.

Безсумнівно, ЄС – це напрочуд унікальне міжнародне утворення, створене згідно з Договором про Європейський Союз (Маастрихтський Договір) 7 лютого 1992 р. в м. Маастрихт (Нідерланди), який вступив в силу 1 листопада 1993 р. і завершив справу попередніх років по врегулюванню політичної системи європейських країн. 13 грудня 2007 р. у м. Лісабон (Португалія) главами держав-членів ЄС було підписано Договір про Реформи, так званий Лісабонський договір (набрав чинності 1 грудня 2009 р.), який значно підвищує демократичність та ефективність функціонування інститутів ЄС. Цей договір наділяє ЄС, до якого у наш час входить вже 28 держав-членів, міжнародною правосуб'єктністю [9, с. 126]. Це підтверджується положеннями установчих договорів ЄС. Стаття 1 Лісабонського договору містить наступні положення: «Цим Договором Високі договірні сторони засновують між собою ЄС, якому держави-члени надають повноваження для досягнення їхніх спільних цілей. Вищезазначений Договір позначає новий етап процесу утворення як ніколи тісного союзу народів Європи, де рішення приймають якомога відкритіше та ближче до громадянина» [1, с. 239].

Разом з тим, в наукових колах існує така точка зору, згідно якої «Лісабонський договір – це пасинок необхідності, що з'явився на світ через провал Конституції ЄС; він є кроком назад порівняно з Конституцією ЄС» [5, с. 155], однак все вийшло навпаки – провал Конституції дав «євроскептикам» можливість, опираючись на волю народу, прибрати з тексту все, що хоч якось асоціювалось з квазі-державницькою природою ЄС.

Незважаючи на постійне збільшення чисельності держав-членів ЄС, на сьогодні ЄС перебуває в кризовому стані, оскільки він впливає не лише на економічну ситуацію в регіоні, а й на всю систему. Якраз такий сучасний стан функціонування ЄС і призвів до негативних настроїв в британському суспільстві, результати якого були чітко відображені на референдумі.

Одна з основних проблем ЄС як суб'єкта міжнародних відносин була пов'язана з міжнародною правосуб'єктністю ЄС. Маастрихтським договором Союз не був наділений статусом суб'єкта міжнародного права, що створювало певні незручності для нормального функціонування. Проте, новації Лісабонського договору мають ключове значення в контексті цього питання. У ст. 47 ДЄС тепер чітко визначено, що ЄС наділений правосуб'єктністю. Проведена реформа означає, що відтепер саме ЄС є єдиним суб'єктом компетенції, наданої державами-членами, яка реалізується через його інститути [2, с. 308].

Євросоюз не зупиниться в своєму територіальному розвитку. Питання полягає в тому, наскільки швидко і активно відбуватиметься подальше розширення ЄС. Згадаємо офіційну заяву голови Комісії ЄС Романо Проді від 14 вересня 1999 р. про те, що процес створення нової європейської спільноти займе приблизно 25 років. Так, зокрема, найбільш розвинені країни-кандидати будуть прийняті в Союз в найближчому майбутньому. Процес підготовки інших країн до вступу в спільноту розтягнеться на багато років. Після завершення процесу розширення в Союз входить до 30 держав. З іншими країнами Європи, в першу чергу з Росією та Україною, будуть розвиватися відносини «стратегічного партнерства» з метою забезпечення миру і стабільності в «ширшій Європі». Таким чином, була вироблена концепція реформування Європейського Союзу з метою його адаптації до процесу розширення [5, с. 113].

Отже, як ми бачимо, передбачення Романо Проді багато в чому справдилися, оскільки в ХХІ ст. було кілька хвиль розширення ЄС, внаслідок чого членами ЄС стали, насамперед, країни Східної Європи – Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина. Також, останнім часом

вектор щодо розширення ЄС направлено на Балканський півострів. Зокрема, в 2013 р. останнім на сьогодні членом ЄС стала Хорватія.

Проте, будемо відвертими – не справилися сподівання керівництва ЄС на співробітництво з Російською Федерацією, оскільки ця країна через функціонування Митного Союзу фактично відмовилась від ідеї інтеграції до Європейського співтовариства. При цьому, вона є стримуючим елементом для інтеграції України та Грузії, що є негативним фактором для функціонування ЄС.

Варто зазначити, що однією з основних проблем, що гальмують перехід ЄС на нову ступінь інтеграції – політичний союз, є насамперед розбіжності між країнами-членами з питань зовнішньої й оборонної політики й тісно пов'язана із цим подальша передача функцій з національного рівня до наднаціонального. В зв'язку з цим, можна виділити кілька перешкод, що гальмують вироблення погодженої зовнішньої політики й політики безпеки по основних питаннях і, таким чином, сильно ускладнюють перехід до політичного союзу:

- Євросоюз не є державою, не має єдиної національної території, щоб відстоювати свої національні, політичні, соціальні й культурні інтереси;

- найбільші країни (особливо Великобританія, Німеччина й Франція) не готові втратити свій вплив на світовій арені на користь єдиного «євросоюзного» голосу [6].

Отже, з цього випливає, що однією з основних проблем ЄС є невизначеність правової природи ЄС.

Варто зазначити, що на сьогодні в науці існує велика кількість підходів до визначення правової природи ЄС. Але, при цьому, доктрина міжнародного права та право ЄС характеризується неоднозначністю підходів до визначення правової природи Європейського Союзу. Найбільш поширеними з них є наступні:

- ЄС володіє всіма характеристиками, які властиві міжнародним організаціям: автономією волі, договірною компетенцією та міжнародною правосуб'єктністю (О. Довгань);

- Європейське співтовариство – наднаціональне утворення (С. Кашкін);

- ЄС – наднаціональне (наддержавне) інтеграційне утворення, наділене владними повноваженнями та таке, що володіє деякими спільними ознаками з міжнародними міжурядовими організаціями, конфедеративною та федеративною державою (М. Дамірлі, Т. Анцупова);

– правова природа ЄС має комплексний, гетерогенний характер, який поєднує в собі видозмінені для цілей Союзу риси як внутрішньодержавного, так і міжнародного права (С. Кашкін);

– Європейським співтовариством притаманна наднаціональність, концептуальною основою якої є федералістська ідея (В. Василенко);

– ЄС – союз держав конфедеративного типу, оскільки держави-члени зберігають свій суверенітет (Ю. Юмашев);

– ЄС – міжнародна міжурядова організація спеціального характеру, яка отримує в процесі еволюції риси міжнародної організації загального характеру (А. Капустін);

– ЄС – міждержавне об'єднання, яке поєднує риси міжнародної міжурядової організації та державоподібного утворення (В. Муравйов) [4, 179].

Отже, як ми бачимо, в наукових колах існує досить значна кількість підходів до розуміння правової природи ЄС.

На нашу думку, ЄС має особливу правову природу, яка відрізняє його як від міжнародних міжурядових організацій, так і від держав. На сучасному етапі свого розвитку Євросоюз є міждержавним об'єднанням, яке поєднує риси міжнародної міжурядової організації та державоподібного утворення. Але, знову ж таки, необхідно розуміти, що всередині ЄС такі держави, як Німеччина, Франція та, поки що, Великобританія фактично формують політику ЄС, а тому протиріччя інтересів вищезазначених держав спричиняє проблеми подальшого функціонування установи. Тому, для того, щоб вирішити цю проблему, доцільно скористатися порадою видатного Прем'єр-міністра Великобританії Уїнстона Черчіля, який пропонував утворити «Об'єднані штати Європи», по аналогії з Сполученими Штатами Америки.

Безперечно, політичні проблеми є дуже важливими в процесі подальшого функціонування ЄС, проте, на нашу думку, більш важливе значення мають демографічні проблеми, оскільки на сьогоднішній день вони є актуальними не лише для Європейського Союзу, а й в цілому для найбільш розвинених країн світу, оскільки внаслідок зменшення кількості населення страждає економіка, оскільки першочергово даний Союзу було утворено як економічний союз держав.

Видатний британський політолог Лорд Паттен пояснюючи ситуацію, що стосується планів Європейської комісії, поставив проблему демографії в ряд пріоритетних, так як відсутність кваліфікованої молоді робочої сили вже провокує створення кризових ситуацій у

всіх сферах. Згідно з його прогнозами, до 2050 р. населення Європи зменшиться на 30 мільйонів осіб, а кількість людей віком від 80 років значно зросте.

Перш за все, до причин, що провокують демографічну кризу в Європі, можна віднести зміни в життєвих пріоритетах населення, рівень і темпи життя. Свою роль в цьому контексті мають й феміністичні процеси, тобто, якщо ще 50 років тому в пріоритеті було створення сім'ї, то зараз населення більше зацікавлене в особистому успіху і кар'єрних досягненнях. Внаслідок всіх вищезазначених процесів, на цей момент приріст населення в Європі складає 0,21% в рік і виділяється чітка тенденція старіння нації, що веде до нових економічних і соціальних проблем.

Таким чином, стає цілком очевидним, що насправді демографічна криза загрожує добробуту ЄС. Зокрема, що стосується старіння нації і нульового приросту населення, то в доповіді Всесвітнього Банку цьому питанню приділяється багато уваги. Перш за все йдеться про те, що вирішення проблеми демографії – це необхідна умова для поліпшення перспектив економічного зростання ЄС. Тому, разом з підвищенням економічної активності необхідно домагатися й підвищення рівня освіти. Крім цього, може виникнути необхідність у підвищенні пенсійного віку. Нарешті, для формування довгострокової стратегії необхідно стимулювати зростання частки працівників з високою кваліфікацією. І тільки тоді, коли відбудеться пріоритизація заходів соціально-економічної політики, будуть створені економічні умови, в яких люди зможуть гідно жити і в похилому віці [3].

Також не можна оминати увагою третю складову проблем – проблеми валютного простору. Зокрема, у науковій праці «Незавершена валюта Європи: політична економіка євро» доктор наук Т.Майєр зауважив, що євро від початку розглядали як ще один крок до політично об'єднаної Європи. Тим не менше, з розпадом Радянського Союзу, падінням Берлінської стіни і об'єднанням Німеччини потреба в європейському політичному союзі як у засобі для забезпечення миру в Європі зникла. У зв'язку з послабленням політичної волі у державних діячів держав-членів ЄС для повного політичного союзу, проект євро втратив перспективу стабільної платформи у найближчому майбутньому. Тому, криза євро змушує політиків розробляти нову архітектуру для Європейського валютного союзу (ЄВС). Т.Майєр передбачав, що це можна зробити тільки шляхом створення валютного союзу суверенних держав, що є унікальним історичним експериментом, тому що подібний союз не проіснував

до теперішнього часу. Крім цього, дослідник пропонував ідеї щодо того, як ЄВС потенційно може працювати, і нариси сценаріїв того, як він міг би розвиватися у разі невдачі. Наприклад, він висловлював невпевненість у тому, що якнайшвидше створення фіскального та врешті політичного союзу в Європі, як пропонують деякі вчені, допоможе вирішити цю проблему, оскільки, на його думку, такий політичний союз навряд чи буде створений. До того ж, напевно, він і не допоміг би створити стабільну зону євро, тому що, нереалістично очікувати існування політично і фінансово домінуючого федерального уряду у такому союзі. Можливо, з таких міркувань К.Лапавітсас, професор економіки Лондонського університету, у дослідженні «Криза єврозони» висловив суперечливу думку щодо розколу зони євро і завершення боргової кризи в ЄС.

Проте, будемо відвертими – не всі фахівці доходять до таких радикальних висновків, як К.Лапавітсас, або ж до таких песимістичних прогнозів вирішення проблеми єврозони навіть після створення федеральної Європи, як Т.Майєр. Наприклад, К.Бастасін, економіст і журналіст, висвітлив невідомі події, які відбулися за лаштунками в європейських столицях під час фінансової кризи, починаючи з 2008 р., з краху великих фінансових установ. Він стверджував, що криза в євзоні має політичне походження, яке полягає у вадах національної політики, що не в змозі протистояти тиску глобалізації [7, с. 169-170].

Таким чином, проаналізувавши різноманітні проблеми функціонування ЄС, ми дійшли до висновку, що на сьогодні існує три групи ключових проблем в його розвитку: політичні, демографічні і економічні проблеми, які в сукупності спричиняють скептичні висловлювання щодо доцільності функціонування ЄС як наднаціональної спільноти. В зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно: по-перше, спочатку, вирішити питання щодо членства Великобританії в ЄС, а в подальшому потенційно розробити механізм утворення «Об'єднаних штатів Європи» за аналогією з США, щоб не було суперечностей стосовно сучасної правової природи ЄС; по-друге, вирішити демографічну кризу, шляхом розроблення різноманітних соціальних програм; по-третє, утворити єдину валютну систему, яка буде поширюватися на всіх держав-членів ЄС, щоб у всіх була єдина валюта – євро, а не в поодиноких країнах. Вирішення вищезазначених проблем є необхідною умовою для подальшого успішного функціонування ЄС, оскільки якщо затягнути з їх вирішенням, можна втратити напрацювання, які були зроблені в попередні 70 років і, фактично, ЄС може розпастися.

Джерела та література:

1. Аракелян М. Право Європейського Союзу: підручн. для студ. вищих навч. закладів. О: Фенікс, 2012. 390 с.

2. Березовская И. Лиссабонский договор как правовая основа для регулирования внешних сношений Европейского Союза. Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 307–311.

3. Голощапова В. ЕС сегодня: проблемы и перспективы. Демографический кризис. «Научное сообщество студентов XXI столетия. Общественные науки»: Электронный сборник статей по материалам LXVII студенческой международной научно-практической конференции. Новосибирск: Изд. АНС «СибАК». 2018. № 7 (66). URL: [http://www.sibac.info/archive/Social/7\(66\).pdf](http://www.sibac.info/archive/Social/7(66).pdf).

4. Грін О. Визначення правової природи Європейського союзу та його правової системи. Сучасні проблеми порівняльного правознавства: зб. наук. праць. Ужгород-Київ: Вид-во «Говерла». №1. (2015) С. 168-170.

5. Европейский Союз в XXI веке: время испытаний / Под ред. О. Ю. Потемкиной, Н. Ю. Кавешникова, Н. Б. Кондратьевой. М.: Весь Мир, 2012. 656 с.

6. Соколова А. Сучасні проблеми Європейського Союзу. URL: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/40477.doc.htm.

7. Палагнюк Ю. Проблеми розвитку ЄС після фінансово-економічної кризи: уроки для України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 167-172.

8. Палеева Ю. Проблемы и перспективы развития Европейского Союза. Взаимоотношения Украина – ЕС. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Юридичні науки*. 2012. № 02 (3). С. 110-117.

9. Попко В. Юридична природа Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115(2). С. 126-133.

Ірина Голуб,

Хмельницький національний університет

КРИТЕРІЇ ЄС ДЛЯ КРАЇН-КАНДИДАТІВ ТА СТУПІНЬ ВІДПОВІДНОСТІ ЇМ ТУРЕЧЧИНИ

У статті розглянуто Копенгагенські критерії як інструмент розширення Європейського Союзу. Також проведено аналіз виконання Туреччиною відповідних критеріїв в рамках євроінтеграційного курсу країни та проблемних питань, які перешкоджають імплементації реформ відповідно до цих критеріїв.

Ключові слова: Туреччина, Європейський Союз, Копенгагенські критерії, євроінтеграція, розширення ЄС.

Irina Golub

EU CRITERIA FOR COUNTRIES THAT WANT TO JOIN OF THEM AND DEGREE OF CONFORMITY OF TURKEY

The article covers the Copenhagen criteria as a tool for enlargement of European Union. The Turkish fulfillment of relevant criteria as part of European integration direction and challenging issues which prevent an implementation of reforms according to these criteria were analyzed.

Key words: Turkey, European Union, the Copenhagen criteria, European integration, EU enlargement.

Європейський напрям є центральним у зовнішній політиці Турецької Республіки протягом останніх десятиліть, а її відповідність Копенгагенським критеріям ЄС є однією із причин неприйняття Туреччини до Організації, оскільки виконання цих критеріїв є обов'язковим для включення будь-якої країни до складу Європейського Союзу.

7 лютого 1992 р. був підписаний Маастрихтський договір про Європейський Союз. Подальше уточнення основних умов вступу відбулося на засіданні Європейської Ради в Копенгагені в червні 1993 р. Тоді Європейська Рада визнала право кожної європейської

країни, яка визнає положення ст. 6 п. 1 Угоди про утворення Європейського Союзу [7] вступати до Європейського Союзу після виконання низки вимог за трьома критеріями:

- політичним: стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин;
- економічним: дієва та конкурентоздатна ринкова економіка;
- «членським»: зобов'язання, що випливають із факту вступу до ЄС, зокрема визнання його політичних, економічних та монетарних цілей, адміністративний та інституційний потенціал для виконання «acquis» (сукупність прав і обов'язків, що є обов'язковими для імплементації в усіх країнах-членах ЄС) [3].

Тобто, країна-претендент повинна не лише дотримуватись принципів свободи, демократії і поваги прав людини і основних свобод. Крім цього, держава повинна відповідати за своїми економічними показниками країнам-членам ЄС і провести гармонізацію свого законодавства, тобто привести норми свого внутрішнього права у відповідність з нормами права Європейського Союзу.

В рішенні Європейської Ради, засідання якої відбулося 12-13 грудня 1997 р. в Люксембурзі, зазначалося, що «відповідність Копенгагенським політичним критеріям є передумовою початку будь-яких переговорів про вступ. Економічні критерії та здатність виконувати зобов'язання, які випливають з членства, повинні оцінюватись далекоглядно та гнучко» [6, с. 6]. Також увага акцентувалась на тому, що рішення щодо початку переговорів зовсім не означає їх успішного й одночасного завершення. Результати переговорів та подальший вступ різних держав-кандидатів будуть залежати від ступеня відповідності кожної з них Копенгагенським критеріям, а також здатності Європейського Союзу прийняти нових членів.

Згодом Копенгагенські критерії були розподілені у групи – політичні, економічні, інституційні – кожна з яких має свої складові.

До групи політичних критеріїв входять такі субкритерії: забезпечення свободи парламентських і президентських виборів, вільних виборів до місцевих органів влади; створення, а згодом й розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних ЗМІ; захист особистих прав і свобод людини; прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин; здійснення заходів з протидії дискримінації у всіх сферах суспільного життя; гарантії незалежності судової влади; створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції і внутрішніх справ; посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; вирішення питань право-

вого забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів [9].

З метою оцінки виконання державами-кандидатами умов членства, Європейська Комісія у кожному своєму Висновку виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. Комісія на основі ряду детальних критеріїв оцінює, чи має демократія у конкретній державі реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації.

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вимоги до членства у сфері економіки полягають у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС.

Наявність дієвої ринкової економіки характеризується наступними елементами: рівновага між попитом і пропозицією як результат вільної взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі загальною; відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього; наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів тощо; суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики; достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва [13].

Виконання інституційних критеріїв є ключовим аспектом підготовки держави-кандидата до вступу в ЄС, оскільки вимагає не лише включення *acquis communautaire* («спільний доробок ЄС») до національного законодавства, а й забезпечення його дієвої імплементації за допомогою відповідних адміністративних та судових структур [2].

Економічні показники Туреччини свідчили про те, що вона не могла в повному обсязі взяти на себе економічні зобов'язання перед ЄС. Нестабільність турецької економіки, високий рівень інфляції, величезний дефіцит бюджету, диспропорції територіального соціально-економічного розвитку, гіпертрофоване втручання держави в економіку – все це не давало підстав Туреччині бути у валютному союзі. Країна занадто велика та густонаселена, довгий час залишалася бідною, з високим рівнем безробіття. Крім того, в разі вступу в ЄС, Туреччина загрожувала б іншим його членам припливом дешевої робочої сили, і структурні фонди Союзу були б змушені її кредитувати. Цілком природно, що найменш розвинені держави не хотіли б бачити Туреччину в якості члена ЄС, а отже, ділити з нею

допомогу з фондів організації [14, с. 121]. У доповіді Єврокомісії від 13 грудня 1995 р. були сформульовані основні положення, що вимагали більшої уваги Туреччини для її вступу в ЄС: Конституція 1982 р., дотримання прав людини і пошук політичного рішення курдського питання [8, с. 7].

У політичній сфері роль турецьких військових становить основну перешкоду процесу демократизації в країні. Будь-яка загроза кемалізму стикається з агресивною реакцією з боку військових. Саме через це вони виступають проти підвищення політичної ролі ісламу, який суперечить лаїцизму¹ і діяльності курдських активістів, які загрожують територіальній цілісності Туреччини. До 1990-х рр. військові вже не стільки представляли собою загрозу як організатори військових переворотів, скільки посилювали свій вплив на формування і здійснення державної політики.

У свою чергу, цивільна адміністрація не мала практично ніякого впливу на стратегію безпеки і оборони країни і пов'язані з цим рішення про закупівлі озброєнь. У 1990-і рр. турецький генералітет продовжував втручатися в політичні справи через Раду національної безпеки (РНБ). Остання діяла як директивний і контролюючий орган, членами якого були президент, прем'єр-міністр і вищий командний склад збройних сил Туреччини. У турецькій конституції було зафіксовано, що кабінет міністрів надає пріоритетного значення рішенням РНБ, що стосуються заходів, які вона вважає необхідними для збереження існування держави та її незалежності, єдності і неподільності, а також безпеки суспільства [12]. Формулювання «надає пріоритетного значення» якраз і створювало, на думку Туреччини, предмет для критики з боку ЄС. Контролюючі функції Ради національної безпеки не визнавалися ЄС: в демократичних державах цивільна влада керує військовими. Однак, привілейоване становище армії в турецькому суспільстві є запорукою стабільності держави. Попри це, ЄС виступав проти цієї всемогутньої військової присутності в політиці і використовував цей факт в якості доказу, що турецька демократія далеко відстає від європейських стандартів.

Існуючі проблеми в галузі основних прав і свобод людини (закріплених в Маастрихтському і Амстердамському договорах), згідно з якими не повинно існувати дискримінації, заснованої на статевих, расових, етнічних відмінностях, релігії, інвалідності, старості

---

¹ Рух за секуляризацію (процес, в ході якого релігійна думка, інститути і практика втрачають соціальне значення). Основна вимога цього руху – усунення впливу релігії в різних сферах суспільства.

та сексуальній орієнтації не вирішуються турецькою стороною, оскільки і донині існує курдська проблема, а також невирішене кіпрське питання (розв'язання цього конфлікту є однією з ключових умов для вступу в ЄС) [11, с. 45].

В липні 1997 р. Єврокомісія зробила висновок, що дотримання прав людини в Туреччині не відповідає стандартам ЄС. Згідно з думкою представників Євросоюзу, часті випадки тортур і смертних вироків в країні свідчили про нездатність турецького уряду контролювати і керувати діями власних органів безпеки. В результаті, 8 грудня 1997 р. турецький уряд прийняв пакет законів про права людини. Основні його положення стосувалися умов утримання ув'язнених [5].

Раніше, 29 квітня 1997 р., Рада Асоціації Туреччини і ЄС підтвердила, що «ця країна буде оцінена за тими ж об'єктивними стандартами і критеріями, що й інші претенденти» [4]. Однак, у грудні 1997 р. на Люксембурзькій зустрічі ЄС не включив Туреччину в число кандидатів. Це рішення було засноване на занепокоєнні щодо знаходження турецьких військ на Кіпрі та її напружених відносин з Грецією.

У жовтні 2004 р. Європейська Комісія прийняла рішення про те, що країна відповідає зазначеним критеріям в цілому [1, с. 7]. Після 2002 р. Туреччина суттєво реформувала Конституцію і законодавство: надала свободи всім етнічним меншинам, заборонила смертну кару, зменшила роль військових в уряді, посилила покарання за використання тортур. Однак, Туреччині вказано на необхідність виконання ще низки вимог ЄС у сфері дотримання індивідуальних свобод і поваги прав людини.

Нинішні ж невдоволення європейців пов'язані з реформами, до яких вдався діючий президент Туреччини Реджеп Ердоган після невдалої спроби військового перевороту в липні 2016 р. Саме тоді особливо активно розпочалося згортання демократії в Туреччині. За підозру участі в перевороті в Туреччині було затримано понад 150 тисяч осіб, досі третина з них залишається за ґратами, тисячі людей були звільнені зі своїх посад. У країні фактично відбувалося полювання за противниками режиму. З того часу в країні все ще діє надзвичайний стан. В квітні 2017 року на референдумі 51% турецьких виборців підтримали нову конституцію, яка надає голові держави нових повноважень та фактично змінює парламентську форму правління на президентську [10]. Згідно з запропонованими змінами до Конституції, посада прем'єр-міністра скасовується, а президент стає головою виконавчої гілки влади і водночас лідером

держави. Ще одним кроком назад від демократії став намір Ердогана відновити смертну кару.

Отже, зміст Копенгагенських критерій ЄС полягає у виконанні країнами-кандидатами на вступ умов набуття членства в ЄС, що визначають суть внутрішньої політики та пріоритети зовнішньої політики країни-кандидата, ступінь її євроінтеграції, слугуючи важливими чинниками розбудови демократичних перетворень і ринкової економіки, пошуку оптимальних механізмів та інструментів відповідності країн-кандидатів цим критеріям, як необхідної вимоги для набуття повноправного членства в ЄС. Основними проблемами Туреччини, через які вона не відповідає критеріям для вступу в ЄС, є заморожений процес демократизації та питання дотримання основних прав і свобод людини.

Джерела та література:

1. Commission of the European Communities. Recommendation of the Commission on Turkey's progress towards accession (6 October 2004). 2004. 14 p.
2. EUabc: Acquis communautaire. URL: <http://en.euabc.com/word/12>.
3. European Commission. Accession criteria. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en
4. European Parliament. Luxembourg European Council (12/97): Presidency Conclusions. URL: http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm.
5. Human Rights Watch World Report 1997 – Turkey. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a8b210.html>.
6. Luxembourg European council. 12 and 13 december 1997 Presidency conclusions. 1997. 23 p.
7. Official Journal of the European Communities. 1992. C191/1. 112 p.
8. В.А. Аватков Турецкая демократизация в 90-е – ключ к сегодняшней исламизации Турции. *Ближний Восток и современность*. 2012. № 45. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/73e/73eaf8946d20e682e2a5507a7c61569d.pdf>.
9. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека: Центр Європейської Інформації. Копенгагенські критерії. URL: http://ukrci.org/uploads/files/default/kopengagenskie_kriterii.pdf.
10. Збруч: П. Гладієвський. Султанат для Ердогана. URL: <https://zbruc.eu/node/80979>.
11. І. Червінка. Курдська проблема в Туреччині та перспективи її врегулювання. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*. 2013. С. 43-46.

12. Конституция Турции (Турецкой Республики) от 7 ноября 1982 г. URL:http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/turkey/turkey-r.htm.

13. МЗС України: Копенгагенські критерії членства в Європейському союзі (інформаційно-аналітична довідка). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>.

14. Ю.С. Кудряшова. Копенгагенские критерии ЕС и Турция. Востокведный сборник. 2004. № 6. С. 118-131.

Владислав Горбаченко,
Національний університет «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН СВІТУ

У цій статті досліджується питання нагальних проблем ядерної безпеки країн світу, розглядається проблема нерозповсюдження ядерної зброї в світі тощо. Стаття акцентує увагу на договорах про нерозповсюдження ядерної зброї. Також, наводяться приклади таких договорів та їх коротка характеристика.

Ключові слова: ядерна безпека, ядерна зброя, нерозповсюдження.

Vladyslav Horbachenko

ISSUES OF NUCLEAR SAFETY IN COUNTRIES OF THE WORLD

The article researches the issue of the main urgent issues of nuclear safety in the world, and examines the issue of non-proliferation of nuclear weapons in the world. The author focuses on non-proliferation agreements. Examples of such contracts and their short characteristics are given.

Key words: nuclear safety, nuclear weapons, non-proliferation.

Актуальність. В сучасних умовах подальші перспективи існування режиму нерозповсюдження ядерної зброї є одним з ключових питань глобальної безпеки. Розпад біполярної системи і новий етап глобалізації на початку XXI ст. одночасно з появою держав, що володіють ядерною зброєю, але які не є офіційними членами ядерного клубу, зумовлюють вироблення нових підходів до зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї та нового режиму ядерної безпеки в світі.

Згідно з положеннями Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – ДНЯЗ), який набрав чинності в 1970 р, Конференції з розгляду дії ДНЯЗ повинні проходити кожні п'ять років. У 1995 р., відповідно до процедури, передбаченої в ДНЯЗ, Договір був продовжений на безстроковий період. Остання Конференція з розгляду дії ДНЯЗ пройшла в 2005 р. і її проведення не дало значних успіхів.

Навіть найбільш оптимістично налаштовані експерти і дипломати кажуть про провал Конференції в 2005 р, коли час і сили були витрачені, практично, даремно, і країнам-учасникам не вдалося просунути далі узгодження порядку денного. Великі надії експерти поклали на чергову Конференцію з розгляду дії ДНЯЗ, яка відбулася в 2010 р.

Метою дослідження є характеристика основних проблем ядерної безпеки в світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики правового регулювання забезпечення техногенної безпеки приділяли увагу у своїх працях такі вітчизняні вчені, як: Ю. Азаров, А. Берлач, С. Засулько, В. Колпаков, С. Константинов, О. Копан, С. Кузнichenko, О. Кузьменко, Л. Жукова, М. Козяр, М. Откідача, О. Труш, А. Чубенко та інші. В той же час, вузькоспеціалізовані дослідження відсторонення техногенної та ядерної безпеки від загроз терористичного характеру відсутні, що обумовлює необхідність активного наукового пошуку у цьому напрямку.

Узагальнення основних підходів до вивчення ролі ядерної зброї в сучасному світі, а також причин її створення і чинників, які призводять до її поширення, може не тільки сприяти виробленню критеріїв ефективності режиму нерозповсюдження, але також допоможе оцінити перспективи його подальшої еволюції. Крім того, переосмислення функції ядерної зброї і її ролі в політиці сучасних держав може створити необхідні передумови для вироблення ефективних рішень щодо вдосконалення режиму ядерного нерозповсюдження [11].

В даному документі під ЯЗ розуміють всю ядерну зброю за винятком (згідно з визначенням нового Договору по СНО) стратегічних ядерних боеголовок для міжконтинентальних балістичних ракет і балістичних ракет на підводних човнах, а також ядерних бомб і крилатих ракет повітряного базування на стратегічних бомбардувальниках і ядерних боеголовках на базах зберігання в очікуванні ліквідації.

В «Огляді ядерної політики США» 2010 р. наказано зняти з озброєння ядерні боеголовки крилатих ракет морського базування. В результаті, у США залишається нестратегічний ядерний арсенал, що складається з 500 бомб B61, 200 з яких розміщені на передових базах зберігання в Бельгії, Німеччині, Італії, Нідерландах і Туреччині. Бомбардувальники США і союзних держав можуть бути засобами доставки цих бомб [10].

У Стратегічній концепції НАТО 2010 р сказано, що Альянс «буде підтримувати відповідну комбінацію ядерних і звичайних збройних сил» і «забезпечить найширшу, за можливості, участь союзників у колективному оборонному плануванні, що стосується ролі ядерної зброї і розміщення ядерних сил у мирний час, а також організації командування, управління і консультацій». Однак, декларована політика є недостатньо розкритою. Даний документ також зобов'язує НАТО працювати над створенням умов для світу, вільного від ядерної зброї. У «Стратегічній концепції», на відміну від документу 1999 р., що передує їй, не згадується, що ядерна зброя США в Європі забезпечує життєво важливий зв'язок між Європою і Північною Америкою. Деякі експерти, однак, вважають, що заклик до «найбільш широкої, за можливості, участі в колективному оборонному плануванні» по суті означає те ж саме. Крім того, в Концепції 2010 р. додатково зазначено, що НАТО буде «прагнути до створення умов для подальших скорочень [ядерної зброї] в майбутньому» і мати на меті «досягнення угоди з Росією про підвищення транспарентності її ядерних сил в Європі і на переміщення цих сил далі від територій держав-членів НАТО». В наш час НАТО активно переглядає стратегію стримування і оборони. Ключове питання полягає в тому, як зберегти надійний потенціал розширеного ядерного стримування, не суперечачи зобов'язанням Вашингтона знижувати роль і скорочувати ядерну зброю. Більше п'яти десятиліть американська ядерна зброя передового базування служила символом особливих відносин США і Європи в галузі безпеки.

Деякі союзники по НАТО вважають, що дана функція ядерної зброї США в Європі зберігає значення і зараз. Інші вважають, що для збереження ефективного потенціалу розширеного ядерного стримування США немає необхідності тримати американську ядерну зброю в Європі, оскільки такий потенціал можуть забезпечити стратегічні ядерні сили США. Союзники по НАТО високо оцінюють значення консультацій в рамках Групи ядерного планування, але деякі з них побоюються, що значення і роль цих консультацій будуть частково знижені в разі виведення ядерної зброї США з Європи.

Одне з питань, яке обов'язково доведеться вирішувати НАТО, стосується заміни літаків, здатних вмістити в собі як звичайну, так і ядерну зброю. Зараз Військово-повітряні сили Німеччини планують замінити бомбардувальники «Tornado», які можуть бути носіями ядерної зброї, на винищувачі «Eurofighter», не призначені для цього. Якщо Військово-повітряні сили Німеччини відмовляться від

своїї ядерної ролі, це може зменшити шанси на збереження бомб В61 в Німеччині і вплинути на інші держави, на території яких розміщена ядерна зброя.

Положення, закріплене в ДНЯЗ, що країни, які здійснили ядерні випробування до 1 січня 1967 року вважаються офіційними ядерними державами, і їм тому дозволено мати ядерну зброю, а інші країни (що не володіють ядерною зброєю) згідно з договором не мають право володіти подібною зброєю (стаття II), створило в подальшому проблеми, так як деякі країни провели ядерні випробування після 1 січня 1967 року. Таким чином, вони де-факто є ядерними, але де-юре вони не входять в клуб офіційних ядерних держав. Такі держави на сьогоднішній день мають статус неофіційних ядерних держав, тобто вони володіють ядерною зброєю на незаконних підставах. Але ні Індія, ні Ізраїль, ні КНДР, ні Пакистан не є на сьогоднішній день сторонами ДНЯЗ, тому твердження, що вони порушують статтю II даного договору не є обґрунтованим саме через їх неучасть в даному Договорі [9].

Кількість країн, які стають де-факто ядерними, зростає. Ця тенденція дестабілізує режим нерозповсюдження ядерної зброї і контроль над озброєннями. Це відбувається з тієї причини, що такі держави, по-перше, не приєднуються до ДНЯЗ, а значить і не зобов'язуються виконувати умови цього договору (Договір про нерозповсюдження ядерної зброї є основоположним для режиму нерозповсюдження). По-друге, вони не піддаються перевіркам з боку МАГАТЕ, а подібний моніторинг є (багато в чому) запорукою безпеки інших країн. При відсутності перевірок світовій спільноті доводиться робити припущення або використовувати неточну інформацію щодо ядерних програм тієї чи іншої держави.

Збільшення кількості держав, які володіють ядерною зброєю, тягне за собою певні наслідки, які в сукупності ставлять під сумнів ефективність існуючого режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Одночасно, сама поява таких держав говорить про його початкову недосконалість. Наявність зброї такого роду у Індії, Пакистану, Ізраїлю, КНДР говорить про те, що існуючий механізм превентивних дій є неефективним, передача ядерних технологій (для мирних цілей) перевіряється недостатнім чином. У перспективі необхідність саме превентивних дій, можливо, буде домінувати над врегулюванням вже існуючих проблем з неофіційними ядерними державами, так як ще більша кількість держав, що володіють ядерною зброєю, стане загрозливим фактором для безпеки і може спровокувати застосування ядерної зброї, яке не піддається контролю. В даному

контексті слід виокремити ситуацію, коли ядерну зброю набувають країни з вкрай нестабільною внутрішньою обстановкою.

Проте, придбання ядерної зброї такими державами, як Індія, Пакистан, Ізраїль, КНДР провокує неспокій інших держав чи акторів (наприклад, міжнародних організацій). Однак, не враховується той факт, що у «новій ядерної держави» цілком може бути відсутньою матеріальна база для розвитку своєї військової ядерної програми, щоб вона дійсно загрожувала безпеці якоїсь з держав. Наприклад, ядерний потенціал Північної Кореї або Ізраїлю не настільки великий, щоб складала конкуренцію США або Росії, але в той же час США і РФ не побоюються, наприклад, Франції або Великобританії, чий потенціал більше північно-корейського. Але якщо розглянути цю ситуацію з боку фактору страху, то ми побачимо, що вони визнають загрози не тільки в залежності від матеріальних можливостей держави, а й від її намірів, які приписуються державам, причому ці, все ж передбачувані, наміри не завжди збігаються з реальними (багато в чому через проблеми неспівпадаючого сприйняття або спотвореного сприйняття дійсності в однієї зі сторін) [7, 72].

Одним із складових елементів режиму є система контролю над передачею технологій в ядерній сфері, над експортом і імпортом ядерних матеріалів. Варто відзначити важливість діяльності такої організації як МАГАТЕ, в статуті якої проголошується прагнення до поширення використання ядерної енергії (стаття II), а також, що «в міру можливості Агентство забезпечує, щоб допомога, яка надається йому або на його вимогу, або під його наглядом або контролем, не була використана таким чином, щоб сприяти будь-якій військовій меті». Далі також підкреслюється виключно мирна спрямованість розвитку ядерної сфери: «Агентство уповноважується надавати послуги, матеріали, обладнання та технічні засоби для задоволення потреб науково-дослідної роботи в галузі атомної енергії, розвитку атомної енергії і практичного її застосування в мирних цілях». Основу контролю в сфері нерозповсюдження ядерної зброї становлять перевірки МАГАТЕ, яке здійснює моніторинг в разі підписання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Аналіз планів установок і обладнання, моніторинг стану ядерних реакторів, вимога подання доповідей про хід роботи, інспекторські перевірки (причому інспектори мають право доступу до всіх даних, які пов'язані з здійснюваним ядерним проектом).

На випадок недотримання тих чи інших розпоряджень у МАГАТЕ передбачений наступний сценарій: «припиняти або припинити надання допомоги і брати назад всі матеріали і обладнання, нада-

ні Агентством або яким-небудь його членом для сприяння в здійсненні проекту». До того ж, в статті XII говориться, що «Агентство може також, відповідно до статті XIX, призупинити реалізацію прав і привілеїв будь-кого, хто не виконує правила члена Агентства».

Внутрішнє законодавство країн (США і РФ, наприклад) також забезпечує облік і контроль над матеріалами, що розщеплюються, що може допомогти вирішити проблему розповсюдження ядерної зброї і потенційного її придбання ще якою-небудь державою. Однак, контроль за експортом ядерних матеріалів не вирішує проблему вже існуючих де-факто ядерних держав (Індії, КНДР, Пакистану, Ізраїлю), які все ж в той чи інший спосіб раніше отримали технології та обладнання для розвитку своїх військових ядерних програм.

До того ж, домовленості, по типу досягнутих США і Індією в галузі мирного використання ядерних технологій та експорту обладнання США до Індії, при залишенні «за дужками» питання про військову ядерну програму Індії підбивають не лише існуючий режим контролю над експортом, а й режим в цілому: США фактично стимулюють розвиток ядерної галузі країни, яка не підписала ДНЯЗ і яка, відповідно, має право не допускати перевірки з боку МАГАТЕ [5].

Зони, вільні від ядерної зброї, є реальним втіленням зусиль держав на шляху до без'ядерного світу. Як зазначалося вище, перша без'ядерна зона була створена в Латинській Америці і Карибському регіоні. У наступні роки були засновані ще чотири зони в південній частині Тихого океану, в Південно-Східній Азії, в Африці та Центральній Азії. Комісія ООН з роззброєння в своїй доповіді від 30 квітня 1999 року рекомендувала ряд принципів і керівних положень щодо створення зони, вільної від ядерної зброї. У документі, зокрема, зазначається [6, с. 37]:

- зони, вільні від ядерної зброї, повинні створюватися на основі домовленостей, добровільно укладених між державами відповідного регіону;

- ініціатива по створенню зони, вільної від ядерної зброї, повинна виходити виключно від держав відповідного регіону і втілюватися в життя всіма державами цього регіону;

- з державами, що володіють ядерною зброєю, слід консультуватися в ході переговорів про укладення кожного договору і його відповідного протоколу про створення зони, вільної від ядерної зброї, з тим, щоб сприяти підписанню і ратифікації ними відповідного до протоколу договору, за допомогою чого вони беруть на себе відповідальність безумовного виконання юридичних зобов'язань щодо

статусу зони і зобов'язання не застосовувати і не загрожувати застосуванням ядерної зброї проти держав-учасниць цього договору;

– договір про створення зони, вільної від ядерної зброї, повинен передбачати ефективну заборону щодо розробки, виробництва, контролю, володіння, випробування, розміщення і транспортування державами-учасниками договору ядерних вибухових пристроїв будь-якого типу з якою б то не було метою, і повинен містити чітке положення про те, що держави-учасники договору не дозволяють будь-якій іншій державі розміщувати будь-які ядерні вибухові пристрої в межах зони;

– зона, вільна від ядерної зброї, не повинна перешкоджати використанню ядерної науки і технології в мирних цілях і могла б також сприяти, якщо це передбачено в договорах про створення таких зон, двосторонньому, регіональному і міжнародному співробітництву в мирному використанні ядерної енергії в межах зони, в цілях сприяння соціально-економічному та науково-технічному розвитку держав-учасників.

Останні кілька років державні діячі з кількох європейських країн публікують статті на підтримку «бачення і кроків», запропонованих Джорджем Шульцом, Уільямом Перрі, Генрі Кіссінджером і Семом Нанном. Цей підхід вже приймають і уряди. У вересні 2009 року голови держав зібралися на засіданні Ради Безпеки ООН і затвердили жорстку резолюцію про рух в цьому напрямку. У 2010 році США і Росія підписали Договір про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, а лідери країн з усього світу в березні 2012 року зібралися у Сеулі для продовження пошуку безпечних ядерних технологій, розпочатого на Вашингтонському саміті з ядерної безпеки 2010 року.

Ці зусилля урядів у своїх країнах і за їх межами настільки важливі, тому що співпраця – це ключ до реалізації цих невідкладних кроків у короткостроковій перспективі та більш довгострокового бачення [4].

У травні цього ж року лідери НАТО зустрілись у Чикаго, а через тиждень міністри закордонних справ і оборони з'їхалися до Брюсселя. Наразі перед альянсом стоїть актуальне питання: яким може бути позитивний вклад НАТО у зменшення ядерної загрози в контексті такого розвитку подій? Америці тут належить особлива роль, але на питання ядерної політики слід звернути увагу і в Європі. Союзники НАТО мають докласти всіх зусиль до спільної роботи над основними проблемами поширення ядерної зброї, враховуючи їх актуальність.

У цій ситуації, на мою думку, розробка «Огляду побудови сил стримування і захисту» на виконання задачі, поставленої на Лісабонському саміті у 2010 році, дозволяє створити міцне підґрунтя для нової ядерної політики НАТО. Важливо те, що на основі документу можна буде розпочати новий процес побудови відносин з Росією та іншими державами, що мають ядерну зброю. Переговори з метою оптимального скорочення запасів ядерної зброї мають продовжуватися, почавшись з перемовин між США та Росією, аби заохотити і забезпечити приєднання до процесу інших країн, що мають таку зброю.

На Чиказькому саміті НАТО заявив про позицію, яка полягає в тому, що основоположне призначення ядерної зброї альянсу – стримувати використання ядерної зброї іншими країнами, а також планувати подальше згортання запасів тактичної ядерної зброї США у Європі. Завершення згортання ядерних програм США необхідно планувати на наступні п'ять років, а темп визначатиме ширший політичний і безпековий контекст між НАТО і Росією, що охоплюватиме, зокрема, і розгортання російських тактичних ядерних озброєнь поблизу кордонів НАТО [3].

Цього можна досягти, якщо забезпечити збереження НАТО як ядерного альянсу на весь час існування ядерної зброї та продовження масштабної американської політики ядерного стримування, тільки у безпечнішій формі, якій можна буде більше довіряти. Натомість, збереження нинішньої ситуації з ядерним озброєнням в Європі може обійтися надто дорого і є неприйнятно ризикованим.

У Росії залишається великий запас тактичного ядерного озброєння – 2 тисячі одиниць – і чимало з них дислоковані в Європі. Крім того, Росія дуже зацікавлена у безпеці тактичного ядерного озброєння – свого та інших держав. У діалозі між США, НАТО і Росією наголошувалося на тому, що скорочення і ліквідація ядерного озброєння, а також максимальна відповідальність і прозорість в цьому процесі, мають бути вищими пріоритетами, що не залежать від формального узгодження.

Безпеку і стабільність євроатлантичного регіону можна забезпечити лише співпрацею між ключовими державами. Вона може стати важливою віхою і потужним прикладом для всього світу. Співпраця має стати мантрою цього сторіччя на шляху до світу без ядерної зброї.

Для політичного і практичного прогресу в згортанні ядерного озброєння необхідна ширша дискусія з приводу євроатлантичної безпеки між НАТО і Росією. Співпраця з питань протиракетної обо-

рони – це ще одна застаріла проблема, для вирішення якої Росія, США і НАТО можуть і мають співпрацювати, а не будувати окремі нескоординовані системи.

Неспроможність розробки спільного підходу до вирішення питання протиракетної оборони в Європі може слугувати підґрунтям для звинувачень у односторонності та підвищити ризик повернення до епохи протистояння з Росією, а згодом спровокувати нову гонку озброєнь і напруження [1].

Ще один шлях до нової європейської безпеки, на який слід звернути увагу в Чикаго, полягає у поглибленні консультацій, спрямованих на досягнення домовленостей і порозуміння з Росією з низки питань, пов'язаних з євроатлантичною безпекою, зокрема, протиракетною обороною, традиційним та ядерним озброєнням.

Політичні та військові лідери в цьому діалозі в першу чергу мають звернути увагу на підвищення ефективності попередження і збільшення часу на прийняття рішень, аби жодна держава не боялася неочікуваної агресії з традиційним озброєнням чи необхідності стримувати таку агресію, або захищатися від неї, застосовуючи ядерну зброю. Прогресу, зокрема і у цих питаннях, можна досягти окремо. Головне, аби всі вони здобули належну увагу заради спільної мети. Для цього потрібні дискусії між військовими лідерами, ініційовані політичними лідерами.

Інтереси США, Європи та Росії нині більш спільні, ніж будь-коли в новітній історії. Ми маємо скористатися цією історичною нагодою і діяти відповідно.

Отже, перспективи розвитку режиму нерозповсюдження ядерної зброї обумовлені тим, що було зроблено (або не зроблено) за майже півстоліття існування цього режиму. Основи, які були закладені ще в 1968 році, залишаються базисом досі. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї є основоположним документом, який носить практично універсальний характер (до нього приєдналися всі держави світу, за винятком Ізраїлю, Індії, Пакистану і КНДР). Важливим елементом режиму залишається роззброєння, де є певні успіхи (з недавніх, наприклад, підписання Росією і США договору СНО-3). Слід відзначити також ще деякі успіхи: по-перше, це створення без'ядерних зон; по-друге, це рішення проблеми розповсюдження ядерної зброї після розпаду СРСР; по-третє, добровільна відмова від ядерної зброї і відповідно від ядерного статусу таких держав як ПАР, Україна, Білорусь, Казахстан і т.д.

Хоча на сьогоднішній день є досить багато договорів у сфері нерозповсюдження, велика кількість документів в цьому випадку не

означає високу якість існуючого режиму. Перспективи розвитку режиму нерозповсюдження ядерної зброї ускладнюються відсутністю системного підходу у вирішенні існуючих проблем.

Важливо зазначити, що поширення ядерної зброї небезпечно не тільки в середовищі державних акторів, але особливо й у випадку з недержавними акторами (наприклад, потрапляння ядерної зброї в руки терористичних організацій). Заходи запобігання розповсюдженню ядерної зброї не є єдиною системою, часто складаються з ініціатив, що виходять від тієї чи іншої держави відповідно з їх національними інтересами. У перспективі механізм злагоджених превентивних дій (спільних) ймовірно складеться в зв'язку з ростом загрози поширення і зростаючої небезпеки при подальшому ігноруванні необхідності спільних заходів.

Щодо проблем, пов'язаних з визначенням статусу держав, що володіють ядерною зброєю, але здійснили ядерні випробування після 1 січня 1967 року, можна зробити висновок, що визнання їх де-юре ядерними державами в найближчому майбутньому мало-ймовірно, за винятком індійського випадку в світлі співпраці цієї держави з США. Зокрема, продаж технологій Сполученими Штатами, відсутність контролю і перевірок ядерної військової програми Індії відповідно до домовленостей підтверджують припущення про те, що США визнають (поки де-факто) законність розвитку ядерного сектора Індії, військового в тому числі.

Перспективи роззброєння на сьогоднішній день є двоякими – з одного боку, є тенденція до скорочення арсеналів, але з іншого боку, кожна держава модернізує свої озброєння, що свідчить про підтримку військового ядерного потенціалу приблизно на одному і тому ж рівні навіть з урахуванням демонтованих і виведених з експлуатації ядерних озброєнь.

Джерела та література:

1. Арбатов А., Дворкин В. Ядерное распространение: новые технологии, вооружения и договоры. Моск. Центр Карнеги. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009 URL: http://carnegieendowment.org/files/nuclear_proliferation_book.pdf.

2. Галака С. Ядернерозповсюдження у світовій політиці : Автореф. дис. д-ра політ. наук : 23.00.04. К., 2006. 38 с.

3. Євразійськекономічноїструктури та Україна. URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?id=512>.

4. Інформаційно-аналітичні матеріали КПУ. URL: http://www.kpu.ua/wpcontent/uploads/2013/07/zvit_VII.pdf.

5. Кондратенко О. Процес ядерного роззброєння і Україна. URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/.
6. Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). К. Альтернативи, 2000. 360 с.
7. Мей М. Ядерное оружие в условиях нового мирового порядка. Разоружение. Нью-Йорк, 1993. Т. 15. № 3. С. 24–65.
8. Наумкин В., Евстафьев Г., Новиков В. Ближний и Средний Восток. Ядерное оружие после «холодной войны». под. ред. В. Дворкина и А. Арбатова. М., 2006 С. 446-457.
9. Оцінка внеску України в ядернероззброєння. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/2010_4-17.pdf#page=121.
10. Процес ядерного роззброєння і Україна. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3265>.
11. Топычканов П., Perkovich G. Укрепление ядерной безопасности в Южной Азии и вовлечение Индии и Пакистана в режимы ядерного нераспространения. Фонд Карнеги за Международный Мир. Вашингтон. URL: <http://www.carnegie.ru/events/?fa=3149>.

Ольга Коноплицька,

Національний університет «Острозька академія»

ГУМАНІТАРНА КРИЗА В ЄМЕНИ ЯК НАСЛІДОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано гуманітарну ситуацію в Ємені з огляду на розпал громадянської війни в країні. Також, досліджено погіршення стану гуманітарної безпеки внаслідок загострення ситуації. Додатково, розглянуто надання Ємену гуманітарної допомоги з боку міжнародної спільноти.

Ключові слова: Ємен, війна, гуманітарна криза, гуманітарна безпека, біженці, захворювання, жертви, голод, гуманітарна допомога.

Olha Konopliiska

THE HUMANITARIAN CRISIS IN YEMEN AS A RESULT OF THE CIVIL WAR

This article is devoted to the analysis of humanitarian situation in Yemen taking into account the civil war in the country. The article investigates the deterioration of humanitarian security case as a result of the aggravation of the situation. The article also examines the providing of humanitarian aid to Yemen from the international community.

Key words: Yemen, war, humanitarian crisis, humanitarian security, refugees, diseases, victims, starvation, humanitarian aid.

Актуальність. Організація Об'єднаних Націй визначає гуманітарну кризу як ситуацію, за якої існує загроза для життя, здоров'я чи існування людини [4]. Криза такого типу зазвичай з'являється в контексті відсутності належного захисту, коли до низки попередніх факторів, таких, як бідність, соціальна нерівність, відсутність доступу до основних послуг, додається стихійне лихо або збройний конфлікт, що, у свою чергу, збільшує силу деструктивних наслідків, серед яких продовольча криза, важкі захворювання й вимушена міграція. Нині поряд із Сирією, Афганістаном, Сомалі та Південним Суданом – країнами з найбільш масштабними гуманітарними

кризами – знаходиться і Ємен. Республіка Ємен зараз є однією із найбідніших арабських країн, де від 2015 року триває громадянська війна. Як наслідок, конфлікт призвів до гуманітарної катастрофи: мільйони людей страждають від голоду, не мають доступу до питної води, лікувальних препаратів та електрики. Дослідження цього питання зумовлено необхідністю більшого інформування громадськості щодо кризової ситуації в Ємені, а також пошуку та винайдення способу вирішення проблеми, яка, у випадку загострення, несе загрозу похитнути гуманітарну безпеку в інших країнах регіону. У зв'язку з цим, обрана тематика є досить актуальною і потребує подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження впливу громадянської війни в Ємені на гуманітарну безпеку в країні. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: проаналізувати статистичні дані щодо постраждалих внаслідок Єменської війни та біженців, а також узагальнити наслідки воєнних дій на гуманітарну ситуацію у Республіці Ємен.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри те, що гуманітарна криза в Ємені виникла порівняно нещодавно, її дослідженню присвячено досить широке коло публікацій. Більшість із них мають науково-публіцистичний характер або ж являють собою аналітичні записки. Вивчення гуманітарної ситуації в Ємені можна зустріти у дослідженнях Вінсента Дюрака [3], Мії Сварт [7], Афраху Нассера [20] Джереми Шарпа [19] та Захарії Лауба [15].

Ескалация конфлікту в Ємені відбулася у березні 2015 року, коли хусити змусили чинного на той час президента Хаді покинути країну, а коаліція за підтримки Саудівської Аравії здійснила військову інтервенцію від імені визнаного міжнародною спільнотою уряду Ємену з метою протистояти хуситам, котрі об'єдналися з прибічниками экс-президента Салеха. Майже відразу ж після загострення протиріч Британія, Франція, США, Німеччина, Італія та Саудівська Аравія оголосили про закриття своїх консульств у Сані через погіршення безпекової ситуації [11]. З одного боку, це свідчить про їх бажання захистити своїх громадян від можливих наслідків, а з іншого – частково показує неготовність цих країн підтримати союзників колишнього президента Салеха, об'єднаних із силами хуситів, які контролюють столицю. Ще більше ситуація похитнулася внаслідок встановлення контролю над південними територіями такими терористичними організаціями як «Аль-Каїда» та «Ісламська Держава». Не розділяючи комбатантів від некомбатантів і, таким чином, позбавляючи життя багатьох цивільних, ситуація набула нових обертів та спровокувала значний резонанс в міжнародній спільноті.

Те, що відбувається в Ємені, має безпосередній вплив на безпечове становище в регіоні, адже в будь-який час може посилити напруженість між країнами. Зокрема, конфлікт часто розглядають як частину боротьби за регіональне лідерство між шіїтським Іраном та сунітською Саудівською Аравією. Для них Ємен є стратегічно важливим, оскільки він знаходиться поряд із Баб-ель-Мандебською протокою, яка з'єднує Червоне море з Аденською затокою, і через яку проходить значна частина світових поставок нафти. Таким чином, антагоністичність між двома фракціями, кожна з яких вважає себе законною владою Ємену і має власних прихильників, переросла у громадянську війну, яка, у свою чергу, швидко трансформувалася у ширший регіональний конфлікт.

Після більш ніж трьох років ескалації конфлікту єменський народ і досі продовжує нести основний тягар поточних воєнних дій і серйозного економічного занепаду. Станом на кінець 2018 року кількість загиблих від насильства в Ємені склала 60 223 осіб [18]. При цьому, дані зазначено без врахування єменців, які померли від голоду та хвороб, спричинених війною. Не менш значними є показники поранених громадян: вони складають більше 50 тисяч осіб [15].

За даними Управління ООН з координації гуманітарних питань, з-поміж усього населення кількістю майже 30 млн. осіб, 22,2 млн. єменців потребують гуманітарної допомоги [1]. Хоча продукти харчування і доступні для придбання на ринках, війна зруйнувала єменську економіку, про що свідчить значне знецінення валюти (єменський ріал втратив 180% своєї вартості від довоєнних показників) [16]. Ціни на продовольство стрімко зросли: звіт Світової продовольчої програми за перше півріччя 2018 року демонструє, що середня вартість борошна, цукру та рослинної олії (тобто, продуктів першочергової необхідності) є на 60%, 42% і 39% вищою, ніж протягом довоєнного періоду, відповідно [12]. Унаслідок того, що їжа стає недоступною для багатьох єменців, станом на кінець січня 2019 року близько 10 млн. людей страждають від голоду. Оскільки дві третини населення знаходяться під ризиком голодування, Ємен займає перше місце у світі за показниками масштабності продовольчої кризи [14].

Конфлікт, економічний спад та вимушені переміщення чинять безпосередній тиск на інституції, які покликані забезпечувати надання основних послуг. Починаючи з серпня 2016 року близько 1,3 млн. державних службовців не отримують заробітної плати, або ж отримують її з тривалими перервами [1]. Така регулярність ви-

плат негативно впливає на життя держслужбовців та їхніх сімей, позбавляючи їх перманентного доходу в часи дефіциту та зростання цін, та роблячи вразливими до потенційного стану абсолютної бідності.

Окрім того, Ємен переживає найбільший спалах холери на цей час. Всесвітня організація охорони здоров'я стверджує, що з квітня 2017 року до травня 2018 року від цієї хвороби загинуло 2310 осіб, в той час як кількість випадків імовірного захворювання нею становила більше мільйона [13]. Згідно з Міжнародними медико-санітарними правилами, через легкість зараження людей цією хворобою, важкий перебіг та високу летальність холера належить до тих інфекційних захворювань, які суттєво впливають на здоров'я населення і можуть швидко поширюватися в міжнародних масштабах.

Як наслідок, конфлікт продовжує призводити до чисельних жертв серед цивільних осіб та завдавати шкоди державній і приватній інфраструктурі. Внаслідок воєнних дій особливо постраждала єменська інфраструктура водопостачання і водовідведення [1]. Основні види комунальних послуг, такі як збір сміття й утилізація відходів, припинили своє належне функціонування, що також сприяло спалаху холери й поширенню дизентерії. У зв'язку із колапсом роботи державних установ, доступ до базових послуг більше обмежується. Яскравим прикладом цього є заклади охорони здоров'я. Лише половина лікарень дійсно функціонує, і навіть вони стикаються з нестачею ліків, обладнання та персоналу [14].

Зростання небезпеки та насильства призвело також до масштабних внутрішніх переселень і транскордонного переміщення населення. Станом на 1 лютого 2019 року кількість єменців, які змушені були покинути своє постійне місце проживання, склала 3,9 млн. осіб [10]. Ті з них, які були внутрішньо переміщені, живуть у тимчасових притулках переважно сільських районів. Серед біженців, котрі покинули країну, найбільш популярними країнами для пошуку притулку виявилися Оман, Саудівська Аравія, Джибуті, Ефіопія, Сомалі та Судан. Так, до прикладу, Оман лише протягом 2017 року надав притулок для 50 тисяч єменських біженців із загальної кількості шукачів притулку в 280 тисяч [17]. Обираючи інші країни в якості надавачів притулку, вони часто стикаються з ісламофобією та дискримінацією. Особливо це виявилось помітним у Південній Кореї, де майже з 21 тисячі заяв про надання статусу біженця 18,5 тисяч були відхилені [21].

Висока ймовірність поширення епідемії на близьке для Ємену середовище, потенційне збільшення кількості біженців та від-

сутність у країні достатніх умов для нормальної життєдіяльності є основними факторами, які ставлять на порядок денний необхідність якомога швидшого вирішення проблеми і стабілізації гуманітарної безпеки в регіоні. Ще у 2010 році, у відповідь на гуманітарну кризу, спричинену поширенням масштабної повені в Ємені, у м. Сана було відкрито офіс Управління ООН з координації гуманітарних питань [1]. Мета цього підрозділу ООН в Ємені полягає у забезпеченні ефективної гуманітарної діяльності, яка відповідає потребам найбільш вразливих верств населення. Для досягнення цієї мети Управління тісно співпрацює з урядовими та неурядовими партнерами-донорами гуманітарної допомоги, а також всебічно співпрацює у питаннях координації, фінансової підтримки, інформування громадськості та управління інформацією.

Також протягом усього періоду, під час якого тривають воєнні дії, Рада Безпеки ООН прийняла 8 резолюцій, які стосувалися відновлення стабільності в Ємені, а саме засуджували дії хуситів, накладали та розширювали санкції щодо правопорушників [9]. Безпосередньо у сфері гуманітарної безпеки документи приймала й Рада ООН з прав людини. Так, було узгоджено створення груп міжнародних та регіональних експертів для моніторингу та звітування про порушення прав людини в Ємені [8], однак через обмежений доступ до країни (закриття аеропортів і складна процедура отримання візи) вони практично не функціонують. З одного боку, це показало засудження міжнародною спільнотою єменських подій, а з іншого – окрім декларативних заяв, не було вжито жодних дієвих заходів щодо відновлення безпеки в країні.

Республіка Ємен є однією зі сторін, які підписали Женевські конвенції та додатковий Протокол про захист жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Ці документи мають на меті забезпечити вживання заходів по уникненню вбивств цивільних осіб і є обов'язковими до виконання усіма учасниками конфлікту [5]. Звичайне міжнародне гуманітарне право також зобов'язує розділяти цивільних осіб та цивільні об'єкти від комбатантів, забороняє невибіркові напади в міжнародних і неміжнародних конфліктах. Окрім цього, уряд Ємену підписав, а тому повинен виконувати умови певних договори, що стосуються прав людини, а саме: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенцію про права дитини. Та попри наявність міжнародних угод, усі сторони конфлікту не лише демонструють зневагу до міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини, а й часто перешкоджають

своєчасній доставці гуманітарної допомоги. Зокрема, міжнародні правозахисні організації звинувачують коаліцію, яку очолює Саудівська Аравія, у нанесенні авіаударів, незаконно орієнтованих на цивільну інфраструктуру, на кшталт свердловин з водою, водоочисних споруд й установ охорони здоров'я [1]. Унаслідок цього значна частина населення Ємену наразі не має доступу до безпечної води та санітарії.

У квітні 2018 року за ініціативою ООН у Женеві була проведена конференція, яка мала на меті зібрати 3 млрд. доларів для гуманітарної допомоги Ємену. Країни-донори пообіцяли надати близько 2 млрд. доларів, 920 млн. з яких надійшли від об'єднаних грошових надань Саудівської Аравії й Об'єднаних Арабських Еміратів. Окрім цього, важливими контрибуторами виступили Кувейт (уряд цієї країни виділив 250 млн. доларів для підтримки Ємену), Британія (240 млн.), Європейська комісія (133 млн.), США (87 млн.), Центральний фонд реагування на надзвичайні ситуації (50 млн.), Німеччина (41 млн.) та Японія (39 млн.) [19]. Саме ці країни надали найбільшу фінансову допомогу Ємену задля врегулювання кризової ситуації у сфері гуманітарної безпеки. Натомість у 2019 році ООН планує акумулювати уже 4 млрд. доларів на забезпечення потреб єменців – і це найбільша сума коштів, яку ООН будь-коли збирала для однієї країни [6]. Потреби є величезними, і, зважаючи на масштаби гуманітарної кризи, навіть якщо світ, зрештою, почав приділяти увагу війні в Ємені, насильницькі злочини, голод та високий рівень смертності ще протягом тривалого часу не покинуть цю країну навіть після завершення війни.

Після чотирьох років ведення воєнних дій, масштаб гуманітарної катастрофи в Республіці Ємен вражає: економіка зазнала колапсу, знищено інфраструктуру, щодня вбивають десятки цивільних громадян. Більше того, періодично відновлюються спалахи холери, мільйони осіб перебувають на межі голодної смерті, а 80% населення країни потребують термінової допомоги. Разом із тим, система надання гуманітарної допомоги практично недієва. У зв'язку із блокадами шляхів постачання гуманітарної допомоги, ті, хто найбільше потребує підтримки, рідко отримують навіть базову поміч. Проблемою залишається і те, що країна була однією з найбідніших в арабському світі ще до початку конфлікту, а воєнні дії знизили рівень життя до нових мінімумів, що час від часу висвітлюються в ЗМІ.

Іноді конфлікт здається нерозв'язним, однак переговори під керівництвом ООН щодо Ємену наприкінці 2018 року принесли пер-

ші результати: обидві делегації на зустрічі у Стокгольмі погодили припинення вогню у головному портовому місті Ходейда. Однак проблема полягає у тому, що у Єменський конфлікт залучено більше, аніж дві сторони; це – багатофрагментна мережа альянсів на місцевому, регіональному та міжнародному рівнях, і тому головні сторони не завжди контролюють війська, які ведуть боротьбу на території країни заради своїх інтересів.

Попри те, що з початком 2019 року було заплановано проведення чергових зустрічей у форматі консультацій, існує небезпека того, що сторони, які мають місце за столом переговорів, погодяться припинити конфронтацію між широкими коаліціями, не звертаючись до місцевих протестантів, які висувають власні претензії. У цьому випадку виникне ризик того, що серія менших конфліктів залишить цивільних осіб на лінії вогню і надалі перешкоджатиме їм отримувати допомогу, якої вони відчайдушно потребують. Тому, проаналізувавши ситуацію, можна сказати, що гуманітарна криза в Республіці Ємен нині знаходиться у так званому «глухому куті», а доля громадян цієї держави залежить від рішень опозиційних сторін, які досі не спромоглися досягти консенсусу.

Джерела та література:

1. Обстріли об'єктів водопостачання в Ємені. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/obstrily-ob-yektiv-systemy-vodopostachannya-v-yemeni-seryozne-porushennya-mizhnarodnogo-gumanitarnog/.
2. About OCHA Yemen. URL: <https://www.unocha.org/yemen/about-ocha-yemen>.
3. How the Yemen conflict became a devastating humanitarian crisis. URL: <https://www.irishtimes.com/news/world/middle-east/how-the-yemen-conflict-became-a-devastating-humanitarian-crisis-1.3692517>.
4. Humanitarian emergencies and humanitarian action. URL: <https://escolapau.uab.cat/img/programas/alerta/alerta/10/cap04i.pdf>.
5. Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949. URL: http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.35_AP-II-EN.pdf.
6. Ten humanitarian crises and trends to watch in 2019. URL: <https://www.irinnews.org/feature/2019/01/02/ten-humanitarian-crises-and-trends-watch-2019>.
7. The world ignores the Yemen's humanitarian crisis. URL: <https://mg.co.za/article/2018-10-10-00-the-world-ignores-yemens-humanitarian-crisis>.

8. UN documents for Yemen: Human Rights Council documents. URL: https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/human-rights-council-documents/?ctype=Yemen&cbtype=yemen.

9. UN documents for Yemen: Security Council Resolutions. URL: https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/?ctype=Yemen&cbtype=yemen.

10. UNHCR operational update. URL: <http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/UNHCR%20Yemen%20Operational%20Update%20-%201FEB19.pdf>.

11. Western countries close embassies in Yemen. URL: <https://foreignpolicy.com/2015/02/11/western-countries-close-embassies-in-yemen/>.

12. Yemen – Monthly Market Watch. URL: <https://www.wfp.org/content/yemen-monthly-market-watch-2018>.

13. Yemen cholera response. URL: http://www.emro.who.int/images/stories/yemen/week_26.pdf?ua=1.

14. Yemen humanitarian update covering. URL: <https://reliefweb.int/report/yemen/yemen-humanitarian-update-covering-16-23-january-2019-issue-2>.

15. Yemen in crisis. URL: <https://www.cfr.org/background/yemen-crisis>.

16. Yemen is undeniably the world's worst humanitarian crisis. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2018/09/yemen-undeniably-world-worst-humanitarian-crisis-wfp-180928051150315.html>.

17. Yemen refugee crisis. URL: <https://www.unrefugees.org/emergencies/yemen/>.

18. Yemen war: at least six times as many killed in conflict than previously thought. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/yemen-war-death-toll-saudi-arabia-coalition-military-assistance-uk-a8678376.html>.

19. Yemen: civil war and regional intervention. URL: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R43960.pdf>.

20. Yemen's humanitarian crisis persists, despite humanitarian funding. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/yemen-s-humanitarian-crisis-persists-despite-humanitarian-funding>.

21. Yemeni refugee on escaping war. URL: <https://www.aljazeera.com/indepth/features/yemeni-refugee-escaping-war-life-south-korea-jeju-180816071438268.html>.

Анна Ліра,

Хмельницький національний університет

ЧИННИКИ НЕДОВІРИ ТА ЗАГОСТРЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН США – РФ ВПРОДОВЖ 2017-2018 РР.

У статті аналізуються факти, які обумовили перехід до жорсткої політики США щодо Росії впродовж останніх двох років, попри лояльність періоду правління Б. Обами та прихильні передвиборчі заяви нинішнього Президента Д. Трампа. Політична еліта США усвідомила нарешті ступінь загроз для міжнародної стабільності через зухвали геополітичні амбіції РФ.

Ключові слова: Президент Д. Трамп, Конгрес США, агресія Росії, геополітичні амбіції, санкції.

Anna Lira

FACTORS DISTRUST AND AGGRAVATION OF POLITICAL RELATIONS US – RUSSIA DURING 2017-2018

The article analyzes the facts that led to the transition to a rigorous USA policy toward Russia over the past two years, despite the loyalty of B. Obama's period of government and the favorable presidential election statements of the current president, D. Trump. The US political elite has finally realized the extent of threats to international stability because of the bold geopolitical ambitions of the Russian Federation.

Key words: president D. Trump, US Congress, aggression of Russia, geopolitical ambitions, sanctions.

Політика «перезавантаження» відносин та «м'якої сили» Б. Обами сформували серед російської правлячої еліти настрої сміливої впевненості щодо можливого задоволення власних геополітичних амбіцій, беззастережно на думки інших політичних акторів світу. США потребує дружби з РФ – в цьому були впевнені Кремлівські політики – адже «без росіян неможливо» боротися з транснаціональним тероризмом, приборкувати протистояння в Афганістані та

в палестино-ізраїльському конфлікті, домагатися згортання ядерних програм Ірану й КНДР тощо. Отже, США вимушені визнавати та задовольняти інтереси Росії в межах її традиційних сфер впливу. Доказом такого визнання сфери інтересів РФ була згода на Бухарестському саміті (ще за Президентства Дж. Буша у квітні 2008 р.) на вимогу В. Путіна не надавати Україні плану дійсного членства в НАТО, далі – абсолютно кволе ставлення США щодо агресії Росії у Грузії (в серпні 2008 р.), а також згортання американцями програми з розміщення систем ПРО в Чехії та Польщі (у 2009 р.)

Наростивши, завдячуючи високим цінам на енергоносії, капітал РФ продовжила утверджуватися у задоволенні своїх амбіцій. Так росіяни втрутилися у громадянський конфлікт в Сирії (з 2011 р.), змусили В. Януковича (листопад 2013 р.) відмовитися від підписання асоціації з ЄС, а далі (з лютого – квітня 2014 р.) – анексія Криму та війна на Донбасі. Й усі ці події, здавалося, залишалися мало поміченими у США. Більше того, прихід до влади нового Президента США (листопад 2016 – січень 2017) Дональда Трампа кремлівські чиновники сприйняли як свою велику перемогу, що викликало великі підозри серед багатьох політиків за океаном [9].

Під час свого інтерв'ю європейським ЗМІ 16 січня 2017 року новий американський президент заявив про готовність зняти санкції з Росії у разі російсько-американського узгодження ядерного роззброєння. При цьому, Д. Трамп назвав НАТО «застарілою організацією» і в черговий раз підтримав вихід Великобританії з Євросоюзу [10].

У програмі на перших 100 днів президентства, Дональд Трамп запланував відмінити до 70% указів Барака Обами, вивести Сполучені Штати з Транс-Тихоокеанського партнерства, зняти всі обмеження на видобуток всіх енергоносіїв, розробити план кіберзахисту країни, переглянути імміграційну політику задля збереження робочих місць для американських громадян, ввести 5-річну заборону на заняття лобістською діяльністю в інтересах приватних компаній для політиків, які покидають свою посаду, а також по життєву заборону для них на подібну діяльність на користь іноземних держав [2, 3].

20 січня 2017 року Дональд Трамп вступив на посаду президента США. Вже 28 січня 2017 року відбулась перша після інавгурації телефонна розмова з Володимиром Путіним, де вони домовились про початок роботи над нормалізацією стосунків між державами. Перший візит у Росію нового держсекретаря Рекса Тіллерсона відбувся 11-12 квітня 2017 року. А 10 травня Тіллерсон з Трампом провели перемовини в Овальному кабінеті з міністром закордонних справ

РФ Сергієм Лавровим і послом Росії в США Сергієм Кисляком [4]. Деякі американські ЗМІ 15 травня звинуватили Д. Трампа у передачі С. Лаврову секретної інформації по Сирії, адміністрація відкинула ці закиди. Взагалі у ЗМІ тема можливої змови Д. Трампа із РФ на тлі даних про втручання росіян в американські вибори, почала активно експлуатуватись ще до інавгурації. Причому, 11 січня 2017 року сам Дональд Трамп визнав можливість хакерських атак проти США, зокрема, щодо взлому штабу Демократичної партії, могла бути причетна Росія та інші держави. Як пізніше заявляла речниця Білого Дому Сара Сандерс, Дональд Трамп визнає, що Росія втручалась у президентську компанію в США 2016 року. «Президент визнавав це багато разів... Президент не казав, що Росія не втручалася. Він казав, що це втручання не мало впливу, і точно здійснювалося не за допомогою представників команди Д. Трампа» [4].

Коли у лютому-березні 2017 року з'явилися новини про контакти представників нового Президента з росіянами в ході передвиборчої кампанії і перехідного періоду, підозри посилились. Вони змусили нового Генерального прокурора США Джефа Сешинса у березні 2017 року відмовитись від участі у розслідуванні підривної діяльності РФ. Цим питанням зайнялись ФБР і профільні комітети Конгресу. Керівник ФБР Джеймс Комі 20 березня офіційно підтвердив, що розслідують ймовірні зв'язки між виборчим штабом Д. Трампа і російським урядом. Через рішення Д. Трампа, якраз у травні 2017 року звільнили Джеймса Комі, ЗМІ активно заговорили не тільки про втручання росіян у вибори, але й про протидію розслідуванню шляхом звільнення керівника відповідного відомства. Усі згадали про прецедент імпічменту Президента саме за подібні дії. У результаті було призначено Спеціального прокурора Роберта Мюллера, який зайнявся розслідуванням можливої змови росіян з командою Д. Трампа і їх втручанням у вибори Президента США [5].

Одним з результатів роботи Спеціального прокурора стало звинувачення у жовтні 2017 року колишніх співробітників передвиборчого штабу Д. Трампа, зокрема Пола Манафорта і Річарда Гейтса. Хоча ці звинувачення безпосередньо не стосувалися Дональда Трампа, однак через це розслідування стали «токсичними» будь-які контакти з представниками російського уряду, а це «поховало» саму ідею нормалізувати відносини з РФ.

З іншого боку, заперечення очільника Білого Дому факту втручання РФ у вибори 2016 року і відмова покарати за це Москву, посприяли проведенню через Конгрес влітку 2017 року Акту протидії

противникам США через санкції [5]. До деякої міри, таку рішучість Конгресу спровокував сам Д. Трамп.

Перша особиста зустріч президентів Д. Трампа і В. Путіна відбулась 7 липня 2017 року на саміті «великої двадцятки» у Німеччині. В результаті перемовин вони домовились створити дипломатичний канал по Україні, ввести з 9 липня перемир'я на південному заході Сирії, створити двосторонню робочу групу по кібербезпеці і призначити нових послів США в РФ і Росії в США [8].

Коли 25 липня Д. Трамп звинуватив керівництво України в підтримці Гіллари Клінтон на президентських виборах 2016 р., то вже 26 липня Палата представників Конгресу США прийняла законопроект по санкціям проти РФ, Ірану, КНДР. А 28 липня 2017 року 98 зі 100 сенаторів США, незважаючи на супротив адміністрації Д. Трампа, підтримали ці санкції проти Росії, Ірану та Північної Кореї. Вони передбачали штрафи і для європейських компаній, які співпрацюватимуть з «Газпромом» при реалізації газопроводу «Північний потік-2» [8]. Обмежувались всі нові проекти, в яких російським підсанкційним компаніям належить не менше 33 %. Президент Д. Трамп підписав цей законопроект 2 серпня 2017 року.

Незважаючи на всі передвиборчі обіцянки, Дональд Трамп, через вказані обставини, продовжив збереження санкцій щодо Росії, допоки вона повністю не виконає Мінські угоди. Причому, принцип «спочатку безпека, а після політика» щодо імплементації цих угод, підтримується досі.

Завдяки призначенню спеціальним представником США із питань України колишнього представника США при НАТО Курта Волкера, активізувались спроби врегулювання конфлікту через узгодження ідеї розміщення на Донбасі миротворців ООН. І на кінець було кодифіковано нинішні санкції проти РФ на рівні законодавства, що вкрай важко було б уявити за гіпотетичної адміністрації Гіллари Клінтон [5].

Дотримуючись взятого курсу, Палата представників Конгресу США у грудні 2017 року підтримала проект оборонного бюджету США на 2018 рік, яким було передбачено 350 млн. дол. військової допомоги Україні та дозволено надати летальні оборонні озброєння. Дональд Трамп 21 грудня схвалив продаж оборонної летальної зброї Україні. Зокрема було санкціоновано поставки Україні снайперських гвинтівок і супутнього обладнання на суму 41,5 млн. доларів. А перед цим, 18 грудня 2017 р., адміністрація Президента США у новій стратегії національної безпеки Сполучених Штатів визнала Росію загрозою [7].

Важливо відзначити, що 6 грудня 2017 року Палата представників Конгресу США відхилила резолюцію про імпічмент президенту Д. Трампу. З усіх передвиборчих обіцянок Президента за перший рік йому вдалось лиш провести податкову реформу. Конгрес США 20 грудня 2017 року затвердив його законопроект, який передбачає зниження податку на прибуток корпорацій з 35% до 21% і спрощення податкового кодексу. Ця податкова реформа стала найбільшою з 1986 року і оцінюється приблизно в 1,5 трильйона доларів [3].

У січні 2018 р. США розширили санкції проти приватних осіб та компаній Російської Федерації через агресію проти України. До списку увійшли 12 компаній пов'язаних із «Сургутнафтогазом», ПАТ «Силові машини» і «Технопромекекспортом». Також під санкції потрапили цілий ряд високопосадовців РФ. А 2 березня 2018 року Дональд Трамп продовжив до березня 2019 р. чинність декількох пакетів санкцій, які були запроваджені проти РФ ще адміністрацією Б. Обама через окупацію Росією Криму.

Спеціальний прокурор США Роберт Мюллер 16 лютого 2018 року висунув обвинувачення 13 росіянам, які працювали у «фабриці тролів» та ще трьом організаціям через втручання у вибори президента США. Їх звинуватили у змові з метою обдурити Сполучені Штати. До того ж, американці звинувачують три російські організації – «Агентство інтернет-досліджень» або «фабрика тролів», «Конкорд Менеджмент і Консалтинг» та «Concord Catering». Є підстави пов'язувати їх з Євгеном Прігожиным, якого вважають наближеним до президента Росії В. Путіна. Як зазначено в документі, обвинувачені росіяни та співробітники організацій масово поширювали критичні матеріали в інтернеті щодо суперників Д. Трампа, під час праймеріз Республіканської партії Марко Рубіо і Теда Круза, а також його опонентки від демократів Г. Клінтон [1].

Чутки про непорозуміння між Президентом і Держсекретарем США були підтверджені 13 березня 2018 року, коли Д. Трамп відправив у відставку Рекса Тіллерсона. Новим держсекретарем був призначений голова ЦРУ Майк Помпео, а директором ЦРУ вперше в історії Сполучених Штатів було призначено жінку – Джину Хаспел [1, 3].

Як свідчать журналісти, перед відставкою Рекс Тіллерсон зробив кілька жорстких заяв про агресію Росії. Зі слів Держсекретаря, цілий рік США намагалось щось змінити і знайти якісь точки дотику з Кремлем. Однак Росія веде таку агресивну політику, що американці не до кінця можуть зрозуміти її цілі та мету [1, 3].

Якраз у березні 2018 року трапилась подія, яка зруйнувала залишки довіри Заходу до нинішнього керівництва Росії. На території країни НАТО – Великобританії росіянами було застосовано нервово-паралітичну речовину «Новачок», якою отруєно колишнього російського розвідника С. Скрипаля і його дочку. Так як британські спецслужби досить швидко встановили зловмисників, то керівництво США виявилось змушеним реагувати на хімічну атаку на союзників [6].

Відповідно до закону про контроль та знищення хімічної й біологічної зброї, ухваленого у 1991 році, США повинні протягом 60 днів, з моменту застосування зброї масового ураження, накласти санкції на державу, що стоїть за цим. Проте адміністрація США, зі зрозумілих причин не стала оголошувати про введення санкцій напередодні зустрічі між В. Путіним і Д. Трампом у Гельсінкі 16 липня.

Результати цієї зустрічі для багатьох виявились неочікуваними. Інертна, пасивна поведінка Д. Трампа викликала шквал критики в Америці і навіть численні звинувачення у зраді. За таких обставин, Президент США не міг не виконати закону. Тому 8 серпня 2018 року США анонсували введення нових санкцій проти РФ через отруєння экс-офіцера ГРУ Сергія Скрипаля і його дочки у британському містечку Солсбері, задля попередження повторних злочинів. Хоча санкції набрали чинності тільки 22 серпня, але вже 9 серпня обвалився курс рубля і суттєво втратили вартість акції ряду російських компаній, зокрема банків [6].

Чергове політичне загострення у відносинах США та РФ відбулося через події в Керченській протоці – 25 листопада, коли три українські військові судна були атаковані ВМС РФ, обстріляні та захоплені в полон, разом з екіпажами, загальним числом – 24 українських моряки. Рішучі заяви із засудженням таких дій росіян прозвучали з боку офіційних представників ЄС, НАТО, керівників ряду держав, а також у Конгресі Сполучених Штатів. У Державному департаменті та в Білому домі утрималися від поспішних коментарів, проте вже на саміті G 20, що відбувся за кілька днів після інциденту (30 листопада – 1 грудня) Д. Трамп скасував попередньо анонсовану зустріч з В. Путіним і всіляко демонстрував й заявляв своє невдоволення поведінкою РФ [12].

А вже 11 грудня Палата представників Конгресу США ухвалила дві резолюції щодо РФ, однією з яких засудили військову агресію останньої в Керченській протоці (Сенат США засудив ці дії іще 30 листопада), а другою виступили проти завершення будівництва га-

зопроводу «Північний потік-2». Важливість цих документів полягає в тому, що вони змушують Президента США використати усі наявні інструментарії, аби змусити Росію відповісти за агресію, і, водночас, не допустити порушення енергетичної безпеки Європи [11]. Крім того, було ухвалено ще й третю резолюцію, ще важливішого, політичного змісту – Палатою представників Конгресу визнано Голодомор 1932-1933 рр. геноцидом українського народу [11]. Отже, політична система США успішно вирішує усі проблемні ситуації, коли якийсь з її органів не справляється з обов'язками, тоді «підключаються» інші й вирівнюють ситуацію, аби в підсумку національний інтерес США, з підтримки міжнародного права й цінностей свободи та демократії в світі, торжествував.

Таким чином, діяльність РФ спрямована на повернення в коло найвпливовіших акторів світової політики, за відсутності технологічних переваг, здійснюється у спосіб військового залякування, політичного тиску, розробки усіляких провокативних інспірацій тощо. Західний світ, котрий звик перейматися зовсім іншим переліком проблем (екологія, боротьба з потеплінням на планеті, демографічне зростання, гендерна рівність тощо), досить часто є нездатним розуміти реальних загроз, котрі впливають із політичних амбіцій Росії. Проте, військово-політичне зухвальство, продемонстроване Кремлем протягом останнього часу в Україні та Сирії, змушує світовий політичний істеблішмент прискіпливіше поставитися до нинішнього курсу Росії. Навіть такі бізнес-політики, як Дональд Трамп, котрий йдучи до влади ставив собі завдання суто економічного змісту, змушений тепер все більше прислухатися до політичних аналітиків та зважати на застереження, якими його стримують від надмірної довіри заявам російського керівництва.

Джерела та література:

1. Бега Вікторія. Слідство у справі про втручання Російської Федерації у президентські вибори США у 2016 можуть завершити у першій половині 2019 року. URL: <https://hromadske.ua/posts/slidstvo-u-spravi-pro-vtruchannya-rf-u-vibori-ssha-mozhut-zavershiti-u-pershij-polovini-2019-glava-komitetu-z-rozvidki>.

2. Белесков Микола. Сто непростих днів. Усі перемоги та поразки Трампа. URL: <https://glavcom.ua/publications/100-neprostih-dniv-usi-peremogi-ta-porazki-trampa-411945.html>.

3. Жигалкин Ю. Первый год непопулярного президента. – URL: <https://www.svoboda.org/a/usa-today-trump-first-year/28934634.html>.

4. Жолобович Інна. Між двох вогнів: як візит Держсекретаря США до Росії вплине на Україну? URL: https://24tv.ua/mizh_dvoh_vogniv_yak_vizit_derzhsekretarya_ssha_do_rosiyi_vpline_na_ukrayinu_n805954.

5. Козловський Володимир. Річниця розслідування російського втручання. Що встиг спецпрокурор Мюллер? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44153861>.

6. Отравление в Солсбери: Британия настаивает на новых санкциях против РФ. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2018/10/14/7195123/>.

7. Палата представників США схвалила бюджет на 2018 рік із виділенням Україні \$ 620 млн. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/palata-predstavnikov-ssha-shvalila-bjudzhet-na-2018-rik-z-vidilennjam-ukrajini-620-mln-237925.html>.

8. Сенат США підтримав санкції проти Росії. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/40750028>.

9. Спецслужби США перехопили переговори про «святкування» перемоги Трампа у Кремлі – WP. URL: <https://hromadske.ua/posts/spetssluzhby-ssha-perekhopyly-perehovory-pro-sviatkuvannia-peremohy-trampa-u-kremli-wp>.

10. Трамп готовий торгуватися з Росією щодо зняття санкцій. URL: https://24tv.ua/tramp_gotoviy_torguvatisya_z_rosiyeyu_shhodo_znyattya_sanktsiy_n771192.

11. «Українці чекали десятиліттями»: Конгрес США ухвалив одразу три важливі резолюції. URL: <https://www.5.ua/polityka/ukraintsi-chekaly-desiatylittiamy-konhres-ssha-ukhvalyv-odrazu-try-vazhlyvi-rezoliutsii-182839.html>.

12. Яриш Остап. Лідери G20 в Аргентині: як Трамп і Путін так і не «станцювали політичне танго». URL: <https://hromadske.ua/posts/velikadvadcyatka-v-argentini>.

Ігор Марвін,

Національний університет «Острозька академія»

БЕЗПЕКОВА ТА ОБОРОННА ПОЛІТИКА ШВЕЦІЇ В УМОВАХ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджуються особливості безпекової та оборонної політики Швеції в нових геополітичних умовах. Також, аналізуються зміни в оборонній політиці та зовнішньополітичному виборі Швеції під впливом останніх подій на міжнародній арені, зважаючи на її нейтральний статус. Додатково, визначаються особливості формування політики тотальної оборони в країні в умовах дестабілізації системи міжнародних відносин.

Ключові слова: Швеція, безпекова та оборонна політика, нейтралітет.

Ihor Marvin

SWEDEN'S SECURITY AND DEFENSE POLICY IN THE CONDITIONS OF DESTABILIZATION OF THE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM

The article examines the features of security and defense of Sweden in the new geopolitical conditions. It analyzes changes in the defense policy and foreign policy of Sweden under the influence of recent events in the international arena, despite its neutral status. In addition, the features of the formation of the total defense policy in the country in the conditions of destabilization of the system of international relations are determined.

Key words: Sweden, security and defence policy, neutrality.

Актуальність. Зовнішня політика Шведського Королівства в нових геополітичних умовах спрямована на посилення впливу в регіоні Північної Європи, співпрацю в рамках Європейського Союзу, на розбудову трансатлантичних зв'язків, допомогу з метою розвитку ряду країн Східної Європи, Близького Сходу, Африки. Швеція також зосереджує свою увагу на політиці безпеки, вільній торгівлі,

питаннях збереження екології Арктики та зміни клімату, на проблемі роззброєння та тендерних аспектах дипломатичної служби.

Головними пріоритетами у зовнішній політиці Швеції є підтримка миру та національної безпеки і оборони. Незважаючи на оголошений статус нейтральної держави, Швеція співпрацює з НАТО та країнами Північноєвропейського та Балтійського регіонів у сфері безпеки та розв'язання міжнародних конфліктів. Останнім часом в Швеції значно активізувалася дискусія навколо питання про можливий вступ до Північноатлантичного союзу. Поки обговорення ведеться головним чином на експертному рівні і в засобах масової інформації, але до нього все більше підключаються також провідні політичні сили держави. Черговим поштовхом до актуалізації цієї проблеми стало підписання фінським президентом і шведським урядом на саміті НАТО в Уельсі (вересень 2014 р.) угоди «Host nations support», яка передбачає надання альянсу права проводити навчання на території цих країн і направляти туди свої Сили реагування (NSR) у кризових ситуаціях.

Саме тому вивчення досвіду зовнішньополітичної діяльності Швеції, що спромоглася поєднати нейтралітет із активною роллю у міжнародній політиці, і яка може претендувати на роль активного міжнародного актора. Швеції на сьогодні реалізує чітку і послідовну власну позицію під час вирішення низки глобальних та регіональних питань, демонструє політичну та економічну присутність як у Європі, так і за її межами.

Метою статті є дослідження політики безпеки та оборони Швеції в умовах дестабілізації системи міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам міжнародної безпеки країн, безпековій та оборонній політиці присвячені публікації світових та українських державних діячів і вчених: К. Арчера, К.Більдта, Н.Бучі, Р.Вайдахера, О.Кнудсена, Х.Муритзена, І. Ньюмана, Х.Хольма, Е.Шьона, М.Пашкова, Б.Канцелярука, О.Литвиненка, Є.Макаренко, В.Манжолі, М.Ожевана, М.Рижкова, А.Чичановського та ін.

Оборонна політика Швеції на цей момент широко й активно обговорюється у шведському суспільстві, викликаючи гарячі дебати громадськості. На відміну від інших країн Європи, де така політика не викликає такого жвавого обговорення, у Швеції вона є предметом занепокоєння, особливо в останні декілька років. Ще у 2009 р. шведський уряд в односторонньому порядку видав декларацію солідарності з північними сусідами і країнами ЄС. У ній говорилося, що Швеція буде підтримувати ці країни в разі стихійного лиха чи

збройного нападу і що Швеція, в свою чергу, очікує такої ж підтримки, якщо буде потерпати від стихійних лих або нападу [4].

Основні засади зовнішньої політики Швеції щороку затверджуються шведським парламентом – Риксдагом, їх формування розпочинається з розробки та обговорення в ході парламентських дебатів основних положень державної політики у сфері зовнішніх зносин, які визначають зовнішньополітичний курс Швеції та її бачення власної ролі у світі.

Реалізацією зовнішньої політики займається шведський уряд, який традиційно несе відповідальність за цю сферу діяльності, проте, окремі питання можуть бути вирішені лише за участі Риксдагу. Зокрема, парламент вирішує питання щодо участі шведського миротворчого контингенту у врегулюванні міжнародних конфліктів та частки валового національного доходу, яка буде витрачена на розвиток міжнародної співпраці. Перед тим як Риксдаг приймає остаточну постанову, проект зовнішньополітичних рішень готує Комітет з питань зовнішньої політики. За безпосередню реалізацію зовнішньої політики несе відповідальність Міністерство закордонних справ Швеції. Сферами його міжнародної діяльності є захист демократії та прав людини, політика у сфері безпеки, багатостороннє співробітництво, торговельна політика та забезпечення національних інтересів Швеції.

Важливе місце в реалізації шведської зовнішньої політики посідає Sida (Swedish International Development Cooperation Agency) – Шведське агентство з міжнародного розвитку та співробітництва, яке є підзвітним Міністерству закордонних справ Швеції. Це орган виконавчої влади, який працює від імені шведського парламенту та уряду. Його завданням є зниження рівня бідності у світі. Агентство співпрацює із 33 країнами Африки, Азії, Європи та Латинської Америки [3].

Співробітництво в галузі міжнародного розвитку передбачає надання фінансової допомоги низці країн світу з метою створення можливостей для покращення умов життя їх населення. Країни, які отримують допомогу, мають можливість інтенсифікувати розвиток економіки і розвивати свою торгівлю та промисловість. Швеція також сприяє усуненню торгових бар'єрів, які заважають бідним державам отримати доступ до світового ринку. З кращим розвитком економіки у цих держав зменшуються ризики виникнення конфліктів, а це, в свою чергу, сприяє розвитку демократичного суспільства [3].

У якості найближчого союзника у сфері оборони та безпеки Швеція розглядає Фінляндію. Політичною метою співпраці у цій

галузі є її поглиблення в ширших масштабах, а «не лише в умовах мирного часу» [5]. Конкретною військовою перевагою цього співробітництва для обох сторін є, зокрема, можливість військово-повітряних і військово-морських сил обох країн використовувати повітряні бази і порти один одного у випадку військової кризи. Проте, зараз договірної основи цієї співпраці немає [5].

Важлива роль у зовнішній політиці Швеції у сфері безпеки відводиться США, співпраця з якими заснована на взаємному інтересі щодо розширення та поглиблення контактів. Швеція розглядає співробітництво з США як життєво важливе, як з міркувань політики європейської безпеки та посилення ролі США у підтримці безпеки у Північній Європі, так і з міркувань оборонної політики, метою якої є розвиток власного військового потенціалу за допомогою навчальної підготовки та співпраці у сфері озброєння [2; 9]. Зокрема, у червні 2016 р. міністр оборони Швеції П.Хульквіст та міністр оборони США Е.Картер підписали двосторонню Заяву про наміри. Її метою заявлена співпраця задля розвитку обороноздатності, підвищення функціональної сумісності та покращення ефективності і результативності оборонних зусиль між країнами, які будуть спрямовані на військову підготовку та навчання, співробітництво у сфері роззброєння, наукові дослідження та розробки, а також вирішення проблем у рамках багатосторонніх операцій [9].

Надзвичайно велика увага у шведській зовнішній політиці приділяється членству в ООН. Беручи участь у військових операціях ООН з підтримки миру, Швеція також надає додаткову допомогу місіям ООН, як наприклад, у випадку з розвідувальною групою Багатопрофільної комплексної місії ООН по стабілізації в Малі (МІНУСМА) [11].

В рамках співпраці з ООН, Швеція послідовно проводить політику щодо збереження миру, уникнення збройних конфліктів та посилення ролі жінок у миротворчих процесах. На цьому країна зосереджує свою діяльність у 2018-2019 рр., як член Ради Безпеки ООН. У концепції своєї зовнішньої політики Швеція також визначає свою позицію щодо діяльності цього органу в сучасних умовах: Рада Безпеки повинна брати на себе більшу відповідальність за мир та безпеку; задля збереження верховенства міжнародного права повинно бути обмежене право вето; з метою більш оперативного реагування на реалії сучасного світу Рада Безпеки повинна бути реформована. Разом з тим, Королівство є непохитним прихильником зміцнення Організації Об'єднаних Націй. За величиною нарахованих та добровільних внесків до бюджету ООН, країна входить у першу десятку.

Крім участі у миротворчих операціях ООН, де задіяні більше 80 000 шведських громадян, Швеція також підтримує операції ООН по врегулюванню криз через залучення кваліфікованих співробітників шведських урядових установ до складу різноманітних місій з підтримки миру, які працюють в Афганістані (МООНСА), Південному Судані (МООНЮС), Ліберії (МООНЛ) та в Центральній Африканській Республіці (МІНУС КА). В якості підтримки зусиль ООН щодо забезпечення миру, Швеція фінансує проведення наукових досліджень, розробляє миротворчі доктрини, методи та шляхи їх реалізації [6].

Серед пріоритетів своєї співпраці з ООН Швеція виокремлює також глобальний та сталий розвиток, боротьбу зі зміною клімату, роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, гуманітарні операції, забезпечення дотримання принципів міжнародного права, сприяння загальній повазі до прав людини та боротьбу з тероризмом.

Ще як одну з найважливіших платформ проведення своєї зовнішньої політики та політики безпеки Швеція розглядає Європейський Союз. У червні 2016 р. була підготовлена Глобальна стратегія ЄС щодо зовнішньої політики та політики безпеки (EU Global Strategy on Foreign and Security Policy). Одним із ініціаторів та активним розробником її положень було Королівство Швеція [9].

Співпраця з ЄС є важливою для зміцнення оборонного потенціалу держави, передбачає зміцнення ЄС як глобального актора та спрямована на покращення співпраці ЄС з країнами, що не є його членами. Одним із пріоритетів Королівства Швеція в рамках співробітництва з ЄС є створення «Соціальної Європи», що передбачає збільшення робочих місць, покращення ринку праці, забезпечення стійкого зростання, врегулювання міграційної кризи, забезпечення ефективної енергетичної та екологічної політики, підтримка ресурсозберігаючого суспільства [2].

Важливим аспектом формування зовнішньої політики Швеції є її відносини з НАТО. Попри той факт, що вона позиціонує себе як нейтральна держава, партнерство з Альянсом розглядається нею як «важливий інструмент політики безпеки», який має вирішальне значення для розвитку шведської оборони. Швеція бере участь в програмі НАТО «Партнерство заради миру», що визначило подальшу її долю у миротворчих місіях НАТО в Боснії та Герцеговині, а потім і в Косово, шляхом надання організації збройних формувань Швеції. Будучи членом Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF), шведський контингент в Афганістані сприяв відновленню провінції

Мазарі-Шаріф (з 2006 р.), будучи відповідальним разом з фінськими військовиками за чотири північні провінції Афганістану [12].

Швеція має сусідство у балтійському регіоні з Росією, яка, в останній час, проявляє себе як активний військово-політичний гравець (зважаючи на події в Сирії та Україні [6]), тому не дивно, що політичні сили Швеції – як соціал-демократичний уряд (який традиційно виступає за дотримання і поглиблення шведського нейтралітету), так і правочентристська опозиція (яка традиційно виступає за тіснішу співпрацю з НАТО) – вжили заходів для приєднання Швеції до Сил реагування НАТО (або NRF – передовий загін альянсу, група швидкого реагування, здатна захистити будь-якого члена НАТО за будь-якої загрози) [4].

Швеція, яка є членом ЄС, вважає принцип одноголосної згоди в питаннях, що стосуються військових і оборонних аспектів, дуже важливим і розглядає СПБО як галузь, де необхідно мати повну підтримку всіх її учасників. Шведи вважають, що глибше політичне співробітництво, посилення можливостей ЄС в галузі політики безпеки й оборони як глобального фактору має центральне значення в укріпленні рівноправного трансатлантичного співробітництва. Керівництво Швеції вважає, що, можливо, для нейтральних країн легше виконувати задачі СПБО, оскільки тоді не потрібно вступати в конфлікт між задачами НАТО і ЄС. Європейська стратегія безпеки та створення можливостей з управління кризами розглядаються Швецією як такі, що мають велике значення для продовження розвитку, коли ЄС може стати одним із головних факторів безпеки у світі. Підкреслювалась необхідність для ЄС взяти на себе більше відповідальності на глобальному рівні й підвищити свої можливості.

Швеція переглянула свою військову доктрину в 2016 році. На зміну політиці стримування, характерній для постбіполярного періоду, прийшла більш агресивна модель безпекового планування. Об'єктивною причиною перегляду підходів до оборони стали агресивні дії Російської Федерації. Швеція не вважає, що Росія сьогодні становить для неї пряму загрозу. Втім, підкреслюється, що країна має бути готова дати відсіч потенційному агресору. Нова доктрина передбачає зростання оборонного бюджету, підвищення уваги до матеріально-технічного забезпечення армії, відновлення військової присутності в стратегічно важливому пункті Балтики – на острові Готланд.

Тривалий час Готланд був важливим елементом шведської оборони. Після закінчення холодної війни та зниження напруги в міжнародних відносинах Швеція демілітаризувала острів – останні під-

розділи покинули його у 2005 році. Втім, події 2014 року поставили на порядок денний питання відновлення військової присутності на Готланді. У квітні 2015 року було прийнято рішення впродовж наступних трьох років розмістити на острові так звану Бойову групу «Готланд» (у складі штабної, механізованої, танкової та тилової рот).

Розгортання підрозділу повинно було розпочатися в 2018 році. Однак, подальша ескалація напруженості на Балтиці призвела до перегляду плану – у вересні 2016 року було узгоджено рішення пришвидшити розміщення на острові шведських підрозділів (з першої половини 2017 року) та збільшити військову присутність (додатково направити на Готланд піхотний батальйон в якості гарнізону; розмістити там радар ППО).

Важливими елементами шведської безпекової політики є боротьба з кіберзагрозами, розробка методів протидії гібридній агресії, підсилення розвідувальних потужностей.

Важливим напрямком безпекової політики Швеції є активізація співпраці з іншими країнами євроатлантичного простору. Основним фактором, який впливає на шведську позицію, стає агресивна політика у європейському регіоні Російської Федерації. В результаті, Стокгольм активізує двосторонні та багатосторонні відносини у сфері безпеки та оборони. З 2014 року Швеція є учасником Програми посилення можливостей для партнерів Північноатлантичного альянсу. У 2016 році документи щодо поглиблення співпраці були підписані зі США та Великобританією.

Питання доцільності дотримання нейтрального статусу в нових умовах системи міжнародних відносин стало у Швеції останнім часом вельми актуальним. Альтернативою вважається можливе приєднання до євроатлантичної системи колективної безпеки. Традиційно, шведські партії лівого спрямування – Соціал-демократична партія, Партія Зелених та Ліва Партія – виступають за дотримання нейтралітету. Перші дві з них, за результатами виборів до парламенту 2014 року, сформували уряд меншості. За вступ до НАТО послідовно виступала найпотужніший член правоцентристської опозиційної коаліції – Поміrkована коаліційна партія. Ця консервативна сила заявляла про це як про один із зовнішньополітичних пріоритетів державної політики. Консерваторами висловлюється сподівання, що до цього процесу приєднається і Фінляндія. Позицію консерваторів поділяє партія «Ліберали». Інші два члени опозиційного Альянсу – Партія Центру та Християнсько-демократична партія – виступали проти членства в НАТО.

Втім, у сучасних умовах в їхніх лавах розгорнулась дискусія щодо зміни позиції. З жовтня 2015 року можна констатувати консенсус правоцентристської опозиції з цього питання. Третій полюс сили в шведській політиці – праві радикали з партії «Шведські демократи» – в свою чергу заявляють про підтримку антитерористичних операцій Альянсу, втім виступають за продовження політики шведського нейтралітету. Шведська громадськість традиційно налаштована проти членства в НАТО. Рівень підтримки євроатлантичного курсу коливається в межах 25-35 % населення. Дані соціологічних опитувань за 2005-2014 роки, попри окремі зміни в цифрах (найвища підтримка Альянсу в цей період спостерігалась в 2008 році) демонструють підтримку політики нейтралітету.

Умови безпеки на півночі Європи погіршилися після незаконної анексії Криму Росією в 2014 році. Держави-члени НАТО і країни-партнери все більше розуміють, що для того, щоб впоратися з викликами, що стоять перед європейською безпекою і міжнародним порядком, заснованим на правилах, необхідно швидко перебудувати системи оборони і безпеки країни, а також підготувати суспільство до труднощів, пов'язаних зі збройним конфліктом.

Отже, загострення російської загрози виносить на порядок денний у Швеції питання можливого членства в НАТО. В Швеції навколо нього спостерігається об'єднання правоцентристських сил. Саме ця країна вважається найперспективнішим кандидатом на вступ до Альянсу. Однак, в державі рівень суспільної підтримки такої зміни зовнішньополітичного курсу достатньо низький. Станом на липень 2018 року, 46% респондентів виступали проти членства в НАТО, 35 % заявили про підтримку євроатлантичного курсу, 19 % – не визначилися.

Дієвою альтернативою євроатлантизму в умовах, коли наявний нейтралітет не вважається надійним інструментом, а багатостороння співпраця північноєвропейських держав не дає відповідних гарантій, перспективним може стати оборонний шведсько-фінський союз, або ж участь цих держав у міжрегіональних проєктах Балтійсько-Чорноморського простору (Міжмор'я) [9].

Стимування і надання гарантій з опорою на розширене співробітництво і спільні дії – необхідні кроки, але на національному рівні кожна країна повинна підвищити готовність суспільства до цих нових умов безпеки. Таким чином, основне першочергове завдання нинішнього закону про оборону Швеції, прийнятого в 2015 році, полягає в тому, щоб підвищити боєздатність збройних сил. Це передбачає розробку концепції тотальної оборони, в яку входить як

військова, так і цивільна оборона в рамках підходу до безпеки «всім світом» [9].

Нинішня оборонна політика Швеції зосереджена на двох аспектах: підвищення національного військового потенціалу і поглиблення співпраці з іншими країнами, а також міжнародними організаціями. У ньому йдеться про те, що Швеція не буде залишатися пасивною, якщо яка-небудь держава-член ЄС або північноєвропейська країна постраждає від лиха або піддається нападу. Швеція очікує, що ці країни будуть діяти аналогічним чином, якщо постраждає Швеція. І тому Швеція повинна бути здатна надавати цивільну та військову підтримку, а також отримувати її.

З прийняттям цього Закону про оборону намітилася нова тенденція в оборонних витратах Швеції. Вперше за більш ніж два десятиліття уряд прийняв рішення про збільшення оборонних витрат. У 2017 році уряд ще більше зміцнив оборонний бюджет, знову запровадив призов і вирішив забезпечити військову присутність на острові Готленд, розташованому посередині Балтійського моря [9].

Важливим аспектом Закону про оборону 2015 року було відновлення планування тотальної оборони. Можна стверджувати, що в період «холодної війни» Швеція була однією з найбільш милітаризованих держав Західної Європи, і у неї була систематична та добре розроблена концепція тотальної оборони, що охоплювала все суспільство. Однією з отриманих переваг у світі, що сформувалась після закінчення «холодної війни», була можливість не використовувати планування тотальної оборони. Замість цього, Швеція визначила в якості пріоритетних експедиційні сили і засоби, і також врегулювання кризових ситуацій. У результаті цього, протягом багатьох років не велося систематичного планування або підготовки до оголошення урядом підвищеної тривоги або військових угод, причому це відноситься і до громадянської сфери. Тепер перед Швецією стоїть непросте завдання по відновленню тотальної оборони.

З причини оборонної політики, що проводилася Швецією раніше, змінами, що відбулися з плином часу в суспільстві, знову перейти на тотальну оборону не просто. Закони в Швеції можуть бути такими ж, але суспільство функціонує абсолютно по-іншому в порівнянні з періодом «холодної війни». Потрібно намітити стратегічний напрям і визначити напрямки, щоб домогтися успіху в роботі з планування та підготовки. Щоб знову впровадити тотальну оборону, потрібно провести всеосяжну соціальну реформу.

У січні 2017 року міністр оборони Швеції Петер Гултквіст призначив Оборонну комісію, перед якою було поставлене чітке за-

вдання: уточнити стратегічний напрям майбутнього Закону про оборону на період з 2021 по 2025 рік і заручитися широкою політичною підтримкою для подальшої розробки політики безпеки і оборони Швеції. Комісія виступає в якості майданчика для консультацій між урядом і представниками політичних партій парламенту. Завдання Комісії полягає в тому, щоб провести перспективний аналіз і рекомендувати політичні заходи, покликані визначити параметри майбутньої оборонної політики та побудови оборони країни. Доповіді комісії стали значним внеском у роботу по складанню нового Закону про оборону.

Нинішня оборонна політика Швеції зосереджена на підвищенні національного військового потенціалу і поглибленні співробітництва з іншими країнами і міжнародними організаціями.

За останні кілька десятиліть суспільство Швеції значно змінилося. Наприклад, країна у великій мірі залежить від економіки, яка функціонує за принципом «вчасності» і вразлива в разі порушення безперебійного електропостачання, потоку інформації, транспортних сполучень та фінансових транзакцій. Перебої з поставками товарів і наданням послуг негайно позначаються на великій частині суспільства Швеції. Цифрові технології привели до значних змін у суспільстві і в нашому повсякденному житті. Системи електронних комунікацій не призначені для функціонування у військових умовах, а кібернапади є реальною загрозою. Те, що раніше відносилось до сфери державних послуг, що надаються урядом, тепер знаходиться в приватному володінні. Ці зміни є важливими факторами, які необхідно враховувати, заново налагоджуючи планування тотальної оборони.

У грудні 2017 р. Комісія підготувала свою першу доповідь міністру оборони: «Стійкість: концепція тотальної оборони і будівництво цивільної оборони на період 2021-2025 роки». У доповіді викладені напрями та принципи концепції реформованої тотальної оборони, покликаної забезпечити готовність шведського суспільства до збройного нападу. У зв'язку з погіршенням умов безпеки, очевидно, що шведське суспільство повинно систематично і комплексно готуватися до найгіршого сценарію війни.

Таким чином, створене під впливом дестабілізаційних факторів і діюче на сьогодні в Швеції законодавство та нормативні положення є широким правовим інструментарієм, що дозволяє мобілізувати необхідні ресурси в суспільстві для того, щоб докласти максимальних зусиль у сфері оборони. Тотальна оборона визначається шведським законодавством як планування і заходи, необхідні для підго-

товки країни до війни. Концепція тотальної оборони передбачає, що якщо уряд оголошує про приведення у вищий ступінь готовності, всі складові суспільства, як цивільні, так і військові, підключаються до оборони. Таким чином, парламент, уряд, державні органи, муніципалітети, приватні підприємства, добровольчі оборонні організації, а також окремі особи – все є частиною сучасної тотальної оборони Швеції.

Для України шведська зовнішня політика може слугувати прикладом активної різносторонньої діяльності на міжнародній арені, яка, в першу чергу, зосереджується на вирішенні актуальних міжнародних проблем, розширенні і поглибленні міжнародного співробітництва, дотриманні основоположних норм міжнародного права, повазі до прав людини та демократичних цінностей. Дослідження особливостей подальшої реалізації політики тотальної оборони в Швеції та можливості її реалізації в Україні повинні стати перспективними напрямками подальших досліджень.

Джерела та література:

1. Антипиратская военно-морская операция «Аталанта» у берегов Сомали является успешной. URL: http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=13015#.V0TbE_mLTIW.
2. Офіційний сайт уряду Швеції. URL: <http://www.government.se/opinion-pieces/2016/10>.
3. Ребро О. Оборонная политика Финляндии и Швеции: перспективы вступления в НАТО. *Аналитическое агентство «Внешняя политика»*. URL: <http://www.foreignpolicy.ru/analyses/oboronnaya-politika-finlyandiishvetsii-perpektivy-vstupleniya-v-nato/>.
4. Семушин Д. Военный союз Швеции и Финляндии: реальность на границах России. *Регнум*. URL: <http://www.regnum.ru/news/polit/1901644.html>.
5. Снігир О. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співпраці України з ЄС – визначення напрямів та формату. URL: <http://www.old.niss.gov.ua/Monitor/November/2.htm>.
6. European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World. URL: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-securitystrategy-secure-europe-better-world>.
7. Permanent Structured Cooperation – PESCO Deepening Defence Cooperation among EU Member States. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/pesco_factsheet_19102017_1.pdf.
8. Sida. – Офіційний сайт. URL: <http://www.sida.se>.

9. Statement of Government Policy in the Parliamentary. Debate on Foreign Affairs. Wednesday, 24 February 2016. URL: <http://www.government.se/speeches/2016/02>.

10. Security in a new area. Report by the Inquiry on Sweden's International Defense and Security Cooperation. 2016. URL: <http://www.government.se/4a58e0/contentassets>.

11. Statement of Intent between the Secretary of Defense of the US and the Minister for Defense of Sweden. 2016. URL: <http://www.government.se/49d2af/globalassets/government/dokument>.

12. Рудько С. Зовнішня політика країн Західної Європи в постбіполярний період: навчально-методичний посібник із курсу. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 301 с. URL: https://eprints.oa.edu.ua/6553/1/Rudko_Zovn.%20pol..pdf.

Анастасія Марискевич,
Національний університет «Острозька академія»

ПОЗИЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ КАТАЛОНІЇ У ПИТАННІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

У статті аналізується політична ситуація в Каталонії на етапі каталонської кризи та бачення майбутнього регіону муніципальними політичними силами.

Ключові слова: Іспанія, Каталонія, політичні партії, референдум, парламентські вибори, незалежність.

Anastasiia Maryskévych

THE POSITIONS OF CATALAN POLITICAL PARTIES ON THE ISSUE OF STATE SOVEREIGNTY

The article is devoted to the analysis of the political situation in Catalonia at the stage of the Catalan crisis and the study of the municipal political forces's vision for the future of the Region.

Key words: Spain, Catalonia, political parties, referendum, parliamentary election, independence.

Актуальність. У ХХІ ст. Королівство Іспанія є, так би мовити, державою автономій [13]. Повертаючись до її історії, дізнаємося, що в країні давно вкоренилися націоналістичні рухи у Країні Басків та Каталонії. З огляду на це, у рамках цієї статті актуальним буде саме дослідження позицій політичних партій останньої у питанні державного суверенітету.

Мета статті є аналіз політичної ситуації в Каталонії на етапі каталонської кризи та вивчення бачення майбутнього регіону муніципальними політичними силами.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Тема національного руху в Каталонії не раз пробуджувала у дослідників прискіпливий інтерес. В якості джерел дослідження слугували Декларація про ідеологічні принципи Республіканської лівиці Каталонії 1993 р. [15] та Статут автономії Каталонії 2006 р. [12]. Крім того,

на увагу заслуговують публікації переважно зарубіжних авторів, а також матеріали періодичної преси, де важливе місце посідають інтерв'ю та виступи представників різних прокаталонських та проіспанських політичних сил. Серед робіт, які мають відношення до цієї проблематики, зокрема, «Национализм Каталонии – фактор риска для Испании» О. А. Орлова [8], «Каталония в поисках независимости» В. Л. Вернікова [1], «Каталонский национализм и проблемы территориальной целостности Испании» Г. И. Волковой [2]. І це, насправді, не весь перелік. Однак, недостатньо вивченим досі залишається відношення різних політичних партій Каталонії до ідеї її незалежності.

Одним із найбільш розвинених регіонів Королівства є Каталонія. В економічному плані індекс соціально-економічного розвитку останньої є найвищим у країні [14]. Та що там, навіть ВВП Португалії поступається ВВП регіону [7]. Каталонія забезпечує 20 % ВВП Іспанії (252 млрд. доларів станом на 2017 р.) [1]. При цьому вносить на 16 млрд. євро в рік більше, ніж отримує у вигляді виплат та субсидій [3]. Такий стан справ не подобається переважній більшості каталонців. На їхню думку регіон «годує» Іспанію [4].

Одночасно з економічним та культурним зростанням Каталонії відбулася зміна суспільно-політичних настроїв її населення. Однак, варто зауважити, що спроби здобути незалежність від Іспанії увійшли в історію регіону не вчора. Каталонське суспільство повсякчас характеризувалося наявністю сил, які основним напрямом подальшого розвитку регіону бачили його розрив з Іспанією та втілення цих ідей у реальність [8].

Зі свого боку центр відкидає подібне прагнення. Він визначає каталонський національний рух як сепаратистський. Мадрид та Європа загалом стурбовані таким перебігом подій, адже в майбутньому він може стати прецедентом для інших територій [13]. Не виключено, що у разі набуття Каталонією суверенітету поборники самовизначення в інших регіонах перейдуть від закулісних до активних дій. Це стосується, насамперед, Шотландії (Великобританія), Фландрії (Бельгія), Країни Басків (Іспанія), Трансильванії (Румунія), Корсики (Франція), а також деяких регіонів Італії [6]. Все це призведе до глобальної нестабільності. Тому на сьогоднішньому етапі відносини Мадрида з Барселеною перебувають у скрутній ситуації.

Що стосується позиції незалежників по відношенню до Європейського Союзу, то вона є наступною: у регіоні зберігаються сильні проєвропейські настрої. Тому більшість його населення не бажала б залишати ряди ЄС. Проте, якщо членство Каталонії в ЄС породжу-

ватиме складну процедуру взаємодії з Мадридом, то оптимальним тимчасовим рішенням могло б стати використання інших платформ діяльності з країнами Європи [5].

Деякі експерти висловлюють таке бачення майбутнього ЄС та Каталонії. Ставши суверенним, регіон змушений буде пройти повторну процедуру набуття членства. Вона буде складною та довготривалою. Більше того, Каталонія взагалі може і не увійти до лав Союзу [2]. Як ми знаємо, рішення щодо прийняття нових членів потребує однаковості всіх держав-учасників ЄС. Саме тому навіть один голос Іспанії є вирішальним. Вона з легкістю може заблокувати вступ нового кандидата [14].

Тепер розглянемо структуру парламенту Каталонії перед здійсненням аналізу її політичних партій та останніх парламентських виборів. Отже, законодавчий орган регіону складається з однієї палати. Чисельність депутатів, що до нього входять, нараховує 135 осіб. Їх обирають терміном на чотири роки шляхом загального, таємного голосування. Виборча система є пропорційною [12]. Голосування проводиться в чотирьох багатомандатних округах. До них належать Барселона, Таррагона, Жирона та Лерида. У зв'язку з тим, що кількість населення у них відрізняється, число обраних від провінції представників також є відмінним: Барселона – 85, Таррагона – 18, Жирона – 17, Лерида – 15. Виборчий поріг становить 3 % від чисельності осіб, що взяли участь у голосуванні [10].

На сучасному етапі провідну роль у Каталонії відіграють декілька політичних партій. Перший час їх погляди були більш поміркованими. Мова йшла про розширення повноважень автономії у складі Королівства. Проте з початку 2000-х років позиції деяких партій стали більш радикальними. Тому вже сьогодні ми є свідками зіткнення останніх із Мадридом та муніципальними проіспанськими політичними силами.

Крім того, не варто забувати і про протиріччя, що існують всередині самого прокаталонськи налаштованого табору. Його основна ціль – самовизначення регіону – є колективною, проте методи її досягнення кожен обирає на власний манер [13]. Тим не менше, рух за незалежність є непростим завданням, що ставить каталонські партії перед необхідністю діяти разом. Найкращим рішенням у цій ситуації є створення коаліції.

Останні парламентські вибори в Каталонії відбулися 21 грудня 2017 р [6]. Їм передували ряд деяких подій. Зокрема, у червні того ж року муніципальний уряд повідомив про те, що 1 жовтня відбудеться референдум щодо незалежності регіону, а 6 вересня регіональ-

ний парламент підтримав «Закон про референдум щодо самовизначення Каталонії» [7]. Хоча вже на цьому етапі стало зрозуміло, що суспільна думка щодо питання суверенітету розділилася: закон підтримали 72 депутати, 11 утримались, представники опозиції відмовилися від голосування, попередньо залишивши залу засідання.

1 жовтня 2017 р. в регіоні було проведено референдум [6]. Місцеві органи влади стверджували, що він є виявом права Каталонії на самовизначення. На плебісцит було винесено наступне питання: «Чи хочете ви, щоб Каталонія була незалежною державою у формі республіки?» [11].

Центр всіляко намагався завадити доведенню референдуму до кінця, навіть вдаючись до залучення правоохоронних органів. Однак це не стало на заваді – 2,26 млн громадян (43,03 % виборців), які прийшли на дільниці для демонстрації свого волевиявлення [6]. 90,18 % жителів, що брали участь у голосуванні, підтримали ідею виходу регіону зі складу Королівства [11]. Але цього виявилось недостатньо. Мадрид нівелював результати голосування та оголосив референдум таким, що не відбувся [14].

Незалежників не влаштовував такий розвиток подій. І тоді їх очільник, уже колишній глава уряду Каталонії, Карлес Пучдемон заявив, що результат плебісциту цілком дає йому право проголосити Каталонську республіку. 27 жовтня регіональний парламент прийняв Декларацію незалежності [11]. Реакція Мадриду не змусила чекати. У результаті центр застосував щодо регіону 155-ту статтю Конституції, згідно з якою автономію Каталонії було обмежено [6]. Крім того, було розпущено муніципальний парламент. По відношенню до колишніх політичних лідерів Каталонії вжили заходів кримінально-правового характеру.

Наступним кроком центрального уряду Іспанії стало проведення дострокових виборів у регіоні. Їх було призначено на 21 грудня [11]. Участь взяли всі до одного партії Каталонії. Хоча, насправді, до прийняття такого рішення незалежницькі партії прийшли не відразу. Роздуми зводились до того, що їх згода на участь буде розглядатися як прийняття дій центру, а відмова залишить інDEPENDENTІВ за бортом, бо в будь-якому разі голосування відбудеться. Третій варіант, який передбачав бойкот з боку незалежників, теж зіграв би не на користь останніх. Адже у такому разі муніципальний парламентський склад сформувався б лише з прибічників іспанської єдності.

Загалом участь у грудневих перегонах взяли сім політичних сил. Умовно серед них можна виділити два табори – «незалежників» та

«юніоністів» [10]. Позиції цих груп щодо майбутнього Каталонії суттєво відрізняються.

Отже, блок «незалежників» представили три політичні сили. Всі вони виступили проти введення прямого управління центру в регіоні та розпуску муніципалітету [10]. Першість серед них здобула коаліція «Разом за Каталонію» (кат. *Junts per Catalunya, JuntsxCat*). Вона є досить молодого. Її було сформовано 13 листопада 2017 р. на базі Європейської демократичної партії Каталонії (кат. *Partit Demòcrata Europeu Català, PDeCAT*), на яку після 8 липня 2016 р. перетворилася Демократична конвергенція Каталонії (кат. *Convergència Democràtica de Catalunya, CDC*) [9]. Лідером партії є Карлес Пучдемон, колишній президент Генералітету Каталонії, який сьогодні перебуває у вигнанні у Брюсселі. Коаліція виступає за відновлення повноважень Пучдемона, скасування надзвичайного стану в регіоні, продовження будівництва Каталонської республіки та членство в ЄС [10].

Другий поборник суверенітету – «Республіканська лівиця Каталонії» (РЛК, кат. *Esquerra Republicana de Catalunya*). Партія має довгу історію. Її було засновано ще в 1931 р. Очільником партії є Оріол Жункерас. Після подій, пов'язаних з референдумом, з початку листопаду 2017 р. він знаходиться під вартою без права виходу під заставу [9]. Предмет звинувачення – підбурення до повстання та відокремлення Каталонії, а також розтрата державних коштів. Напередодні грудневих виборів РЛК висунула пропозицію діалогу з центром із питання суверенітету Каталонії [9].

Політичні принципи партії закріплено в Декларації про ідеологічні принципи 1993 р. У ній прописано, що основна мета РЛК – «територіальна єдність та незалежність каталонської нації, побудова власної демократичної держави, яка стала б частиною «європейського дому», захист прав людини та народів, національна солідарність каталонців» [15]. Ідеологічними засадами РЛК є лівоцентризм, соціал-демократія, націоналізм, незалежність. Важливо підкреслити також, що досягнення незалежності вбачається лише за допомогою мирних засобів. Картину власної держави представники партії бачать наступним чином: до її складу увійдуть Валенсія, Майорка, Ібіца, Мінорка та Північна Каталонія у Франції; каталонцями будуть вважати не лише народжених у Каталонії та її місцевих жителів, а й будь-кого, хто виявить бажання ними стати [13].

Третьою політичною силою незалежницького табору є націоналістична партія крайнього лівого спрямування «Кандидати за народну єдність» (кат. *Candidatura d'Unitat Popular, CUP*). Її лідером є

Карлес Пієра. Історія партії бере свій початок у 1986 р. І вже впродовж цього періоду часу CUP у питанні державного суверенітету найбільш радикально виступає за проголошення незалежної Республіки Каталонія в односторонньому порядку без будь-яких переговорів з центром. Крім того, CUP піддає критиці нинішню політичну систему Королівства та дотримується позиції, що особливо важливі рішення варто приймати шляхом референдуму [13].

Блок «юніоністів», що виступав на виборах проти ідеї сецесії Каталонії, сформували три загальноіспанські політичні партії. Всі вони виступили з підтримкою дій центру щодо введення ним прямого управління в Каталонії та розпуску муніципальних органів влади [10].

Перша з них – Народна партія (ісп. Partido Popular, PP). Її очолює вже колишній прем'єр-міністр Іспанії Маріано Рахой. PP є керівною партією Королівства, однак у регіоні на цей момент вона відіграє вторинну роль. Причина такого розвитку подій полягає в тому, що PP є найбільш опозиційно налаштованою не лише до ідеї каталонського суверенітету, а й навіть до можливості посилення самоуправління регіону [10]. Населення Каталонії асоціює насилля, яке іспанська влада застосувала 1 жовтня, саме з цією партією [11]. Тому не дивно, що рівень підтримки останньої у регіоні протягом останніх років істотно знизився. Проте лідера Народної партії це не дуже хвилювало, адже, втративши свої позиції в Каталонії, PP здобула прихильників у інших регіонах Королівства.

Іншим противником каталонської незалежності є Іспанська соціалістична робоча партія (ісп. Partido Socialista Obrero Español, PSOE). Є однією з найстаріших. Позиція соціалістів наступна: давно виступають за розширення автономії регіону, але тільки в межах Королівства. Саме вони дали поштовх для розвитку незалежницького руху, підтримавши ідею створення нової редакції статуту Каталонії в 2006 р. [10].

Третя сила табору «юніоністів» – «Громадяни – Партія громадян» або просто «Громадяни» (ісп. Ciudadanos-Partido de la Ciudadanía, Ciudadanos). Партія досить молода; її було засновано в 2006 р. Проте це не стало на заваді її популярності у межах всього Королівства. Партія обрала шлях боротьби проти каталонської ідеї незалежності. Її лідером є Альберт Рівєра. Ідеологія опирається на лібералізм, соціал-демократія, антинаціоналізм. Цікаво, що саме Каталонія є місцем народження Ciudadanos [10].

Ще одна політична партія, про яку досі не було сказано, – це «Подемос» (ісп. Podemos; Catalunya en Comú-Podem). Очолює її Па-

бло Іглесіас. Позиція партії у питанні державного суверенітету є досить неоднозначною. З одного боку, її представники не бойкотували проведення референдуму та не підтримали розпуск муніципалітету, а з іншого – не погоджувалися з ідеєю проголошення незалежності регіону (принаймні в найближчому майбутньому) [10]. Під час виборчої кампанії більше уваги приділялося питанню економічного розвитку Каталонії, а не її незалежності.

Тепер розглянемо результати виборів. Безперечно перемогу здобула партія «Громадяни», за яку віддали свої голоси 25,37 % виборців. Кількість отриманих мандатів: 36. Такий результат більш ніж задовольнив прибічників партії та центральний уряд країни. Друге місце посіла коаліція «Разом за Каталонію», яка набрала 21,39 % голосів і 34 депутатські мандати. Третю сходинку виборчих перегонів виборола «Республіканська лівиця Каталонії». За неї проголосували 21,39 % виборців, чим забезпечили партії 32 місця в парламенті. На четвертому місці опинилися соціалісти з 13,88 % голосів та 17 мандатами. Неоднозначна позиція «Подemos» щодо каталонської незалежності, про що згадувалося вище, не забезпечила їй високий рейтинг підтримки. Партія отримала 7,45 % голосів та 8 парламентських місць [10].

Аутсайдерами грудневих виборів стали дві партії: CUP та PP. Далеко не всі виборці розділяли таку радикальну позицію «Кандидатури за народну єдність», тому в підсумку число її прибічників зменшилося майже вдвічі. Партія отримала лише 4,45 % голосів та 4 депутатських мандати [10].

Не кращим чином склалася ситуація і з Народною партією. В порівнянні з попередніми виборами 2015 р. партія здала свої позиції. Її рейтинг впав більше, ніж удвічі. Як наслідок, PP підтримали лише 4,24 % виборців. Тому сьогодні у парламенті Каталонії її представляють всього-на-всього 4 депутати [10].

Отже, результати грудневих виборів не називають серед партій когось одного явним переможцем. З одного боку, перше місце отримала партія «Громадяни», що підтримує іспанську єдність. З іншого, 3 незалежницькі партії разом мають у своїх руках 70 парламентських мандатів і можуть знову сформуванати власний уряд.

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що на сучасному етапі політичного розвитку Королівства каталонська проблема залишається невирішеною. Жовтневий референдум, подальший розпуск місцевих органів влади, а також результати грудневих виборів показали, що позиції обох сторін, тобто як прихильників, так і противників незалежності Каталонії, залишаються незмінними. Ніхто не

готовий йти на компроміс, тому не можна точно сказати скільки часу ще буде тривати це протистояння.

Джерела та література:

1. Верников В. Каталония в поисках независимости. Современная Европа. 2015. № 2. URL: <http://www.sov-europe.ru/2015/2/vernikov.pdf>.
2. Волкова Г. И. Каталонский национализм и проблемы территориальной целостности Испании. *Сравнительная политика*. 2016. № 2. URL: [http://dx.doi.org/10.18611/2221-3279-2016-7-2\(23\)-85-95](http://dx.doi.org/10.18611/2221-3279-2016-7-2(23)-85-95).
3. Волкова Г. И. Процесс федерализации Испании. CYBERLENINKA. 2011. С. 78–85. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/protsess-federalizatsii-ispanii>.
4. Дронова С. Ю. Национальное самоопределение Каталонии: за и против. Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. 2015. № 3. С. 71–79. URL: http://www.intelros.ru/pdf/gumnauka/2015_03/10.pdf.
5. Индепендентизм – новый термин в политическом словаре. *ИНАЧЕ*. URL: <http://www.inache.net>.
6. Каталонский кризис. Чем он обернется для Испании и всего ЕС? *DELFI*. URL: <https://rus.delfi.lv>.
7. Менаждинова А. Р. Каталонизм как важный фактор региональной интеграции. *Nauka.me*. 2018. № 5. URL: <https://nauka.jes.su>.
8. Орлов А. А. Национализм Каталонии – фактор риска для Испании. *Обозреватель-Observer*. 2010. URL: <https://mgimo.ru.pdf>.
9. Партии, выступающие за независимость Каталонии. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru>.
10. Пучдемониада. Эпизод II: Призрачная надежда. *ИнтерИзбирком*. URL: <http://izbircom.com>.
11. «Пучдемониада» или ещё один великий упущенный шанс Каталонии. *ИнтерИзбирком* : веб-сайт. URL: <http://izbircom.com>.
12. Устав Автономии Каталонии 2006. *Parlament de Catalunya*. URL: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/150268.pdf>.
13. Фролова Ю. Н. Самоопределение Каталонии в программах политических партий. *Вестник Пермского университета. Политология*. 2017. № 2. URL: <http://press.psu.ru>.
14. Что необходимо знать о референдуме в Каталонии. ТАСС. URL: <https://tass.ru>.
15. Ideological Declaration of the Esquerra Republicana of Catalonia. *DILINAME*. URL: <http://diliname.eu>.

Володимир Мельничук,
Національний університет «Острозька академія»

ЗІТКНЕННЯ ІНТЕРЕСІВ КНР ТА ІНШИХ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ В СХІДНІЙ АФРИЦІ

У статті розглянуто економічні та політичні інтереси КНР та інших світових держав у Східній Африці. Проаналізовано заходи, застосовані цими країнами задля досягнення своїх цілей, а також уже наявні та потенційно можливі позитивні і негативні наслідки зіткнення цих інтересів. Наведено оцінку та визначено перспективи дій цих країн у регіоні, відносин між ними та ризиків виникнення нових конфліктів, пов'язаних із зіткненням інтересів цих держав

Ключові слова: геополітичні інтереси, військова присутність, пірати, інвестиції, гуманітарна допомога, криза біженців.

Volodymyr Melnychuk

THE CLASH OF INTERESTS OF CHINA AND OTHER MAJOR STATES IN EAST AFRICA

The article deals with the economic and political interests of China and other world powers in East Africa. The measures taken by these countries to achieve their goals, as well as the existing and potential positive and negative consequences of the collision of these interests are analyzed. The assessment and prospects of actions of these countries in the region, the relations between them and the risks of new conflicts associated with the clash of interests of these States are given

Key words: geopolitical interests, military presence, pirates, investments, humanitarian aid, refugee crisis.

Актуальність. З початку нового тисячоліття економіка африканських країн на південь від Сахари пережила різкий бум. Цей сплеск був позначений швидким зростанням торгівлі та інвестицій на континенті – інколи його описують як «нову боротьбу за Африку», в якій спостерігалася конкуренція між США, європейськими країнами і Китаєм. Китай, однак, лідирує за багатьма напрямками,

і його глобальна конкуренція з США, що загострилась в останні роки, поширилась і на Східну Африку.

Метою статі є комплексне дослідження різних аспектів боротьби між КНР та іншими світовими державами за вплив і ринки в Східній Африці, а також позиції сторін та застосовані ними заходи.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Тема боротьби світових держав за вплив, ресурси і ринки в Східній Африці досліджувалась різними науковцями, але лише в окремих сферах, не акцентуючи увагу на комплексному вивченні питання. Окремої уваги заслуговує праця Концової Е. А., в якій вона досліджує політичні аспекти присутності КНР та реакцію на них США. Питанням цікавився також Кашин В. Б., який порівнював характер гуманітарної та іншої допомоги з боку Китаю та Сполучених Штатів країнам регіону, Мечетна Н., яка розкрила сутність та характер інвестиційних потоків та ін. В процесі дослідження було також проаналізовано ряд статистичних даних, наприклад Xinhuanet, матеріалів інформаційних агентств, таких як Reuters тощо. При цьому проблема потребує подальшого систематичного вивчення, обумовленого постійною зміною ситуації в регіоні.

Для США імперська напруженість була виражена останнім часом у зв'язку з торговельною війною з Китаєм. Але зростання Китаю як світової держави прискорило це суперництво на кілька років. Крім боротьби за доступ до ресурсів, імперіалізм – це конкурентне прагнення до домінантного контролю над ресурсами і ринками. Африка є найважливішим компонентом стратегічних цілей Китаю та США в області економічного зростання і гегемонії [5].

США до 2000 р. не звертали уваги на китайські наміри втручатись в економічну зону Східної Африки. Конфронтація розпочалась з початку тисячоліття після досить значних і постійно зростаючих досягнень КНР в Африці в цілому. На китайські компанії припадає близько 12% індустрії континенту, на суму близько 500 мільярдів доларів. У 2012 році Китай став найбільшим торговельним партнером Африки і американо-африканська торгівля почала скорочуватися, а США різко відвернулися від африканського імпорту нафти до внутрішнього виробництва. Робочі місця, створені китайськими прямими іноземними інвестиціями (ПІІ) у 2016 році, подвоїлися в порівнянні з попереднім роком і тепер більш ніж у три рази перевищують кількість створених американськими інвестиціями [2].

За даними дослідників, роль Китаю на Африканському континенті була визначена фінансуванням більше 3000, в основному критичних, інфраструктурних проектів. Китай надав більш ніж \$86

млрд. комерційних кредитів урядам африканських країн і державних утворень в період з 2000 по 2014 рік, у середньому близько \$6 млрд. на рік, у результаті Китай став найбільшим кредитором, надавши більше 14% кредитів сумарно країнам на південь від Сахари. Китай також представляє приблизно половину міжнародних підприємств Східної Африки в будівництві [9].

Як правило, будівництво інфраструктури китайськими компаніями в східноафриканських державах забезпечується за рахунок нафтових або мінеральних доходів, які характеризуються як бартерні угоди «нафта в обмін на інфраструктуру». Ці домовленості означають, що африканські країни мають можливість намітити незалежний курс, вільний від обтяжливих умов західних транснаціональних корпорацій та міжнародних фінансових установ (МФУ), Міжнародного валютного фонду і Світового банку, при цьому співпрацюючи тільки з Китаєм. Африканська боргова криза 1980-х і 1990-х років була викликана заходами жорсткої економії в рамках програм структурної перебудови (МФУ), коли кредити супроводжувалися жорсткими умовами приватизації, дерегуляції, різкого скорочення національних бюджетів і запровадження ставок повернення позик [8; 10].

Таким чином, слідом за рецесією середини 70-х років неоліберальна політика та структурна перебудова заклали основу для відновлення глобальної прибутковості за рахунок сприятливих для Заходу умов торгівлі та інвестицій – політики, яка представляла собою нічим не стримувану атаку на африканські робочі класи і сприяла появі боротьби за інвестиції в Африці і її швидкому економічному зростанню. Примітно, що Китай зміг скористатися тією ж неоліберальною реструктуризацією для забезпечення свого власного масового зростання, що й інші конкуренти на Заході в Африці, такі як Росія та Індія. Таким чином, у той час як США залишаються найбільшим інвестором на континенті, з приблизно 50 мільярдами доларів інвестицій, політика, яка сприяла цьому зростанню, парадоксально посилила своїх конкурентів [3].

Істотний компонент американських інтересів у Східній Африці – це доступ до нафтових ресурсів. США прагнуть поставити під контроль перспективні нафтові родовища в Південному Судані та Ефіопії. У 2015 р. приблизно 25 % імпортованої в США нафти надійшла з Африки. Відомо, що основна частка імпорту США та Китаю зі Східної Африки припадає на нафтопродукти, мінерали, руди і метали 90 і 91 % відповідно. Із запропонованих Вашингтоном іні-

ціатив не ясно, чи мають намір США диверсифікувати структуру своїх закупівель в країнах континенту чи ні [1; 6].

Американські інвестиції в Східну Африку сконцентровані у видобувному секторі (60 %), в основному у видобутку сирової нафти. Дані за обсягами і напрямками китайських інвестицій в Східну Африку різняться, оскільки офіційна статистика тут часто буває суперечливою або просто малодоступною. Як би там не було, китайські нафтові компанії вже придбали значні частки власності у сфері нафтових свердловин у більшості багатих ресурсами африканських країн. На думку ряду аналітиків, інвестиції США і КНР у нафтогазову промисловість країн континенту є порівнянними, і можна сказати, що головний вектор суперництва КНР і США нині лежить в області доступу до вуглеводневих ресурсів регіону. При цьому варто зауважити, що саме в Східній Африці переважає китайський капітал, в той час, як він менше присутній в інших регіонах континенту, просунуті видобувні технології забезпечують високу конкурентоспроможність американських фірм в нафтогазовому секторі Східної Африки, особливо в сфері глибоководного буріння, обладнання свердловин і проектного менеджменту. У китайських фірм тут поки є певні складнощі через брак високих технологій і потужностей. Однак китайські компанії більше працюють в інших країнах, ніж США, та й швидко прогресують в ступені оснащення [4; 9].

Більш активна економічна участь Китаю підвищила рентабельність його відносин з Африкою як у фінансовому, так і в стратегічному плані, для обох сторін. Як і у випадку з США – з африканським командуванням (AFRICOM) і мережею баз дронів і навчальних об'єктів по всій Африці – військовий слід Китаю на континенті також розширився, з новою військовою базою і зростаючою роллю у миротворчих військах ООН. Ці заходи значно посилили напруженість між великими державами в Африці. У 2018 р Комітет збройних сил США заявив про те, що вони «ретельно стежили за китайським вторгненням і військовою присутністю в Джибуті» [7].

При цьому варто враховувати, що і самі США добре знайомі з нав'язуванням руйнівної політики з єдиною метою створення дружніх до інвесторів африканських економік – і решти глобального Півдня – і завжди готові застосувати військові сили в міру необхідності для захисту своїх інтересів. Глобальне падіння цін на сировинні товари в 2014-2015 роках завдало економічної шкоди африканським нафтовидобувним країнам, доходи яких в значній мірі залежать від високих цін на нафту. Хоча, за показниками Світового банку, серед-

ній валовий внутрішній продукт (ВВП) цих країн в 2018 р. незначно зріс вище 3%, а майбутні падіння цін на сировинні товари обіцяють нові раунди допомоги з боку МФУ, більші скорочення бюджетів і договори на умовах жорсткої економії, що гарантовано вдарить по населенню, що знаходиться поза межею бідності чи наближене до неї. Таким чином, нестабільний ринок і нестача грошових коштів для нафтовидобувних країн змусять китайських кредиторів залучати власні кредити [24; 5].

Офіційний Пекін впевнений, що програючи в легальній боротьбі, США використовують інші методи, суть, яких – принцип «розділяй і володарюй». Спонсоруються, створюються, підтримуються поставками зброї і навчанням фахівців у американських військових центрах різного роду сепаратистські, повстанські рухи в Африці. А після початку конфлікту США або інша країна, наприклад, Франція виступають в ролі «третейського судді», підсилюють свої позиції в регіоні. Крім того, США різко посилили свою військову присутність в Африці, в тому числі використовуючи привід боротьби з «міжнародним тероризмом».

Зародження і розквіт сомалійського піратства. Цікаво, що в 2006 році, після проведення 3-го саміту «Китай–Африка», КНР посилив свою присутність в Африці і одночасно активізувалися сомалійські пірати. Фактом, що це підтверджує є те, що Вашингтон і Лондон – головні противники посилення антипіратського законодавства.

Влітку 2011 року Південний Судан отримав незалежність. Судан був розділений на дві держави. Китай отримав серйозний удар, тому що доводиться, багато в чому, заново вибудовувати відносини з двома новими державами. До того ж два нафтоносних райони – Аб'ей і Південний Кордофан, залишилися спірними територіями, а боротьба за них може привести до нової війни на суданській території. КНР впевнена, що переворот був профінансований США [3].

Нова боротьба за Африку лише розпалює «неоколоніальне» суперництво між найбільшими державами світу, насамперед між США і Китаєм. Хоча ВВП піднявся на нові висоти під час цього безпрецедентного буму, суворе реальність полягає в зростаючій нерівності між більшістю континенту та африканськими правлячими класами, багато з яких є активними партнерами з глобальним капіталом. Стрімке зростання прибутків, економічна нестабільність і милітаризація в Африці обіцяють лише нестабільність, зростання експлуатації і насильства. Активісти соціальної справедливості обговорюють характер ролі Китаю на континенті, вирішальне питан-

ня, що стоїть перед антиімперіалістичними лівими, оскільки ставки на боротьбу будуть тільки рости [10].

Посилаючись на вище сказане, можна стверджувати, що Східна Африка, так само як і весь континент загалом стала ареною боротьби впливу і капіталів між США та КНР. Вони змагаються між собою шляхом фінансування проєктів, інвестицій, військової присутності, гуманітарної допомоги, тощо, за право контролю ринків і родовищ цінних копалин. У цій боротьбі сторони застосовують різноманітні як легітимні, так і незаконні засоби, проводячи власну пропаганду, фінансування громадських рухів (часто радикальних) і т. д. При цьому можна впевнено заявити, що США поступово втрачатимуть свої позиції, оскільки пропозиції і умови КНР є для них більш вигідними. Вже зараз Китай наближається до паритета в питанні впливу та капіталу в регіоні і, якщо тенденції не змінюватимуться, в найближчі 10 років отримає першість.

Окрім США в Східній Африці також має інтереси і ЄС. Варто зазначити, що інтереси ЄС та окремих європейських країн – це не одне й те саме. Європейські країни вирішують в Африці в основному свої національні проблеми, пов'язані з інтересами національного бізнесу і, в ряді випадків, з інтересами національної безпеки.

Інтереси керівництва ЄС набагато ширші. Одним з головних завдань є зниження міграційного тиску з Африки. Щорічно десятки тисяч людей намагаються перебратися з африканського континенту в Європу, часто ризикуючи при цьому своїм життям. Очевидно, що ключове вирішення питання про зменшення міграції з Африки до Європи лежить не в області заходів, що застосовуються проти мігрантів. Воно полягає в істотному підвищенні рівня життя і в забезпеченні стабільного зростання африканських економік. Ці цілі були заявлені в 2000 р. на зустрічі в Лумі і регулярно повторювалися на наступних зустрічах – у Лісабоні (2007 р.) і Тріполі (2010). Крім цього, ЄС наполягає на заходах, що перешкоджають зміні клімату. Забезпечення стабільного розвитку африканських держав вимагає значних інвестицій в інфраструктуру, в промисловість, сільське господарство, освіту. І це не чиста благодійність. Основна мета проведеної ЄС політики – через стабілізацію економічної ситуації в Африці зменшити міграційний тиск на Європу [8].

Проте інтереси Європейського союзу не обмежуються проблемами розвитку держав Африки. Велике значення має африканський ринок, що швидко розвивається та який в умовах кризи в деяких європейських країнах може сприяти поліпшенню економічної ситуації в Європі. З цією метою країни ЄС ведуть переговори про

зниження тарифів і прагнуть розширити вплив ТНК на континенті, забезпечуючи їм доступ до уже відомих джерел сировини (нафта, алмази, мідна руда та ін.) [6].

Слід зазначити, що в багатьох випадках Європа не розглядає країни Африки в якості рівноправних партнерів. Вона часто використовує «ринкову силу», тобто існування розвинених торгових мереж, які дозволяють різко знижувати транзакційні витрати. Наприклад, в Європі торгові мережі ринку квітів зосереджені в Нідерландах. Основний потік квіткової продукції йде в інші країни з Амстердама. При цьому різниця в цінах величезна: наприклад, у Кенії вони в десятки разів нижче, ніж в Амстердамі, але кенійські квіти продаються через голландські фірми, у результаті чого більша частина прибутку осідає в Нідерландах [4].

Ширше співпрацювати з країнами Східної Африки ЄС також не може через власні принципи – не співпрацювати з авторитарними та диктаторськими режимами, політично нестабільними урядами, яких у Східній Африці більшість. Таким чином, вони залишають простір для Китаю, який не звертає увагу на режими, з якими співпрацює, концентруючись виключно на власній економічній вигоді [1].

З одного боку, європейці продовжують експлуатувати африканські країни, використовуючи «ринкову силу». З іншого боку, торговельне партнерство обумовлює необхідність інвестування в бізнес у цих країнах, що, в кінцевому рахунку, веде до економічного зростання в Африці. Загалом політика ЄС має менше експлуаторських ноток, ніж китайська, але підкріплена потужним колоніальним минулим, що має не радикальний, але згубний вплив на розвиток африкансько-європейських відносин. Ще одним фактором є те, що Китай вже має більший вплив на більшій території Східної Африки, в той час як країни Європи співпрацюють з Північною та Північно-Східною Африкою, тому не варто говорити про серйозні конфлікти між ЄС та КНР в плані боротьби за сфери впливу в найближчі декілька років, оскільки проблема мігрантів не може за своєю суттю породити проблему між згаданими акторами. Але загальні тенденції «неоколоніалізму» та сучасний стан справ у регіоні показують, що з часом Східна Африка може опинитись на кордоні конфлікту між зовнішніми економічними зонами (або як їх називають деякі більш сміливі аналітики – новими колоніями) європейських країн та Китаю.

Джерела та література:

1. Битва Китая и Запада за природные ресурсы Африки. 2011. URL: <https://topwar.ru/7309-bitva-kitaya-i-zapada-za-prirodnye-resursy-afriki.html>.
2. Борьба за влияние в Африке. 2017. URL : <http://www.geopolitics.ru/2014/01/borba-za-vliyanie-v-afrike/>.
3. «Борьба только начинается»: с чем связан рост конкуренции стран за экономическое влияние в Африке. 2018. URL: <https://russian.rt.com/business/article/551035-afrika-ekonomika-vliyanie>.
4. Концова Е. Особенности политического присутствия Китая в восточной Африке. Санкт-Петербург. URL: https://dspace.spbu.ru/bitstream/11701/2930/1/magisterskaya_dissertaciya_Koncova_.pdf.
5. Пономаренко Л. КНР – Африка: Новые ориентиры взаимоотношений. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/knr-afrika-novye-orientiry-vzaimootnosheni>.
6. Фам П. Китай и Африка: риски и перспективы. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/world/kitay-i-afrika-riski-i-perspektivy-1209216.html>.
7. Brautigam D. 5 Myths about chinese investment in africa. *Foreign Policy*. December 4, 2015. URL: <http://foreignpolicy.com/2015/12/04/5-myths-about-chinese-investment-in-africa/>.
8. China's Expanding Military Footprint in Africa URL: <https://www.eurasiareview.com/12092017chinas-expanding-military-footprint-in-africa-analysis/>.
9. Facts and figures: statistic summary on the economic sino-african relations. UR: http://english.xinhuanet.com/documents/201405/06/c_133313059.htm.
10. What Will the US-China Trade War Mean for Africa?. 2018. URL: <https://thediplomat.com/2018/10/what-will-the-us-china-trade-war-mean-for-africa/>.

Ольга Пенчак,

Хмельницький національний університет

ТЕРОРИЗМ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто новітні методи тероризму ХХІ століття та їх вплив на міжнародні відносини. Також, визначено характерні ознаки сучасного тероризму та виокремлено термін «гібридний тероризм».

Ключові слова: *тероризм, міжнародні відносини, кібервійна, міграційна криза, релігійний тероризм, гібридний тероризм.*

Olga Penchak

TERRORISM IN INTERNATIONAL RELATIONS BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article researches the latest methods of terrorism of the XXI century and its influence on international relations. It also defines characteristic features of modern terrorism and emphasizes the term «hybrid terrorism».

Key words: *terrorism, international relations, cyberwar, migration crisis, religious terrorism, hybrid terrorism.*

Тероризм є достатньо складним феноменом, який постійно змінюється. Його мотивації, механізми фінансування та підтримки, методи атаки та вибору цілей еволюціонують, і це перетворює тероризм на глобальну загрозу для міжнародних відносин і суспільства в цілому.

Науково-технічний прогрес, створивши нові інформаційні технології, в короткі терміни революційно трансформував процеси створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Сьогодні його результати нерідко використовують і злочинці. Проникнення в інформаційну сферу та її використання кримінальними, в тому числі й терористичними елементами породило явища, які називаються кіберзлочинністю і кібертероризмом.

Кібертероризм є однією з форм маніпулятивного впливу на суспільну свідомість, коли для досягнення своїх політико-ідеологічних цілей і установок терористи використовують комп'ютери, спеціальне програмне забезпечення, телекомунікаційні мережі, а також інші сучасні інформаційні технології, забезпечуючи тим самим несанкціонований доступ до тих чи інших ресурсів. Демонстрація терористами можливості доступу до них, а також об'єктів і систем, й додатково, загроза використання цієї можливості на шкоду суспільству впливає на психологічний стан і поведінку людей.

На сьогодні кібертероризм є одним із найнебезпечніших видів злочинності. Кібератаки можуть завдати значної шкоди на локальному, державному та навіть міжнародному рівні. Більше того, зовнішні кібератаки можуть робитись і задля більш серйозних цілей, ніж пасивний збір даних, а об'єктами кібертероризму можуть бути грошова і секретна інформація, апаратура контролю над космічними приладами, ядерними електростанціями, воєнними комплексами, головні комп'ютерні вузли тощо [55, 8].

Сьогодні терористи активно використовують Інтернет для поширення своєї пропаганди на веб-сайтах, форумах, включаючи форму відеороликів, передусім для повідомлення про свої успіхи та залучення прихильників. В історії Інтернету є низка випадків руйнування у політичних цілях стартових сторінок веб-сайтів (зокрема, військових чи урядових). Відомі й кібератаки, що мали на меті перевантаження серверів і блокування доступу до них.

Аналіз відомих кібератак показує, що ІКТ вже засвоєні міжнародними терористичними й екстремістськими організаціями (ХАМАС, Аль-Каїда), і національними сепаратистськими рухами. На думку експертів, проблема не стільки у кібертероризмі, скільки у кіберзлочинності, навіть, у можливості початку кібервійни [1].

Серед подій попередніх років найбільший резонанс викликала російська кібератака з використанням вірусу NotPetya 27 червня 2017 року, що була проявом кібервійни майже у всіх сенсах. Метою атаки було паралізувати важливі комп'ютерні системи, а також порушити роботу українських держустанов, фінансового і енергетичного секторів економіки. Зокрема, зупинилася робота сайтів «Укренерго», «Київенерго», «Укртелекому», «Нової пошти», «Ощадбанку», «Укргазбанку», «ОТП Банку» та інших. Впродовж кількох годин після першої появи вірус поширився по незліченній кількості українських комп'ютерів та по всьому світу, завдавши мільйонних збитків багатьом міжнародним компаніям [2].

Росія активно використовує кібертероризм у веденні гібридних воєн (проти України та проти Грузії у 2008 році), з метою шпигунства, а також втручання у внутрішні справи інших держав, зокрема у виборчий процес. Представник США Сьюзан Девіс, автор доповіді Комітету з питань науки і технологій «Втручання Росії у процеси виборів і референдумів в державах-членах НАТО», наводить приклади втручання РФ у президентські вибори в США 2016 р., референдум про Brexit у Великобританії в 2016 р. і загальні вибори у 2017 р., президентські вибори у Франції 2017 року, парламентські вибори в Німеччині 2017 р., у події в Іспанії під час конституційної кризи, викликаного процесами в Каталонії 2017 року.

При цьому, як зазначає автор, використовується одна типова схема – несанкціоноване втручання в мережі політичних партій і урядових структур, злам особистої і професійної пошти, викрадення персональних даних, системні викиди викраденої інформації з наступним масовим поширенням в соціальних медіа, тиражування «ботами», «тролями» й іншими засобами. Також практикується передача інформації в публічний простір пресою, яка знаходиться під традиційним впливом; формування помилкової і брехливої інформації органами, контрольовані російським урядом [5].

Окрім Росії, країнами-потенційними носіями кібертероризму вважаються Іран, Ірак, Південна Корея та Китай [9].

Якщо поглянути кількість терактів у світі, то видно, що починаючи з 2011 року вона різко зросла. Наприклад, якщо 2008-го у світі було скоєно 4795 атак, 2010-го – 4785, то 2011-го вже 5013, а 2012-го – 8500 атак. У піковий 2014 рік у світі було скоєно 16 860 терактів. Більшість з них була здійснена терористичними організаціями, які позиціонують себе як релігійні. До них відносяться «Ісламська держава» (1132 атак у 2016 році), «Ісламський Емірат Афганістан» (848 атак), «Аль-Каїда» (539 атак), «Боко харам» (192 атаки) та інші [6].

У новітній історії релігійний тероризм за своєю метою переважно є або засобом боротьби проти іновірців та їх святинь у певній державі чи поза її кордонами, або більш глобальним проектом – спробою встановити тотальну релігійну владу в світі та досягти у такий спосіб вдосконалення суспільства.

За різними оцінками, найбільш небезпечними є ісламістські або джихадистські організації та групи. Їхня діяльність не лише призводить до величезних людських та матеріальних втрат, але й створює численні регіони нестабільності та спричиняє напругу в міжнародних відносинах.

Зокрема, конфлікти в Лівії та Сирії стали ареною зіткнення геополітичних інтересів декількох впливових гравців – США, Росії, Туреччини, Ірану, Ізраїлю, Саудівської Аравії, ЄС. Вони приймають участь у конфліктах, постачаючи озброєння, техніку та бойовиків ворогуючим сторонам.

Події «арабської весни», конфлікти в Лівії та Сирії, загострення ситуації в Іраку та Афганістані спричинили найбільшу міграційну кризу в історії Європи. Як наслідок, величезний наплив мігрантів у країни Європейського Союзу викликав побоювання щодо посилення терористичної загрози, зокрема через можливість проникнення на території західних держав бойовиків терористичних організацій під виглядом біженців.

Крім того, міграційна криза загрожує розколом в Євросоюзі на підґрунті розподілу потоку біженців. Німеччина, Франція, скандинавські країни виступають за спільне рішення проблеми, в той час як у Прибалтиці, Угорщині, Чехії, Словаччині, Великій Британії сильними є антимігрантські настрої. Відбувається також посилення соціальної напруги серед населення європейських країн, дії чинної влади викликають загальне невдоволення, що зрештою призводить до підвищення рівня підтримки праворадикальних політичних партій. «Фідес» та «Йоббік» в Угорщині, «Право і справедливість» у Польщі, «Національний фронт» Марін ле Пен у Франції, «Партія свободи» Нідерландів та «Австрійська партія свободи», «Ліга Півночі» в Італії – ці партії відіграють все більшу роль у політичному житті європейських країн [4].

Міграційну та політичну кризу в країнах Європейського Союзу для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей вміло використовує Росія. Кремль проводить експансіоністську політику, метою якої є провокування хаосу. Для цього застосовуються кібератаки, дезінформація, маніпуляції, пропаганда, а також фінансування популістських політичних партій. Таким чином, РФ не лише відвертає увагу західних держав від «українського питання», але й сприяє приходу до влади політичних сил, лояльних до її зовнішньої політики. В перспективі це могло б забезпечити скасування санкцій та задоволення інших економічних та геополітичних інтересів РФ, зокрема будівництва магістрального газопроводу «Північний потік-2».

Туреччина також намагалася використати ситуацію з мігрантами для задоволення власних інтересів. Під час екстреного саміту в Брюсселі в березні 2016 року вона не погодилась на обіцяне виділення ЄС 3 млрд. євро і вимагала більше грошей та безвізового

режиму для своїх громадян уже найближчим часом, а також прискорення переговорів про вступ до ЄС [7]. Після того як Туреччина погодилася розмістити у себе біженців, європейські країни вирішили прискорити переговори про членство країни в ЄС. Проте 15 липня 2016 року в Туреччині сталася спроба перевороту. Після цих подій Європарламент закликав заморозити переговори про вступ Туреччини в ЄС [3].

Загалом, сучасний тероризм – це не просто окремі групи, які атакують цивільне населення, щоб привернути увагу до своїх політичних вимог. Сьогодні справжня мета терористичних актів не оголошується, і досить складно визначити, хто насправді стоїть за їх вчиненням. Інформаційна війна з використанням кібератак, втручання у вибори та маніпулювання суспільною думкою, роздмухування кризових ситуацій, застосування хімічної зброї – все це новітні методи терористичної діяльності. Ними послуговуються не лише терористичні організації, але й спецслужби окремих держав. Власне, за рахунок постачання фінансів та озброєння екстремістським угрупованням, ці держави поширюють свій вплив та сприяють досягненню своїх геополітичних цілей.

Отже, головні риси, що відрізняють сучасний тероризм від тероризму «традиційного», наступні:

- використання нетипових методів тиску й насильства;
- опосередкованість тероризму в міжнародних відносинах;
- приховування справжньої мети застосування або погрози застосування насильства;
- спрямованість тероризму на дискредитацію та знищення системи міжнародної безпеки та системи міжнародних відносин в цілому.

Все це вказує на виникнення нового соціально-політичного феномену – «гібридного тероризму».

Джерела та література:

1. Акчурін Ю.Р. Кіберзлочинність та кібертероризм як загроза інформаційній безпеці: міжнародно-правовий аспект. *Інформація і право*. № 1. Київ, 2011. С. 76 – 81.
2. Нерассказанная история NotPetya – самой разрушительной кибератаки в истории. URL: <https://ain.ua/2018/08/24/notpetya-istoriya/>.
3. «Политические препятствия»: почему Турцию не берут в ЕС. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2018/11/22_a_12068965.shtml?updated.
4. Правопопулістські партії Європи: небезпечний крен. URL: <https://www.dw.com/uk>.

5. Росія втручалася у вибори і референдуми за однією схемою – НАТО. URL: <https://www.unian.ua/world/10132424-rosiya-vtruchalasya-u-vibori-i-referendumi-za-odniyeyu-shemoyu-nato.html>.

6. Сучасний тероризм: напівдержави, вовки-одинаки та атаки смертників. URL: <https://tyzhden.ua/World/210020>.

7. Туреччина вимагає безвізового режиму і членства в ЄС в обмін на проблему біженців. URL: <https://tsn.ua/svit/turechchina-vimagaye-bezvizovogo-rezhimu-i-chlenstva-v-yes-v-obmin-na-problemu-bizhenciv-605984.html>.

8. Яцик Т. П. Особливості інформаційного тероризму як одного із способів інформаційної війни. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 55-60.

9. Wilkinson P. The Laws of War and Terrorism. N.-Y., 1989.

Ярослав Смірнов,

Національний університет «Острозька академія»

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПРЕЗИДЕНТА ФРАНЦІЇ ЕММАНУЕЛЯ МАКРОНА

У статті досліджується зовнішньополітична стратегія президента Франції Еммануеля Макрона. Особливу увагу приділено відносинам Франції з США, Німеччиною, Великобританією та Російською Федерацією. Також, аналізується роль Франції у вирішенні україно-російського конфлікту та проблем на Близькому Сході.

Ключові слова: Еммануель Макрон, голлізм, зовнішня політика, Франція.

Yaroslav Smirnov

THE FOREIGN POLICY STRATEGY OF THE PRESIDENT OF FRANCE EMMANUEL MACRON

The article examines the foreign policy strategy of the French President Emmanuel Macron. Particular attention is paid to relations between France and the United States of America, Germany, the United Kingdom and the Russian Federation. Also, analyzed the role of France in solving the Ukrainian-Russian conflict and problems in the Middle East.

Key words: Emmanuel Macron, hollism, France.

Актуальність. Ні в кого не виникає сумнівів, що однією із найбільш впливових держав світу як в історичному дискурсі, так і в сучасних умовах є Франція, оскільки від політичних рішень вищого керівництва цієї держави залежить вирішення цілої низки проблем міжнародного характеру. Не стала винятком і сучасна геополітична ситуація в світі, оскільки Франція відіграє одну із ключових ролей у встановленні миру, безпеки та стабільності в світі, а також є однією із домінуючих держав-членів ЄС. Крім того, Франція відіграє важливу роль у врегулюванні конфлікту на Донбасі, будучи однією із учасниць Мінського процесу, а також у вирішенні сирійської кризи.

14 травня 2017 року відбулась епохальна подія в історії сучасної Франції, оскільки в цей день було обрано наймолодшого в історії П'ятої Республіки президента – Еммануеля Макрона, лідера партії «En Marche» [5]. Проте, його правління впродовж фактично двох років є неоднозначним, як з точки зору внутрішньої політики, обумовлене рухом «жовтих жилетів», учасники якого незгодні з внутрішніми реформами глави держави, так і з точки зору зовнішньополітичного курсу обраного президентом. Саме це й зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження зовнішньополітичної стратегії Еммануеля Макрона.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти зовнішньополітичного курсу Еммануеля Макрона досліджували наступні дослідники: Т. Зверева, К. Зуєва, Н. Тарасенко, Н. Михеева, Є. Обичкіна та інші. Проте, незважаючи на дослідження вказаних науковців, зовнішньополітичний курс Еммануеля Макрона залишається одним із найбільш обговорюваних та досліджуваних у сфері зовнішніх зносин на сучасному етапі.

Формування сучасної політичної системи Франції відображає певною мірою національну специфіку країни, її історію та ментальні особливості. Тому стало цілком закономірно, що на останніх президентських виборах перемогу здобув представник демократичних сил Еммануель Макрон, який у другому турі отримав 66,1% голосів, а його опонент – представниця ультраправого табору Марін Ле Пен – 33,9% [17].

Після перемоги перші дипломатичні кроки Е. Макрона виявили його відданість до традицій П'ятої Республіки, причому більшою мірою стосовно зовнішньополітичного курсу Шарля де Голля та Франсуа Міттерана, ніж «атлантистів» Ніколя Саркозі і Франсуа Олланда. Це, перш за все, стосується географічних та ідеологічних рамок, в яких президент планує реалізацію французьких зовнішньополітичних інтересів. З позиції Е. Макрона, першочерговими геостратегічними інтересами Франції є Європа на чолі з франко-німецьким тандемом, а також Середземномор'я та Африка. Це дійсно відповідає сучасній геополітичній обстановці в регіоні, оскільки Франція і Німеччина нині фактично визначають зовнішньополітичний вектор ЄС; ідеологічно – це відданість демократичним цінностям, соціальної моделі ЄС і глобальної місії Франції стосовно їх захисту, причому, за відсутності явного атлантизму. В зв'язку з цими пріоритетними напрямками від своїх попередників Н. Саркозі і Ф. Олланда Еммануель Макрон успадкував твердість і послідов-

ність у зовнішній політиці, і намір говорити від імені Франції та навіть Європи в першій особі [7, 140].

З вищезазначеного випливає, що сучасний Президент фактично намагається пожавити євроінтеграційний проєкт як дієвий інструмент відновлення французького лідерства в світі. Варто зазначити, що Франція, станом на 2018 рік, посідає 7-ме місце за показником ВВП в світі та 3-тє в європейському регіоні [14]. Проте, в сучасних умовах, французька влада не може змагатися з такими супердержавами як США, Китай чи Російська Федерація, зважаючи на відсутність досить значного військового потенціалу. Проте, незважаючи на це, намагання утвердитися на передових ролях в Європі та світі є важливим напрямом зовнішньополітичної стратегії Президента. Отже, той факт, що метою свого президентства Е. Макрон проголосив відновлення авторитету і ролі Франції на міжнародній арені свідчить про його намагання посилити вплив П'ятої Республіки в міжнародних відносинах.

Разом з тим, необхідно зауважити, що Еммануель Макрон – фігура досить незвичайна на французькій політичній авансцені. Це зумовлюється тим, що він демонструє набір якостей, які роблять його політику важкопрогнозованою. Це відсутність будь-яких ідеологічних прив'язок, суголосний прагматизм і, до того ж, відсутність серйозного досвіду в проведенні зовнішньої політики. Наприклад, в інтерв'ю журналу «Le Point» він прямо заявив: «Франція повинна знову стати великою державою. Це необхідність» [15]. Це дало підставу французькій та міжнародній пресі вважати Макрона спадкоємцем голлістських традицій [3, 168]. Але, при цьому, слід зауважити, що в інтерв'ю він не наводив конкретних аргументів, за допомогою яких буде намагатися зробити Францію однією з домінуючих держав на міжнародній арені.

Отже, можемо констатувати, що нині зовнішньополітичний курс діючого Президента Франції фактично відтворює концепцію голлізму.

Варто зазначити, що голлізм – це намагання до національного ідеалу, який уособлює віру в те, що всі, хто має спільну історію та культуру, повинні бути автономними, об'єднаними на власній батьківщині та відрізнитися від інших суб'єктів. Так, зокрема, сучасне тлумачення цього терміну включає відданість нації власним інтересам через самостійництво і національно-визвольний рух, а також як виняткову форму ідеологічної зверхності. Фактично, це поняття виступає ідеальним втіленням національної самосвідомості та самоідентифікації держави, але акцент робиться на пріоритет-

ності певних цінностей, єдності й солідарності нації, національній державності. За своєю сутністю він є засобом захисту національних інтересів, наслідком нерівноправного становища французького народу в системі держав повоєнного світу. Проте, відчувається його значна амбівалентність, тобто внутрішня суперечливість у сучасній політичній свідомості, тому що саме в цей час відбувається найбільш інтенсивна адаптація державно-політичного механізму Франції до новітніх засад світового устрою [4].

Варто зазначити, що початок президентства Е. Макрона збігається із загостренням політичної боротьби за домінування в системі міжнародних відносин, обумовленої процесом їх переформатування – від безумовного глобального лідерства США у світі, до виникнення так званої багатопolarity, тобто цілого ряду самостійних центрів сили, що формуються на регіональній основі. На цей час уже виразно позначилася криза американського політичного істеблішменту і, як результат, американської зовнішньої політики, що проявляється в непередбачуваних діях новообраного глави держави Дональда Трампа на міжнародній арені, зокрема виходу США з кліматичної угоди, запровадження торгових мит проти ЄС, неоднозначними висловлюваннями щодо КНДР та Росії.

Разом з тим, сприятливі умови для дипломатичної активності Е. Макрона створили й політичні процеси, які відбуваються в Європі, а саме зниження зовнішньополітичної активності Великобританії через Брекзйт, а також Німеччини – внаслідок виборів до Бундестагу та заявою Ангели Меркель що це її останній термін на посту канцлера Німеччини. Вищезазначені обставини дійсно сприяють утвердженню Франції як головної сили на Європейському континенті, але при цьому, щоб стати такою державою французькому президенту необхідно налагодити внутрішню політику [3, 162].

Так, слід зауважити, що досить активна діяльність новообраного президента в сфері зовнішньої політики має на меті зміцнити авторитет Франції не тільки в світі, але й всередині країни, оскільки його внутрішньополітична програма, розрахована на тривалий термін. Проте непопулярні кроки Е. Макрона по підвищенню цін на палине внаслідок збільшення акцизного збору, спровокували небачений громадянський спротив, який одержав назву «Рух жовтих жилетів». Як наслідок, рейтинг підтримки президента всередині держави різко впав до 23% та майже побив «антирекорд популярності» французьких президентів [10]. Очевидно, що ця обставина змушує Е. Макрона відкладати питання зовнішньої політики, і, натомість, вирішувати внутрішні проблеми. Так, 17 грудня 2018 року, замість

того, щоб взяти участь у засіданні «Великої Сімки» та представити зовнішньополітичну програму й пріоритети Франції, очільник держави був змушений провести зустріч з членами громадянського суспільства та підприємцями щодо «Руху жовтих жилетів» [1].

Для вирішення проблеми «Руху жовтих жилетів» Національні збори Франції схвалили заходи, покликані посилити режим контролю за акціями протесту у відповідь на демонстрації. Так, зокрема, 5 січня 2019 року нижня палата Національних зборів Франції ухвалила «антихуліганський закон», що свідчить про те, що «Рух жовтих жилетів» набув реальної загрози для керівництва держави. Зокрема, однією з основних вимог протестуючих станом на лютий 2019 року є відставка Еммануеля Макрона з поста президента Франції [9].

Отже, внутрішня політика глави держави викликала конфлікти і протести всередині французького суспільства, що досить негативно грає йому на імідж, а тому зовнішньополітичні успіхи Франції в цих умовах для Е. Макрона будуть надзвичайно важливими, навіть для збереження посади, оскільки зараз є реальна можливість повторити долю Віктора Януковича. Тому, Е. Макрон, повинен не тільки вирішити внутрішні проблеми, але й зробити Францію ключовим суб'єктом зовнішньої політики в світі.

Одним із найбільш актуальних питань сучасної геополітики є так зване «питання Донбасу», де важливу роль відіграє Франція будучи однією з учасниць «нормандського формату». У вітальному листі президенту України Петру Порошенку від 22 серпня 2018 року Е. Макрон підтвердив відданість Франції та ЄС до поваги суверенітету та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах. Також, французький Президент зазначив, що Франція не визнає незаконної анексії Криму з боку Росії та вважає силовий перегляд кордонів таким, що суперечить міжнародному праву [8]. Окрім цього, слід відзначити жорстку позицію Президента Франції щодо захоплення Російською Федерацією українських моряків та суден поблизу Керченської протоки. Так, 28 грудня 2018 року у спільній заяві Еммануель Макрон та Ангела Меркель висловили негайну вимогу звільнити 24-ох українських моряків, а також забезпечити вільний, безперешкодний та безпечний транзит українських суден через Керченську протоку [16].

У цій ситуації Е. Макрон зходить у поглядах з Д. Трампом. Ця тема постійно звучить в їх численних телефонних переговорах, у ході яких розглядаються різні варіанти врегулювання конфлікту на Донбасі, ліквідації самопроголошених ЛНР і ДНР, відновлення контролю України над російсько-українським кордоном і розмі-

щення на всій території Донбасу миротворчих сил ООН. Причому Еммануель Макрон має можливість грати в розв'язанні конфлікту в Україні більш активну роль, ніж Дональд Трамп, оскільки Франція є учасницею Мінських угод. Тому, висувуючи різноманітні варіанти кроків по врегулюванню конфлікту, з яких слід почати процес нормалізації ситуації (припинення вогню і відведення важкої техніки з лінії зіткнення протиборчих сторін), що отримали назву «формула Макрона», Президент Франції по суті озвучував американську позицію. І французи, і американці схвалили законопроект про продовження особливого статусу Донбасу, прийнятий Верховною Радою України 5 жовтня 2018 року, стверджуючи, що він здатний допомогти врегулюванню конфлікту відповідно до Мінських угод [3, 165].

Але, незважаючи на засудження російської агресії на Донбасі та анексії Криму, Е. Макрон вважає, що українсько-російський конфлікт не повинен заважати діалогу Франції з Росією [11]. Тому, можна говорити про неоднозначність поглядів Е. Макрона стосовно Російської Федерації, і, як наслідок, спрогнозувати яким чином будуть розвиватися відносини між двома державами є досить проблематично.

Окрім відносин зі США та Російською Федерацією, особливу увагу Еммануель Макрон приділяє франко-німецькому співробітництву, оскільки є очевидним, що без взаємодії Франції з Німеччиною розвиток Європейського Союзу малоімовірний. Тому, для додаткового імпульсу цим зв'язкам і в ознаменування 55-річчя Єлисейського договору в січні 2018 року Е. Макрон запропонував підписати в урочистій обстановці новий Єлисейський договір [12]. Крім того, серед інших ідей Е. Макрона, спрямованих на розвиток франко-німецького співробітництва, є створення спільного Агентства інновацій, а також завершення протягом найближчих чотирьох років гармонізації французької та німецької систем оподаткування компаній. Так, зокрема, Е. Макрон вважає, що цей досвід поступово можна поширити на всі країни-члени Євросоюзу при посиленні контролю з боку центральних органів ЄС за виконанням цих загальних правил [2, 170]. Тому, співпраця Парижа з Берліном покликана як і раніше, залишатися мотором у справі реалізації європейського проекту. Отже, очевидно, що без Німеччини Франція нічого не зможе зробити в Європі, як і навпаки.

На відміну від Німеччини, зовсім інші підходи у Франції до відносин з Великобританією. Так, зокрема, в серпні 2018 року французький Президент відповів відмовою на прохання прем'єр-

міністра Великобританії Терези Мей підтримати Британію на саміті ЄС щодо її пропозиції по проведенню Брекзиту, щоб уникнути загрози виходу Великобританії з блоку без торгового договору. За словами Е. Макрона будь-яка спроба компромісу між позиціями Лондона і Брюсселя призведе до порушення балансу в ЄС [13].

Така точка зору Е. Макрона є досить жорсткою, оскільки вихід Великобританії з ЄС може негативно вплинути на функціонування ЄС в цілому. На сьогодні, ЄС ще не мав прецедентів виходу держав-членів, а тому, в цьому випадку, також складно спрогнозувати, яким чином будуть будуватися відносини ЄС та Франції з Великобританією після Брекзиту.

Разом з тим, зовнішньополітична стратегія нового Президента не обмежується Європою, а також направлена на врегулювання ситуації на Близькому Сході. Так, Е. Макрон запропонував створити контактну групу під егідою ООН з основних країн, залучених у вирішенні сирійської кризи. На відміну від свого попередника Ф. Олланда, сучасний глава держави не став вимагати від Б. Асада відставки в якості умови для врегулювання кризи, але підкреслив, що після закінчення війни в Сирії Франція і Європа повинні внести свій внесок в створення там правової та демократичної держави. Цей процес у Сирії, за його словами, повинен супроводжуватися судом осіб, відповідальних за скоєні злочини, а особливо – керівництва країни.

Еммануель Макрон також змалював і інші завдання французької дипломатії на Близькому Сході: насичений діалог з Йорданією, Єгиптом, країнами Перської затоки. Також він назвав Лівію «притулком терористів» і повідомив про свої посередницькі зусилля щодо примирення лівійських угруповань в ході процесу під егідою ООН. Окрім цього, Е. Макрон підкреслив, що Франція повинна захищати сусідів Лівії – особливо Туніс від виникнення можливих терористичних осередків [6, 191].

Таким чином, можемо констатувати, що Франція під керівництвом Еммануеля Макрона є одним із ключових суб'єктів зовнішньої політики по протидії тероризму.

Отже, проаналізувавши зовнішньополітичну стратегію Еммануеля Макрона, можна дійти до висновку, що в його діях вбачається прагнення до встановлення домінуючої ролі Франції на міжнародній арені, тобто відновлення політики голлізму. Але, при цьому, досить складно спрогнозувати його подальші кроки, особливо, це стосується відносин Франції з Російською Федерацією. При цьому, у відносинах з Німеччиною і Великобританією Е. Макрон займає

абсолютно різні позиції, якщо з першою він планує різноманітні проекти, то з другою, в зв'язку з ймовірним виходом з ЄС, навпаки. Крім того, позитивним є намагання врегулювати конфлікти в Україні та на Близькому Сході. Але, незважаючи на таку активну зовнішньополітичну діяльність, всі успіхи Президента будуть залежати від вирішення внутрішніх проблем, а тому, першочергово необхідно вирішити проблему пов'язану з «Рухом жовтих жилетів», оскільки вже сьогодні цей рух починає охоплювати й інші країни, що може призвести до абсолютно неочікуваних наслідків, не тільки для Франції, але і для Європи в цілому.

Джерела і література:

1. «Желтые жилеты» вместо G7: Макрон отменил важное выступление из-за беспорядков в стране. 17.12.2018 р. URL: <https://www.segodnya.ua/world/europe/zheltye-zhilet-yvmesto-g7-makron-otmenil-vazhnoe-vystuplenie-iz-za-besporyadkov-v-strane-1198701.html>.
2. Зверева Т. Программа реформирования ЕС Эммануэля Макрона. *Франция при президенте Эммануэле Макроне: в начале пути*. Москва, 2018. С. 168-176. URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2018/2018_03.pdf.
3. Зуева К. Атлантическое направление внешней политики президента Э. Макрона. *Франция при президенте Эммануэле Макроне: в начале пути*. Москва, 2018. С. 161-168. URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2018/2018_03.pdf.
4. Лозовицький О. Голлізм як взірець концепції переходу від залежного стану до національного піднесення. URL: <http://soskin.info/project/unsp/ukr/ch2/d2/2009/n1-2/200912.htm>.
5. Макрон став президентом Франції – офіційний результат. 08.05.2017 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39841503>.
6. Михеева Н. Восточно-средиземноморская политика Франции: упущенные возможности? *Франция при президенте Эммануэле Макроне: в начале пути*. Москва, 2018. С. 185-193. URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2018/2018_03.pdf.
7. Обичкина Е. Дипломатия Эммануэля Макрона: «новый курс»? *Франция при президенте Эммануэле Макроне: в начале пути*. Москва, 2018. С. 140-147. URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2018/2018_03.pdf.
8. Президент Франції Еммануель Макрон привітав Президента та народ України з нагоди Дня незалежності. 22.08.2018 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-franci-yi-emmanuel-makron-privitav-prezidenta-ta-na-49046>.

9. Проти «жовтих жилетів». Франція посилює закони. 06.02.2019 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4062177-proty-zhovtykh-zhyletiv-frantsiia-posyluiie-zakony>.

10. Рейтинг Макрона встановив новий антирекорд на тлі протестів. 04.12.2018 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/4/7090199/>.

11. Тарасенко Н. Візит до Росії президента Франції Е. Макрона в дзеркалі еволюції світової політики: підсумки й оцінки експертів. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. № 11. С. 17–29. URL: http://nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3643:zustrich-e-makrona-ta-v-putina-golovni-aktsenti&catid=64&Itemid=376.

12. Франція та Німеччина планують підписати новий договір про поглиблення співпраці. 21.01.2018 р. URL: <https://www.unian.ua/world/2357352-frantsiya-i-nimechchina-planuyut-pidpisati-noviy-dogovir-pro-pogliblennya-spivpratsi.html>.

13. Эммануэль Макрон отказался спасать Терезу Мэй от жесткого Брекзита. 30.08.2018 р. URL: <http://mk-london.co.uk/news/u489/2018/08/30/21051>.

14. GDP (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.

15. Macron – International: rompre avec le «néoconservatisme» // Le Point. 30.08.2017. URL: http://www.lepoint.fr/politique/macron-international-rompre-avec-le-neoconservatisme-30-08-2017-2153386_20.php.

16. Merkel, macron demand Russia release Ukrainian seamen. 28.12.2018 р. URL: <https://www.reuters.com/article/us-germany-france-russia/merkel-macron-demand-russia-release-ukrainian-seamen-idUSKCN1OR0U1>.

17. Présidentielle 2017 : les résultats officiels ville par ville. 14.05.2017 р. URL: <http://www.linternaute.com/actualite/politique/1357555-election-presidentielle-2017-resultat-macron-lepen-2eme-tour-direct/>.

Тетяна Чикунда,

Хмельницький національний університет

СУТНІСТЬ РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті проаналізовано різні наукові підходи щодо місця та ролі релігійного чинника в сучасних міжнародних відносинах. Окремий акцент зроблено на дослідженні впливу ісламського чинника на світові політичні процеси, з огляду на актуальність та неоднозначність цього впливу та стереотипи, які виникають стосовно «ісламського питання».

Ключові слова: *релігія, релігійний чинник, іслам, міжнародні відносини, фундаменталізм.*

Tatiana Chikunda

ESSENCE OF RELIGIOUS FACTOR IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL RELATIONS

The article analyzes various scientific approaches regarding the place and role of religious factor in contemporary international relations. A particular emphasis is placed on the study of the influence of the Islamic factor on world political processes, given the urgency and ambiguity of this influence and the stereotypes that arise in relation to the «Islamic question».

Key words: *religion, religious factor, Islam, international relations, fundamentalism.*

Релігія є відображенням світоглядної сфери життя як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Саме релігія виступає засобом духовного сприйняття та осмислення світу, є своєрідною системою координат у суспільстві та проявом життєвих цінностей індивіда. Як засвідчує людська історія, ніколи в минулому не існувало такого суспільства, котре не сповідувало б тієї чи іншої релігії. Релігія створювала і створює фундамент державотворчих процесів через формування колективної свідомості людської спільноти.

Дослідження впливу релігійного чинника на міжнародні відносини було і продовжує залишатися предметом наукових досліджень зарубіжних та українських науковців. Так на теренах західної науки викликають інтерес роботи знаного аналітика у галузі міжнародних відносин Дж. Тойнбі. Він розглядає процес становлення людської цивілізації крізь призму релігійного чинника, визначає, яку роль відіграє релігія в сучасних міжнародних відносинах, вказує на те, що релігійний чинник є одним з тих факторів, що спричиняють конфлікти на міжнародній арені [7].

Відомий американський політолог С. Хантінгтон сформулював твердження про те, що в майбутньому світові конфлікти матимуть не ідеологічне, а релігійне походження, оскільки саме релігія є найважливішою та визначальною ознакою цивілізації [8]. Дотичними до поглядів С. Хантінгтона є погляди М. Юргенсмейера – американського дослідника політичних релігій. Він обґрунтовує свою «цивілізаційну» концепцію релігійного націоналізму, що взяв верх над націоналізмом світським. Період кінця ХХ – поч. ХХІ ст., за Юргенсмейером, є періодом «терору з думкою про Бога» [10]. Поряд з цим, він акцентує увагу на тому, що релігійний націоналізм виник у відповідь на приховану форму культурного імперіалізму Заходу. Якщо у своїй теорії «зіткнення цивілізацій» Хантінгтон характеризує іслам як одну з головних загроз для західного світу, то, на противагу такому підходу до бачення ісламу, інший американський геополітик Збігнев Бжезинський, застерігає від нагнітання антиісламської істерії. Він наголошує на тому, що політика Заходу повинна стати більш гнучкою в оцінці ісламського чинника та звільнитися від стереотипів, які притаманні громадській думці в багатьох неісламських державах [20].

До виваженості в оціночних судженнях щодо ісламу закликає відомий британський фахівець у галузі міжнародних відносин Джон Л. Еспозіто. Він зауважує, що не слід спрощено сприймати іслам як «монолітне і однозначно вороже Заходу явище» [1, 276]. На думку Еспозіто ісламський рух є не чим іншим як відповіддю на «озахіднення» суспільства, адже для мусульман саме релігія є дороговказом у житті та рушійною силою.

З критикою «цивілізаційної теорії» виступає також британський політолог і спеціаліст з проблем Близького Сходу Ф. Холлідей. Дослідник вважає, що дії ісламістів та антизахідні настрої є не проявом «конфлікту цивілізацій», а викликані колоніалізмом і неоколоніалізмом [9].

Вагомий внесок у вивчення впливу релігійного чинника в цілому та ісламського зокрема на міжнародні відносини здійснили і вітчизняні дослідники В. Єленський, О. Саган, А. Сопко, А. Мармозова, Н. Каденко, О. Балягузова, М. Палінчак, Т. Пода, Д. Брильов, О. Коппель та О. Пархомчук та ін.

Так, В. Єленський, відомий український релігієзнавець, у процесі дослідження релігійної складової в системі міжнародної політики, дійшов висновків про те, що було б помилкою ігнорувати значення релігійного чинника в сучасних міжнародних відносинах, а особливо у вивченні причин міжнародного протистояння (конфліктів) та їх розв'язання [2].

На думку ще одного українського науковця, філософа О. Сагана, роль та специфіка релігійного чинника в міжнародних відносинах залежить від регіону та часу формування цих відносин [23]. Вчений наголошує, що релігійний чинник істотно впливає на формування системи міжнародної безпеки.

Феномен «політичної релігії» детально проаналізовано такими вітчизняними науковцями як Коппель О. та Пархомчук О. Ними підкреслюється, що на світовій арені сьогодні існує система транснаціональних зв'язків релігійного змісту, які утворюють додаткову систему світової взаємодії. Одним з прикладів такої системи, яка має складні мережеві структури, є «ісламський проект» [18].

Вивченню співвідношення політичної та релігійної складової в ісламі присвятив своє дослідження Д. Брильов. Він виокремлює дві протилежні позиції стосовно політичного активізму в ісламі: аполітичну традиціоналістичну, що притаманна «класичному» сунітському ісламу, та ісламістську або модерністську, котра робить акцент на нерозривності релігії та політики. На основі цих позицій автор аналізує діяльність української думки в контексті державно-конфесійної політики України [12]. Аналізуючи історію людської цивілізації, можна чітко простежити значення та місце релігії впродовж тієї чи іншої історичної епохи. Так, визначальною була ця роль в державах стародавнього світу. В часи середньовіччя релігія була тією домінантою, яка управляла всіма сферами життя тогочасного суспільства. Згодом (XVIII – XIX ст.), прослідковується тенденція до зменшення ролі релігійного чинника у міжнародній політиці. Натомість на перший план виходить націоналізм, як своєрідна релігія. За твердженням В. Єленського, мислителі цього періоду дотримувалися думки про те, що «релігія не дотягне до XIX ст.», оскільки сприймалася як анахронізм, що віджив себе і не може конкурувати з науково-технічним поступом, який заповнив усі сфери життя [3].

Разом з тим, релігія нікуди не зникала з людського і суспільного життя. Вона лише чекала «слухного моменту». В останній чверті ХХ ст. фактор релігійного впливу на міжнародні відносини знову почав посилюватися.

Досить часто сплеск релігійного піднесення та вплив цього фактора на міжнародні відносини пов'язують лише зі зростаючою роллю ісламського чинника. Так, дійсно, «ісламська складова» у світовій політиці була і є ваговою. Разом з тим, слід зауважити, що не варто недооцінювати або не брати до уваги й інші релігії. Підтвердженням цієї думки є авторитетна точка зору того ж В. Єленського, який зазначав, що не тільки ісламський чинник сприяв поверненню релігії на політичну арену, але тут має місце й глобальний ренесанс католицизму, євангелічних течій та нерелігійне піднесення [15].

Цей перелік слід продовжити з огляду на стан у світовому православ'ї: об'єднавчі процеси в Українській ПЦ; демарш російського православного самоутворення та його самоізоляцію. Адже перебуваючи під повним контролем політичної влади і, фактично, будучи її складовою, РПЦ є не меншою загрозою міжнародній стабільності ніж ісламські радикальні фундаменталісти.

Вивчення впливу релігійного фактора на міжнародні відносини, на думку Т. Поди, слід здійснювати у часовому, змістовому та просторовому вимірах [21]. На основі часового виміру прослідковується той вплив, який здійснювала чи здійснює релігія в історичному контексті у певні історичні періоди. Змістовий вимір дає змогу зрозуміти сутність релігії як системи в цілому так і конкретних релігій, релігійних течій зокрема. Застосувавши просторовий вимір, матимемо змогу визначити і зрозуміти рівень впливу релігійного чинника на міжнародні відносини (локальні, регіональні, глобальні).

Характеризуючи вплив релігійного чинника на міжнародні відносини, варто відзначити, що ступінь та масштаби прояву цього чинника є неоднорідним у різних частинах планети, хоча присутній повсюдно. Це залежить від географії поширення тієї чи іншої релігії. За дослідженнями науковців: Кошпель О.А. та Пархомчук О.С. на сучасній міжнародно-політичній мапі світу виокремлюють 20 релігійних макрорегіонів. У кожному з них міжконфесійним відносинам притаманні свої особливості [6].

Унаочненням та підтвердженням того, що вплив релігійного чинника на політику збільшується є іслам. Він на сьогодні виступає не лише однією з найпотужніших монотеїстичних релігій світу, але й впливовим інструментом політики мусульманських країн. Про іс-

лам говорять і пишуть багато. Іноді знання підмінюються міфами, страхами і заборонами. За твердженням видатного мусульманського філософа Сейд Мухаммед Накиб аль-Аттаса, вивчаючи та осмислюючи ідейні витoki ісламу «Ми опиняємося в пастці зміщення правди та брехні, реальності та ілюзії» [5].

За прогнозами науковців, чисельність жителів планети, котрі сповідують іслам, на 2025 рік складатиме 31% і вперше в історії перевищить число тих, хто асоціює себе з християнством [23]. А, отже, можна припустити, що й активність та роль ісламських політичних рухів і організацій на міжнародній арені та значення ісламської складової у міжнародній політиці лише посилюватиметься.

На відміну від інших релігій, доктрина ісламу окрім виключно релігійних та моральних аспектів, містить в собі приписи політичного та соціально-економічного змісту. На думку російського дослідника М. Жданова, спільність віри є тим основоположним каменем, на фундаменті якого будується та організовується політичне життя мусульманської спільноти [4, 23].

Досить часто у ЗМІ, наукових працях та інших джерелах зустрічаємо такі поняття як «політичний іслам», «ісламізм», «ісламський фундаменталізм», «ісламський тероризм» та ін. Ці словосполучення мають у собі спільним те, що вказують на конфесійну приналежність і асоціюються в суспільстві вкрай негативно. Поєднання та ототожнення проявів насилля з ісламом (або лише з ісламом) є несправедливим по відношенню до мільйонів миролюбних мусульман по всьому світу, а також це формує хибне та негативне відношення до однієї з найбільших світових релігій в цілому.

Політичний іслам – це явище, яке неможливо оцінити однозначно і односкладно. Трактування цього явища породжує іноді цілком полярні погляди науковців. Залежно від засобів впливу виокремлюють два рівні політичного ісламу: поміркований (втілення програм та ідей на легальним і мирним шляхом); радикальний (застосування насилля, екстремізму, відкрите протистояння та нетерпимість до представників інших віросповідань). На думку М. Кирюшко, перший рівень переходить в другий тоді, коли реалізувати кінцеву мету легальними засобами неможливо [17].

У трактуванні ще одного українського науковця В. Шведа, політичний іслам є «визначальним виразом цивілізаційних устремлінь ісламського суспільства» [13]. Цікавою є думка дослідника про те, що, власне, самі автократичні арабські монархії Затоки, на чолі з Саудівською Аравією, створили для світу «ворога-ісламіста» в умовах, де його насправді не було.

Від отождолення понять «ісламісти» та «політичний іслам» застерігає Олександр Аулін (президент ГО «Український центр ісламознавства»). Адже в ісламі є течії, які є аполітичними. І хоча вони прагнуть повернутися до первинної релігії часів Пророка, однак лише одиниці входять до рядів джихадистів (Аль-Каїда, ІДІЛ), котрі мають на меті утвердити халіфат насильницьким та військовим шляхом [22]. У трактуванні політичного ісламу не слід ігнорувати те, що різноманітні рухи, які належать до нього, певною мірою виражають інтереси та сподівання різних соціальних груп. Політичний іслам не є однорідною ідеологією. В ньому має місце і радикалізм, і лібералізм. Таке поєднання Г. Фуллер називає «ісламістськими полярностями». Стосовно інших понять, таких як «фундаменталізм», «радикалізм», «екстремізм» та «тероризм» вченим також ще не вдалось прийти до єдиного формулювання, тому що це багатопланові дефініції, які використовуються не лише по відношенню до релігії, але й в інших сферах.

Найбільш багатоплановим є поняття «фундаменталізму», яке на рівні повсякденної свідомості, завдяки засобам масової інформації, сьогодні асоціюється з ісламом. Однак цей термін має відношення до найрізноманітніших сфер. Це поняття економічне, теологічне, юридичне, політологічне, а застосування його щодо ісламу є лише одним з випадків. Стосовно ісламу цей термін вперше застосував Б. Льюїс [11]. З часом, тотожним до «ісламського фундаменталізму» став термін «салафійя». Іноді на означення цих понять використовують також поняття «відродження» («повернення до витоків») або «інтегризм».

На думку Р. Камалова, ісламський фундаменталізм, як світоглядна парадигма, має право бути, однак він є основою ісламізму – радикальної ідеології саляфізму, яка, в свою чергу, породжує насилля, екстремізм та терор [16]. З точки зору О. Малащенко, одного з авторів колективної монографії, присвяченої вивченню сучасного ісламського руху, фундаменталізм є теорією, а ісламізм – його реалізацією на практиці [19, 95]. Саме радикально-екстреміські угруповання ісламістів є вкрай небезпечними в своїх діях, несуть загрозу стабільності та правопорядку в різних регіонах планети, а також завдають великої іміджевої шкоди ісламу у світі. Як стверджує муфтії Духовного управління мусульман України «Умма» шейх Саїд Ісмаїлов «...мусульманином зараз не престижно бути через те, що, на превеликий жаль, добре ім'я ісламу спаплюжено терористами та радикальними угрупованнями, що чинять криваві злочини та ведуть відверто радикальну пропаганду. Це соромно

для багатьох мусульман, що ім'ям ісламу прикриваються відверті злочинці» [24]. Аналізуючи основні принципи ісламського устрою науковці виокремлюють такі три головні світоглядні концепти, які формують бачення мусульманами свого місця та призначення в світовому просторі як фундаменталізм, консерватизм та модернізм [25]. Найбільш дієвою, з точки зору активності її прибічників, можна вважати фундаменталістську (радикальну) ідейно-політичну течію, яка передбачає очищення ісламу від тих нашарувань, якими він «обріс» за багато століть та відновити його в такому вигляді та змісті, яким він був за часів Мухаммада. За даними ісламських досліджень число прихильників консерватизму є найбільшим (75%), реформаторство схвалює теж значна частка мусульман (біля 20%) і в значній меншості є ті, хто схиляється чи сповідує радикальні ідеї. Однак, ця меншість є надзвичайно активною, реакційною та небезпечною. Саме з ними більшість людей, на жаль, ототожнює весь ісламський світ. Як не прикро це констатувати, найближчим часом така точка зору світової спільноти, з огляду на терористичні атаки, які пов'язують з ісламістами, не зміниться і буде причиною подальших конфліктів та їх загострення.

Як бачимо, релігійний фактор є важливою складовою міжнародної політики. Його вплив не є сталим та однозначним і, в залежності від часу, конфесійної специфіки та інших обставин, може посилювати чи послабляти свою дію. Релігія перестає нести своє початкове ідейно-духовне змістове навантаження, коли поєднується з політикою і перетворюється на політичну релігію. Однак це стосується не лише явища «ісламізму» або політичного активізму в ісламу, а загалом всіх релігій – це явище ХХІ століття.

Щодо безпосередньо ісламського релігійного чинника, то є помилкою однобічно підходити до трактування його ролі в сучасних міжнародних відносинах і ототожнювати його лише з проявами радикального рівня.

Джерела та література:

1. Еспозіто Д. Ісламська загроза. Міф чи реальність?: Переклад з англ. І. Саповського. Львів: Кальварія, 2004. 336 с.
2. Єленський В.Є. Перспективи релігійного плюралізму в сучасному світі. *Українське релігієзнавство*, 2009. Спецвип. 2. С.214-233.
3. Єленський В.Є. Релігія і глобальна політика: світ і Україна. *Національна безпека і оборона*. 2011. №1-2. С.78-88.
4. Жданов Н.В. Исламская концепция миропорядка: Монография. Москва: Международные отношения, 2003. 568 с.

5. Сейд Мухаммад аль-Аттас. Введение в метафизику Ислама. Москва: Каула Лампур, 2001. 410 с. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01008672230>.

6. Типологізацію макрорегіонів та статистичні дані взяті з таких джерел: Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток: навч. посібник. Київ: Київський університет, 2004. С. 94-99; Rourke J. International Politics on the World Stage. / Ed. McGraw-Hill/Dushkin, 2001. Chapter 7. URL: <https://trove.nla.gov.au/work/7506689?q&online=true>.

7. Тойнби Дж. Цивілізація перед судом історії: сборник. Пер. с англ. И.Е. Киселевой. Москва: Айрис Пресс, 2002. 592 с.

8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Сэмюель Хантингтон: пер. с англ. Т.Велимеева. Москва: АСТ: Москва, 2007. 571 с.

9. Halliday F. Islam and the myth of confrontation. Religion and politics in the Middle East. London- New York, 2003. URL: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1996-09-01/islam-and-myth-confrontation-religion-and-politics-middle-east>.

10. Juergensmeyer M. The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State. M. Juergensmeyer. – Berkeley, etc.: University of California Press, 1993. 292p. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/03058298940230030324#>.

11. Lewis B. The Roots of Muslim Rage: Why So Many Muslims Deeply Resent the West and Why Their Bitterness Will Not Be Easily Mollified. *The Atlantic*. Monthly, 1990. №266. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1990/09/the-roots-of-muslim-rage/304643/>.

12. Брильов Д.В. Ісламський фактор в державно-конфесійній політиці України: внутрішньо- та зовнішньополітичний аспекти. *Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. С. 22-39. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18717/1/BrylovArticleDerzhkom2013-1.pdf>.

13. В'ячеслав Швед: Політичний іслам є визначальним виразом цивілізаційних устремлінь ісламського суспільства. URL: <http://islam.in.ua/ua/islamoznavstvo/vyacheslav-shved-politychnyy-islam-ye-vyznachalnym-vyrazom-cyvilizatsiynyh-ustremlin>.

14. Геополітичний виклик ісламського світу. URL: <http://www.global-analyt.com/>.

15. Еленский В.Е. Религия в глобальной политике: конец XX – начало XXI века. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/3259>.

16. Камалов Р. Поняття ісламізму, ісламського фундаменталізму, радикалізму, екстремізму та тероризму у сучасній літературі. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. №108. С.77-83. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54519/21-Kamalov.pdf?sequence=1>

17. Кирюшко М.І. Політичний іслам. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Politychnyj_islam.

18. Коппель О., Пархомчук О., Релігійний фактор в світовій політиці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. №46. С.26-30. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/3259/2933>.

19. Исламские радикальные движения на политической карте современного мира. Страны Северной и Северо-Восточной Африки. Центр цивилизационных и региональных исследований Института Африки РАН. Руководитель авторского коллектива: И. В. Следзевский. Отв. ред.: А. Д. Саватеев, Э. Ф. Кисриев. Москва: ЛЕНАНД, 2015. 424 с. <https://search.rsl.ru/ru/record/01008937347>.

20. Осадчий Т. Геополітичний виклик ісламського світу. *Глобал аналітик*. – URL: <http://www.global-analytik.com/аналітика/геополітичний-виклик-ісламського-св/>.

21. Т. Пода. Вплив релігійного фактора на міжнародні відносини у XXI ст. *Вісник Національного авіаційного університету*. Сер.: Філософія. Культурологія. 2012. №2. С.105-107. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/viewFile/9545/11999>.

22. «Політична релігія» – проблема не лише ісламу, а явище XXI ст. URL: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/other_confessions/islam/70166/.

23. О. Саран. Релігія як чинник міжнародних відносин. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitika/8633-religiya-yak-chinnik-mizhderzhavnix-vidnosin.html>.

24. Саїд Ісмаїлов: Мусульманам дуже прикро, що ім'ям ісламу прикриваються відверті злочинці. URL: <http://islam.in.ua/ua/intervyu/musulmanam-duzhe-prykro-shcho-imyam-islamu-prykryvayutsya-vidverti-zlochynci-said-ismailov>.

25. Н. О. Пророченко. Основні принципи ісламської концепції світового устрою. *Українська орієнталістика: збірник наукових праць*. 2007-2008. Вип. 2-3. С. 106-114. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6516/Prorochenko_Osnovni_pryncypy_islamskoyi.pdf?sequence=1.

Збірник наукових праць

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»

Випуск 5

**Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської
Художнє оформлення обкладинки Катерини Олексійчук**

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 7,67. Наклад 100 прим. Зам. № 20–19.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець О. О. Євенок,
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А,
тел.: (0412) 422-106.

Свідоцтво ДК № 3544 від 05.08.2009 р.

Друк та палітурні роботи ФОП О. О. Євенок
10014, м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: (0412) 422-106, e-mail: book_druk@i.ua